

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Žiga Brdnik

Mentor: red. prof. dr. Lev Kreft
Somentor: doc. dr. Igor Vobič

Filozofija kot teoretski temelj in reflektivni moment
množičnega tiska

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Diplomsko delo z naslovom Filozofija kot
teoretski temelj in refleksivni moment
množičnega tiska, je izdelano s soglasjem obeh
fakultet in urejeno po pravilniku matične
fakultete.

Zahvaljujem se profesorju dr. Levu Kreftu za idejo za to diplomsko nalogo, globoke uvide in teoretske napotke, ki so me odlično vodili pri pisanju. Dr. Igorju Vobiču za nepogrešljivo pomoč pri strukturiranju in grajenju naloge in za vse koristne komentarje o obliki ter vsebini. Zahvaljujem se tudi Petri za oporo in razumevanje. Očetu, mami in Niki za podporo in priganjanje, da sem nalogo le dokončal. In Društvu hedonističnih kreativcev za inspiracijo pri razmišljanju in pisanju.

Filozofija kot teoretski temelj in reflektivni moment množičnega tiska

Diplomsko delo obravnava pojavljanje filozofije v množičnem tisku in posledično njen vpliv na teorijo in prakso množičnih medijih. Na primerih raziskuje, v kolikšni meri in na kakšne načine filozofija skozi zgodovino in danes predstavlja teoretski temelj in reflektivni moment množičnega tiska in delno tudi drugih medijev. Tako v teoretskem delu obravnava nekatere ključne filozofe, ki so poleg svojih teoretskih ugotovitev skušali tudi neposredno z javno aktivnostjo ljudem približati ideje o svobodi javne besede in misli ter kritizirati njihovo omejevanja. V empiričnem delu s pomočjo kritično diskurzivne analize dveh primerov dr. Borisa Vezjaka in dr. Renate Salecl raziskuje, kako se filozofija aktivno pojavlja v današnjem času in slovenskem medijskem prostoru. Tako skuša pokazati na kontinuiteto vloge filozofa kot angažiranega, kritičnega intelektualca in prikazati, da je ta naloga filozofije tudi v sedanjosti prisotna in potrebna. Za potrebe analize te trditve so nastali tudi intervjuji z dvema izmed medijsko najbolj aktivnih slovenskih filozofov in uredniki, ki z njima sodelujejo.

Ključne besede: filozofija medijev, javnost, intelektualca, množični tisk, Vezjak, Salecl.

Philosophy as theoretical basis and reflective moment of the press

This work examines the ways in which philosophy is active in press and the influence it has on the theory and practice of mass media. On examples it researches to what extent and in what ways philosophy today and in the past has become a theoretical basis and reflective moment of the press. In the theoretical part of the work it examines some key philosophers, who have besides their theoretical work also tried to directly affect the public thought and opinion through their active public role of promoting freedom of speech and thought. In the empirical part the critical discourse analysis will be used to analyze articles of two of the most active philosophers in the Slovenian press. The goal of the analysis is to point out the continuity of the philosophers mission to engage himself as a critical, public intellectual and to show that this mission is still alive and needed in the present. To test this assessment the two philosophers and the editors of the newspapers they write for were interviewed.

Key words: media philosophy, public, intellectual, press, Vezjak, Salecl.

KAZALO VSEBIN

1. UVOD	7
2. TEORETSKI DEL	9
2.1 Kantov odgovor na vprašanje »Kaj je razsvetljenje?«	12
2.2 Benthamova pisma španskemu ljudstvu	16
2.3 Marx o cenzuri in svobodi tiska	20
2.4 Kulturna industrija: razsvetljenje kot množična prevara.....	28
2.5 Pierre Bourdieu – filozof na televiziji.....	32
2.6 Habermas – filozof javnosti in javni filozof.....	38
2.7 Douglas Kellner - kiberintelektualec v dobi spektakla.....	43
2.8 Povzetek teoretskega dela	51
3. EMPIRIČNI DEL.....	55
3.1 Metodologija	56
3.2 Analiza prispevkov dr. Borisa Vežjaka za slovenski množični tisk	58
3.2.1 Dialektika na primeru pojma sproščenost.....	60
3.2.2 Analiza argumentativnih zmot in neformalnih logičnih napak	64
3.2.3 Tehnike analize argumentacijskih zmot in prevar.....	67
3.2.4 Filozofski naslovi in podnaslovi	71
3.3 Analiza prispevkov dr. Renate Salecl za Sobotno prilogo časopisa Delo.....	73
3.3.1 Uporaba psihoanalize in njenih ugotovitev.....	75
3.3.2 Uporaba širokega spektra humanističnega znanja	77
3.3.3 Politični komentar in družbena kritika	78
3.3.4 Kritika zatiranja žensk, njihove neenakosti in neupoštevanja njihovih pravic.....	81
3.3.5 Kritika delovanja medijev	82
3.3.6 Kritika medijskega posredovanja in razumevanja znanstvenih ugotovitev	84
3.3.7 Obravnava večnih človeških tem.....	86
3.3.8 Literarni in retorični vložki.....	88
3.3.9 Spopadanje z aktualnimi vprašanji in dilemami sodobnega človeka	90
4. RAZPRAVA	92
5. VIRI	96
6. PRILOGE.....	100
Priloga 1: Intervju z dr. Borisom Vežjakom	100

Priloga 2: Intervju z dr. Renato Salecl.....	107
Priloga 3: Intervju z Dejanom Pušenjakom, urednikom priloge časopisa Večer V soboto.....	110
Priloga 4: Intervju z Alijem Žerdinom, urednikom Sobotne priloge časopisa Delo.....	113
Priloga 5: Intervju z Grego Repovžem, odgovornim urednikom tednika Mladina.....	117
Priloga 6: Intervju z Matijo Stepišnikom, predsednikom Društva novinarjev Slovenije in urednikom pri časopisu Večer	120

1. UVOD

Pravo delo zavzetega pisca je, da pokaže, predstavi, demistificira in v majhni banjici kisline razgradi mite in fetišee. - Jean Paul Sartre

Na podlagi do sedaj analizirane literature in dostopnih virov, ki se ukvarjajo z vprašanjem vloge filozofov v množičnem tisku in njihovim teoretskim prispevkom k pojmovanju množičnega komuniciranja, prepoznavam raziskovalno vrzel. V slovenski humanistični in družboslovni literaturi sem našel zgolj dva naslova, ki se temeljito ukvarjata z omenjeno temo. Prvo je *Kultura javnosti (2005)*, dr. Slavka Splichala, ki ponudi teoretski pregled in vpogled v razvoj ključnih pojmov, kot so javnost, publiciteta, javna sfera, cenzura in podobno, vendar tudi to delo ni omejeno zgolj na filozofe, ampak vključuje širok nabor humanistov in družboslovcev, ki se ukvarjajo s to tematiko. Drugi naslov je tematska številka revije *Dialogi Mariborski mediji in humanistika (2001)*, ki pa se prav tako ni osredotočila zgolj na položaj filozofije v medijih, ampak na prisotnost celotnega humanističnega spektra na specifičnem področju mariborskih medijev. Raziskovanje v Sloveniji in širše pa do zdaj ni teoretsko in empirično neposredno obravnavalo vloge in pomena filozofov v množičnem tisku, ni se lotevalo samopercepcije filozofskih avtorjev, ki objavljajo svoje prispevke v tisku, in uredniške politike, ki jih vabi k pisanju. Moja diplomska naloga je namenjena prav temu.

V teoretskem delu bom analiziral filozofske avtorje, ki predstavljajo prelomna obdobja zahodne filozofske misli, ki so se oblikovala hkratno z zgodovinskimi in družbenimi prelomi, jih sooblikovala, reflektirala in kritizirala, to pa velikokrat v neposredni povezavi z bojem za svobodo javne besede, misli in s tem tudi njunih prenosnikov medijev. Filozofija in filozofi so tako že od nekdaj tesno povezani z zgodovino in razvojem množičnih medijev, predvsem pa se je njihovo tesno zavezništvo in na čase tudi odkrito nasprotovanje začelo s pojavom razsvetljenstva in z odpiranjem vprašanj svobode govora in tiska, cenzure tiskane besede in vplivov teh pojavov na porajajoči se moderni demokratični politični sistem. Prav filozofi in njihov teoretski napor so odločilno pripomogli k jasni artikulaciji pojmov, kot so svoboda govora, svoboda tiska, javna raba uma, pravica do obveščeniosti, nadzor nad oblastjo, itd., ter tako poskrbeli za teoretske temelje in praktične uvide, ki so znatno vplivali na razvoj množičnih medijev in novinarstva. Te praktične uvide so celo bolj pogosto in aktualno

podajali v množičnih medijih kot v svojih teoretskih prispevkih, podoben trend pa se kaže tudi v današnjem slovenskem prostoru.

V praktičnem delu bom tako svojo raziskavo postavil v slovenski prostor, in z analizo prispevkov dveh v slovenskem množičnem tisku najbolj aktivnih filozofov dr. Borisa Vezjaka in dr. Renate Salecl prikazal na kakšne načine, s kakšnimi temami in motivi danes v tisku nastopa slovenska filozofija in kaj prispeva h kritiki, formi in vsebini tiska. Analiziral bom njune prispevke v Mladini, Delu in Večeru, in sicer med leti 2004 in 2008, ko je bil v tisku najbolj aktiven Vezjak, in leti 2008 in 2013, ko je s svojim rednim gostovanjem na zadnji strani Delove priloge V soboto filozofsko v tisku najbolj izstopala Saleclova. Z njima bom opravil tudi poglobljena intervjuja in tako raziskal njune motive in samopercepcijo pisanja v množičnem tisku, s poglobljenimi intervjuji s časopisnimi uredniki, ki z njima redno sodelujejo, pa želim dodatno prikazati vlogo in pomen filozofov v množičnem tisku in uredniške razloge za sodelovanje z njimi. Raziskati želim, koliko filozofija nastopa kot teoretski temelj in reflektivni moment množičnega tiska tudi pri nas in v kolikšni meri slovenski filozofski avtorji, ki se pojavljajo v našem tisku, zanj predstavljajo tematsko, vsebinsko, žanrsko in diskurzivno dopolnitev in zapolnitev manka (samo)refleksije in (samo)analize delovanja množičnega tiska, njegovih akterjev in drugih medijev.

Pomena naloge ne vidim, podobno kot pri obravnavanih filozofih, v podajanju teoretskih zapovedi ali konceptualnih rešitev, ampak v odpiranju problematike javnosti, ki je močno vezana tako na filozofsko kot novinarsko tradicijo, in postavljanju nekoliko pozabljenih vprašanj o vlogi teorije v množičnih medijih. S povezavo filozofskega in novinarskega pristopa želi naloga vsaj nakazati interdisciplinarni domet teh vprašanj in odgovornosti teoretikov in novinarjev, da (si) jih postavljajo. Zgodovinski pregled ideje in prakse javno angažiranega filozofa tako služi predvsem kot ilustracija, kako lahko v različnih časovnih obdobjih, zgodovinskih okoliščinah in teoretskem okviru praktično in javno deluje v osnovi teoretska misel. Naloga se je izoblikovala v trenutku, ko zavest o teh vprašanjih in lastni vlogi v njih postaja nekoliko večja, a zaradi težav tako znanstvene kot medijske sfere postaja vsaj na klasični način tudi težje izvedljiva. Razprava o tem je zato toliko bolj potrebna in dobri primeri dobrodošli.

2. TEORETSKI DEL

V teoretskem delu sem izbral nekatere izmed najbolj prelomnih javnih nastopov - enkratnih ali kontinuiranih, ki so hkrati zaznamovali medijsko teorijo in prakso, ter se dotaknili teoretskih temeljev, aktualne refleksije in kritike množičnega tiska. Z željo po odpiranju pomembnih vprašanj o javni rabi uma, javnosti, nadzoru oblasti, demokraciji, novinarstvu in njegovih dolžnostih so se avtorji teh nastopov tudi sami angažirali v množičnem tisku, v 20. stoletju pa tudi v novih medijih, kot so televizija, radio in svetovni splet. Tako bom predstavil nekaj najbolj vplivnih idej o javnosti in množičnih medijih, ki so jih v njih samih podali nekateri ključni filozofi od 18. stoletja naprej. Čeprav ti filozofi zavzemajo zelo različne filozofske pozicije, ki so jih sami tudi temeljno zaznamovali, pa jih povezuje to, da so vsi sledili Kantovemu razsvetljskemu klicu »Sapere aude!« in svoj um ter znanje angažirano uporabili z namenom neposrednega vplivanja na javno mišljenje in družbo. Ob tem je potrebno pripomniti še eno skupno lastnost, da so se s svojim javnim nastopom odrekli vzvišeni poziciji akademske in miselne avtoritete in svoje ideje skušali približati širši, predvsem beroči javnosti, ki se je jasno od obdobja do obdobja zelo razlikovala in do danes razširila že skoraj na vso človeštvo. S tem so zavzeli položaj kritičnega intelektualca, ki ne operira zgolj v ozki sferi svoje znanstvene skupnosti, ampak skuša z angažiranim delovanjem rušiti prevladujoče ideologije in miselnosti ter postaviti nastavke za novo razumevanje položaja človeka v času.

»Prve vplivne ideje o intelektualni svobodi so nastale med velikimi filozofi sedemnajstega stoletja,« (Splichal 2005, 31) v svoji knjigi *Kultura javnosti* piše Slavko Splichal. Na več mestih se pokloni tem avtorjem in njihovim filozofskim naslednikom kot utemeljiteljem pojma javnosti: »Veliki misleci (op.a.: Baruch de Spinoza, Immanuel Kant, Georg W.F. Hegel, Jeremy Bentham, Karl Marx in drugi) ... so postavili filozofske temelje svobodi misli in izražanja ...« ali »Ti izjemni avtorji ... so v resnici bistveno prispevali k utemeljitvi načela javnosti in svobode komuniciranja.« (Splichal 2005, 15) Pri tem pa Splichal ne pozabi dodati, da intelektualen interes za komuniciranje izhaja že iz antične Grčije, kot primer pa navaja Platonov *Fajdros* in Aristotelovo *Retoriko*. Prav antični filozofi pa so predstavljali spodbudo in v marsičem tudi zgled renesansi in razsvetljenstvu. (Splichal 2005)

Svoboda govora pred Gutenbergovim izumom mehanskega tiska s premičnimi črkami v 14. stoletju, ki je pomenil »bistveni prelom v razvoju človeškega komuniciranja«, in tudi še v sledečih desetletjih ni bila v središču teoretskega razglabljanja, niti še ni bila jasno in na glas izražena. Skozi renesanso, ko so se na grmadi, pred inkvizitorji ali kot izobčenci znašli tudi filozofi in drugi misleci, kot na primer Giordano Bruno, Baruch de Spinoza ali Galileo Galilei, pa se je razvila neodložljiva potreba po intelektualni svobodi, svobodi govora, misli in tiska, da se lahko nove ideje, ki velikokrat niso bile v skladu s cerkveno dogmo ali monarhovo podobo, brez strahu za existenco tudi neovirano razvijajo in širijo. (Splichal, 2005)

Renesansa je tako na temelju antičnih idej in iz potrebe po svobodi mišljenja, govora in tiska, v povezavi z drugimi tehnološkimi in družbenimi dosežki tega časa, v središče teoretske in politične razprave premaknila problematiko javnosti, hkrati pa poskrbela tudi za silovit intelektualni impulz in tako začetek razmaha množičnega tiskanja knjig in časopisov. Svoboda govora je, kot je zapisal Splichal, v nadaljevanju postala »ena osrednjih in najbolj vitalnih idej razsvetljenkega gibanja«, »temeljni pogoj za revolucionarne spremembe pa je bilo prizadevanje za uresničitev osebne intelektualne svobode ali, natančneje, za 'svobodno uporabo razuma v javnosti o katerikoli stvari', kot se glasi sloviti Kantov odgovor na vprašanje 'Kaj je razsvetljenje?'« (Splichal 2005, 19)

Prav ta znameniti Kantov esej, objavljen leta 1784 v Berlinskem mesečniku kot odgovor na polemiko o pojmu razsvetljenstva, ki jo je sprožil nemški duhovnik, bom obravnaval kot prvega, saj je nemški filozof pojem publicitete, ki ga je razumel kot pravico do javne rabe razuma, v njem postavil celo kot esenco razsvetljenstva samega. V približno istem obdobju je v Veliki Britaniji za teoretsko utemeljitev najbolj vplivne razlage publicitete poskrbel utilitaristični filozof Jeremy Bentham, ki je tisku v svojem sistemu nezaupanja v prvi vrsti pripisal vlogo nadzornikov nad oblastjo in s tem tudi vlogo nepogrešljivega orodja za doseganje največje možne sreče v družbi. To pojmovanje, ki se je kasneje izkristaliziralo v idejo o tisku kot »četrti veji oblasti« in »psu čuvaju« demokracije, je še danes splošno razširjeno in sprejeto. Tudi Bentham se je s štirimi pismi španskemu ljudstvu leta 1820 hotel neposredno vključiti v javno debato, in sicer v Španiji, ko je tamkajšnja oblast sprejemala nov medijski zakon.

Medtem ko so zgodnejše obravnave človekovo pravico do izražanja mnenja obravnavale izključno kot individualno in osebno pravico, je bilo z Benthamom in Kantom prvič jasno formulirano načelo publicitete oz. javnosti kot univerzalno načelo,

ki ni le bistveni element človekove osebne svobode, ampak hkrati tudi temelj občečloveške sreče ali pravičnosti, ki je nujno povezan s predpostavko o nevsevednosti oblasti in zato z nadzorom oblasti. (Splichal 2005, 7)

Tik pred tem je bila ideja o svobodi tiska prvič uzakonjena, in sicer v *Listini o človekovih pravicah* (ZDA, 1776) ter v *Deklaraciji o pravicah človeka in državljana* (Francija, 1789), torej v okviru dveh velikih revolucij na tej in drugi strani Atlantskega oceana. Prav zaradi naraščajočega revolucionarnega naboja in intelektualnega, političnega in religioznega pritiska, ki se je vršil predvsem po zaslugi tiska, sta bili tudi cerkvena in posvetna oblast prisiljeni spremeniti represivne ukrepe nad tiskom in se zateči k bolj prefinjenim metodam omejevanja in zatiranja revolucionarnih idej. Tako so se vzporedno z močjo pozivov po svobodi mišljenja, govora in tiska, njihovo postopno uveljavitvijo in uporabo za družbene spremembe, razvijale tudi strategije obvladovanja in omejevanja. To so bili na primer sistemi koncesij, indeksi prepovedanih knjig, cenzura, propaganda in nadzor nad časopisi. Nove strategije pa so rodile tudi teoretske protiargumente za obrambo pridobljenih svoboščin in njihovo še bolj jasno artikulacijo, kjer pa se je filozofija znova pokazala kot eno najbolj plodnih polij tega boja. (Splichal 2005)

Na prvih bojnih linijah proti cenzuri nemškega tiska in omejevanju javnega objavljanja razprav iz stanovske skupščine je bil nemški filozof Karl Marx. Ravno v času, ko so se časopisi iz svoje omejene vloge javnih pisem ali javnih pogovorov, pričeli preoblikovati v vedno močnejšo družbeno intelektualno silo, je v 40. letih 19. stoletja v časopisu *Rheinische Zeitung* poskrbel za nekatere ključne argumente proti političnim in komercialnim pritiskom na tisk in za javno razkrivanje delovanja političnih predstavnikov. V kasnejših obdobjih je hkrati z naraščajočo močjo tiska v družbi prihajalo do vedno bolj intenzivne komercializacije. Ravno iz Marxove tradicije izhajajo filozofi, ki jih bom obravnaval kot ključne kritike negativnih učinkov vznika množičnih medijev: Theodorja Adorna in Maxa Horkheimerja kot avtorja pojma »kulturna industrija« in glavna medijska teoretika in kritika prve generacije frankfurtske šole, Jürgena Habermasa kot predstavnika druge generacija te šole, napovedovalca zatona meščanske javnosti in javno zelo aktivnega prevpraševalca sodobnih oblik javnih sfer, in Douglasa Kellnerja kot »virtualnega intelektualca« zadnje generacije frankfurtske šole, ki je svojo javno aktivnost že zlil in povezal s svetovnim spletom.

V 20. stoletju v času zgoraj omenjenih filozofov so se začeli pojavljati in bliskovito razvijati tudi drugi množični mediji, ki so začeli prevzemati vodilno vlogo v družbi in s svojimi

zakonitostmi in uspehom začeli vplivati nazaj na svojega predhodnika - tisk. To so bili v prvi vrsti radio, televizija in svetovni splet. Prav vseh se bom delno dotaknil, najbolj pa se bom posvetil najbolj vplivnemu, in sicer televiziji. Tako se bom lotil enega najbolj odmevnih medijskih nastopov z medijsko kritiko in tematiko ter s filozofom v glavni vlogi, in sicer nastopa francoskega filozofa in sociologa Pierra Bourdieuja na francoski državni televiziji. Ta nastop in po njem nastala knjiga z naslovom *Na televiziji* sta spodbudila številne debate, ideje in pomisleke o nastopanju intelektualcev v množičnih medijih, predvsem pa poskrbela za dragoceno analizo izpeljave, poteka in učinka takšnega nastopa iz prve roke ter iz njega izhajajočih uvidov v »novinarsko polje«.

2.1 Kantov odgovor na vprašanje »Kaj je razsvetljenje?«

Nemški filozof Immanuel Kant (1724-1804) je leta 1784 v časniku *Berlinische Monatsschrift* (Berlinski mesečnik) objavil esej kot odgovor na javno postavljeno vprašanje »Kaj je razsvetljenje?«, ki ga je decembra 1783 v istem časniku širši intelektualni javnosti postavil berlinski župnik Johann Friedrich Zöllner. Ta je s stališča državnih interesov zagovarjal cerkveno poroko in polemiziral proti zmedi, ki jo v glavah in srcih ljudi povzroča "ime razsvetljenje". Na njegov izziv so odgovorili številni intelektualci, kot najbolj odmeven in vpliven pa vsekakor velja Kantov esej. Že sama praksa tovrstne javne debate pokaže na bistveno drugačno pojmovanje publicitete in časopisov v Kantovem času in prostoru v primerjavi z današnjim, prav on pa je bil tisti, ki je v eseju poskrbel za teoretsko eksplikacijo tega pojmovanja.

Razsvetljenje je človekov izhod iz nedoletnosti, ki je je kriv sam. Nedoletnost je nezmožnost posluževati se svojega razuma brez vodstva po kom drugem. Krivda za to nedoletnost pa je lastna, če vzrok zanjo ne zadeva pomanjkanja razuma, temveč odločnosti in poguma, da bi se ga človek posluževal brez tujega vodstva. Sapere aude! Bodi pogumen, poslužuj se svojega lastnega razuma, je torej geslo razsvetljenstva.
(Kant 1783/1987, 9)

Kant je na ta način univerzalno načelo publicitete v svojem eseju postavil kot ključen temelj razsvetljenstva samega in legendaren izrek »sapere aude« je v bistvu izraz njegovega pojmovanja publicitete oziroma javnosti. »Za razsvetljenje pa ni treba drugega kot svobode in to najbolj neškodljive od vsega, kar se lahko imenuje svoboda, namreč tole: uveljavitev

vsestranske javne uporabe lastnega uma.« (Kant 1783/1987, 10) Javno rabo uma je postavil kot nujen pogoj za zdravo demokracijo, pravično družbo in pravno državo, in sicer kot zakonsko zagotovljeno pravico, da se vsak lahko s svojim mnenjem vključi v razpravo o javnih zadevah, in hkrati kot poziv sodržavljanom, da je za dokončno uveljavitev razsvetljenstva in dejanske demokracije, to pravico tudi nujno uveljavljati. (Splichal 2007, Splichal 2005)

Teoretično je Kant namenil javno rabo uma za vse ljudi, a dokler se ti niso rešili svoje nedoletnosti, jo lahko uživajo le pasivno, aktivno pa jo lahko uporabljajo le učenjaki, ki so svoj razum sposobni samostojno uporabljati in svoje znanje javno artikulirati. »In da gleda zdaleč največji del ljudi (med njimi ves lepi spol) na korak k polnoletnosti ne le kot na nekaj zelo težavnega, temveč tudi zelo nevarnega, zato že poskrbijo tisti varuhi, ki so najdobrotljiveje prevzeli nase skrbno nadzorstvo nad njimi ... Zato utegne publika le počasi doseči razsvetljenstvo.« (Kant 1783/1987, 9-10) To trditev postavlja tudi Slavko Splichal v svoji knjigi *Kultura javnosti*, kjer predlaga »bolj liberalno branje Kanta v nasprotju z ortodokсно interpretacijo, ki poudarja, da je Kant zagovarjal svobodo publiciranja dejansko samo za določeno manjšino ...« (Splichal 2005, 77) S povzetki iz drugih Kantovih del o publiciteti dokazuje, da je Kant izrazil potrebo po povečanju števila tistih, ki so upravičeni do aktivnega državljanstva, in da je za ta namen poudarjal tudi vlogo javnega izobraževanja, ki bi posamezniku omogočilo razviti sposobnosti, potrebne za javno uporabo razuma, disciplino, omiko, preudarnost, oliko, moralnost in racionalnost. (Splichal 2005) Kant je tako verjel, da bo zgolj zagotovljena svoboda omogočila razsvetlitev publike: »Da pa bi se publika sama od sebe razsvetlila, je vsekakor bolj možno, da, to je skoraj neogibno, če ji je le puščena svoboda.« (Kant 1783/1987, 9)

Kant je razdelil rabo uma na javno in privatno: »Z javno uporabo lastnega uma razumem tisto, ki jo kdo kot učenjak izvaja pred celotnim svetom bralnega občinstva. Privatno rabo uma pa imenujem tisto, ki si jo sme dovoliti na določenem zaupanem mu javnem položaju ali kaki uradni službi.« (Kant 1783/1987, 10) Nadalje Kant na različnih poklicih utemelji vlogo učenjaka, ki je sicer obvezan opravljati svoje poklicne naloge (privatna raba uma), a mu to ne sme braniti javnega izražanja svojih pomislekov tudi glede teh nalog, svojega poklica ali institucije, pri kateri dela (javna raba uma). Častnik mora ubogati ukaze, a mora o njih kot učenjak imeti tudi svoje mnenje in ga javno izraziti, podobno državljan o davkih, ali duhovnik o verskih simbolih. »Javna uporaba uma je v prvi vrsti stvar učenjakov, ki imajo hkrati nalogo usmerjati in razsvetljevati ljudstvo ... Samo *svoboda javne uporabe uma* (ko ga kdo kot

učenjak uporablja pred publiko) spodbuja razsvetljenost, ki je tudi omejenost zasebne uporabe uma ne more ovirati.« (Splichal 1997, 74)

Ima pa javna raba razuma dvojno vlogo, saj poleg razsvetljevanja prinaša tudi politično legitimnost oblasti, seveda če se ta drži načela publicitete: »Za svojo osebo – a tudi samo za krajši čas – lahko človek odloži razsvetljevanje v tistem, o čemer bi se moral poučiti. Odpovedati se temu, bodisi za svojo osebo ali, še bolj, za potomstvo, to pa se pravi kršiti in teptati svete človečanske pravice. Česar pa ljudstvo ne sme skleniti zase, to je še manj dovoljeno monarhu skleniti zanj. Kajti njegov zakonodajni ugled sloni prav na tem, da v svoji volji združuje voljo vsega ljudstva.« (Kant 1783/1987, 10) Tako je legitimnost države lahko utemeljena samo na načelu publicitete, ker lahko vlada obdrži oblast nad ljudmi, samo če predstavlja občo voljo. (Splichal 2005)

V sodobnosti prevladujoče pojmovanje svobode tiska kot »četrtve oblasti« se opira na Benthamov model »nadzora iz nezaupanja«, povsem pa zanemarja Kantovo zahtevo po svobodni in javni uporabi razuma ter njegovo načelo javnosti kot temelja pravičnosti. »Vnovično branje Kanta napeljuje na idejo, da je treba prevladujočo nadzorno razsežnost publicitete v praksi 'dopolniti' z delovanjem v smeri uveljavljanja človekove osebne pravice do komuniciranja.« (Splichal 2005, 8)

Za množični tisk na splošno bi težko rekli, da je v skladu s Kantovo javno rabo razuma, ki spodbuja vse državljane k javni participaciji, saj je izražanje mnenj v domeni novinarjev-komentatorjev, kolumnistov in analitikov, prostor za mnenja drugih pa je v večini časopisov zveden na polovico strani za pisma bralcev. Manko na tem področju v Sloveniji zapolnjujejo občasna gostovanja kolumnistov, strokovnjakov z določenega področja, na posebej zato namenjenih straneh (na primer: Pogledi v časopisu Večer, ali Gostujoče pero v časopisu Delo), pa tudi sobotne priloge slovenskega resnega časopisja. V obeh primerih na teh straneh skorajda izključno pišejo od urednika povabljeni avtorji, medtem ko so neposredni odzivi bralstva omejeni na Pisma bralcev.

Tako ravno vloga filozofov in drugih strokovnjakov/intelektualcev, ki nastopajo v tisku na teh straneh, vsaj do neke mere obuja Kantovo publiciteto, razumljeno kot svobodno rezoniranje učenjakov v javnosti, čeprav ta svoboda ni neomejena, kot bi po Kantu morala biti, saj o objavi prispevkov odloča urednik ali uredniški odbor, nikakor pa pravica ni omogočena vsakomur. »Vsaka regulacija odnosov v (politični) skupnosti je v nasprotju z javnim interesom in državljansko svobodo, če se državljani o njej ne morejo prepričati z javno rabo

razuma ali če so odtujeni in izolirani od javnih komunikacij, ki bi jim omogočale razpravljati o skupnih zadevah v javnosti.« (Splichal 2005, 75)

Kant tako hkrati s svojim načinom razumevanja svobode tiska in govora poda tudi že enega od najbolj tehtnih ugovorov proti množičnim medijem, ki danes ljudi bolj držijo v nedoletnosti, kot pa jih pomagajo osvobajati. »Biti nedoleten je prav udobno. Če imam knjigo, ki ima zame razum, dušebrižnika, ki ima zame vest, zdravnika, ki zame presoja dieto itn.: potem se mi vendar ni treba samemu truditi. Treba mi ni misliti, če le lahko plačam: zoprna opravila bodo že drugi opravili zame.« (Kant 1783/1987, 9) Tako kot plačujemo medijem, da za nas filtrirajo, oblikujejo in razmišljajo o informacijah ter nam jih servirajo v prebavljivi obliki. Seveda v času »saturacije informacij« (Salecl v Ona 2011) ni možno pričakovati, da si bomo v polni meri sami iskali potrebne informacije, pa vendar je določena distanca do medijsko posredovane realnosti nujna. A prav medijskih »učenjakov«, ki bi redno javno uporabljali svoj um za pretresanje medijskih vsebin, najbolj primanjkuje.

Splichal opozarja na problem rekonceptualizacije Kantovega pojmovanja publicitete v 20. stoletju, saj se je javno mnenje preoblikovalo iz združevalnega v prisiljevalen pojem, in sicer v obliko družbene kontrole in nadzorovanja. »Ta pojmovna transformacija je v ostrem nasprotju s Kantovim in razsvetljskim mišljenjem nasploh (kasneje tudi ameriških pragmatistov), da morajo biti državljani prepričani v pravičnost javnih zakonov z javno rabo razuma, sicer država izgubi moralno legitimnost.« (Splichal 2005, 75) Tukaj Splichal opozarja predvsem na manipulacije javnega mnenja skozi službe za odnose z javnostjo, politično vmešavanje v medije in boj za njihovo lastništvo. Medtem ko bi morala politika ljudi prepričevati o koristnosti javnih ukrepov in zakonov, manipulira z njihovim mnenjem in si prek »strankarskih« medijev zagotavlja podporo javnega mnenja.

Skozi Kantovo teorijo se nam tudi vloga novinarjev in urednikov izriše na poseben način. Novinarja bi teoretično po Kantovem prepričanju lahko pojmovali kot poklic, pri katerem se javna in privatna raba uma zlijeta, saj je novinarjeva dolžnost javno izražati svoja mnenja, a je to hkrati tudi njegova poklicna naloga. Novinarja bi tako upravičeno lahko s Kantom imenovali »razsvetljenega« in »svobodnega« le, če hkrati s svojo osnovno poklicno nalogo informiranja javnosti o političnih in drugih temah ponuja tudi javno kritično obdelavo samih procesov informiranja in delovanja medijske sfere. Kolikor vemo, pa generalno gledano, razen redkih izjem, tovrstno idealno pojmovanje niti približno ni v praksi, saj so novinarji v najboljšem primeru indiferentni, v najslabšem pa celo sovražni do kritike njih samih in

njihovih medijev, medijska kritika pa se le redko pojavlja v medijih. (Bourdieu 2001, Vežjak 2009)

»Kot učenjak, ki govori prek svojih spisov občinstvu v pravem pomenu, tj. svetu, torej kot duhovnik ob javni rabi svojega uma pa uživa, nasprotno, neomejeno svobodo rabe svojega uma in govora v lastnem imenu. Kajti da bi morali varuhi ljudstva (v duhovnih zadevah) biti sami spet nedoletni, je nekaj povsem nesmiselnega, nekaj, kar bi pomenilo ovekovečevati nesmisel.« (Kant 1783/1987, 10-11) Kot »varuhe ljudstva v duhovnih zadevah« bi gotovo lahko pojmovali tudi novinarje, urednike in medijske lastnike, s čimer bi bila Kantova obsodba sodobnega nesamokritičnega množičnega tiska verjetno še bolj ostra, podobno ostro obsodbo pa bi si za svojo neaktivnost v medijih prislužili tudi akademiki in strokovnjaki iz praktično vseh področij raziskovanja.

Seveda pa veliko neskladje med Kantovim pojmovanjem publicitete in sedanjim stanjem lahko delno pripišemo tudi Kantu samemu, ki je idealistično pojmoval učinke in moč javnosti same zgolj z zagotavljanjem svobode izražanja. Rastko Močnik opozarja »na dvoumnost emancipacije, ki je zgolj 'politična' in ki sicer vzpostavlja posebno področje, kjer so vsi 'svobodni in enaki' – ki pa ne odpravlja neenakosti in nesvobode na drugih družbenih področjih in ki prav s tem /.../ celo omogoča (specifično kapitalistično) neenakost, nesvobodo in izkoriščanje.« (Močnik 2003, 145) Kot takšno se nam kaže prav današnje stanje, ko centri moči (politične stranke, korporacije in drugi) prek raznih vzvodov v veliki meri obvladujejo tudi medijsko sfero. (Vežjak 2009, Močnik 2003)

2.2 Benthamova pisma španskemu ljudstvu

Za teoretske temelje verjetno najvplivnejšega pojmovanja publicitete, ki množični tisk pojmuje kot »četrto vejo oblasti« oziroma »psa čuvaja« demokracije je poskrbel angleški utilitaristični filozof Jeremy Bentham (1748-1832). Bentham se je s svojo teorijo za razliko od Kanta že nanašal neposredno na tisk oziroma časopise, kot sredstvo za nadzorovanje oblasti pa je razumel javno mnenje. To pa je po Benthamu ob zakonu in veri ena od treh sil, prisil oziroma sankcij kot virov ugodja in bolečine človekovega vedenja. To so najpomembnejše družbene silnice, ki človeka lahko prisilijo, da stori, kar je treba storiti, in sicer z zakonskimi nagradami in kaznimi, verskimi sankcijami vesoljnega gospodarja in ljudskimi ali moralnimi sankcijami soljudi. Bentham je na podlagi takšnega pojmovanja

zasnoval teorijo vladavine publicitete kot bistva njegovega sistema nezaupanja in hkrati temelj ljudske suverenosti ter s tem tudi reprezentativne demokracije in javnega mnenja. Ker je vsako oblast mogoče zlorabiti za partikularne interese, jo je potrebno neprestano nadzorovati, za to pa je potreben tudi avtonomen, kompetenten in moralen posameznik. Tako javno mnenje lahko predstavlja »najprimernejši zakon za zagotavljanje zaupanja« v demokratičnem sistemu in s tudi načelo maksimiranja sreče za čim večje število ljudi. (Splichal 2005, 50)

Bentham je z razpravo O publiciteti (Of Publicity) v *An Essay on Political Tactics* (1791) najprej utemeljil nujnost zagotavljanja javnega zaupanja v skupščino in kasneje v *The Principles of Morals and Legislation* (1823) obravnaval »the moral or popular sanction« kot »pravni sistem, ki izhaja neposredno iz ljudstva«. S tem je imel v mislih predvsem izobraženi srednji sloj, tretji stan, ki ga je pojmoval kot oblikovalca mnenj, medtem ko prvi in drugi iz njegovih mnenj predvsem povečujeta svoje znanje. S tem je postavil temelje klasičnega liberalnega razumevanja javnega mnenja. (Splichal 1997, 57) Podrobno je razčlenil razloge za nujnost konstituiranja javnosti predvsem v odnosu med skupščino (vladajoči) in javnostjo (vladani): »1. da bi prisilili člane skupščine, naj opravljajo svojo dolžnost; 2. da bi zagotovili zaupanje ljudi in strinjanje z zakonodajnimi ukrepi; 3. da bi omogočili vladajočim seznanjenost z željami vladanih; 4. da bi omogočili volilcem odločati na temelju znanja; 5. da bi zagotovili skupščini informacije iz javnosti; 6. da bi ustvarjali zabavo, ki sama po sebi povečuje srečo ljudi« (Bentham v Splichal 2005, 51)

Javnost tako v bistvu nima funkcije neodvisno od odnosa do oblasti, saj javno rezoniranje državljanov tukaj ni tematizirano kot konstitutivno za javno mnenje, ampak je takšen šele omenjeni odnos do vladajočih. Čeprav Bentham neposredno ni avtor te besedne zveze, so njegovi teoretski nastavki omogočili uveljavitev ožjega pojmovanja svobode tiska, ki množičnemu tisku zagotavlja pozicijo »četrte veje oblasti«. »V Benthamovem razumevanju javnosti kot publicitete sta *poudarjeni* predvsem razsežnosti obče *vidnosti* in *dostopnosti*, na temelju katerih je mogoče vzpostaviti učinkovit nadzor nad elito oblast, medtem ko je (v primerjavi s kasnejšimi tematizacijami, npr. Habermasovo) očitno *drugotnega pomena* razsežnost *racionalnega* razpravljanja, medtem ko je *kritična* narava publicitete pri Benthamu povsem *odsotna*.« (Splichal 1997, 69)

Leta 1820 je svojo teorijo želel predstaviti tudi španskemu ljudstvu, katerega oblast je ravno sprejemala nov zakon, ki je omejeval medijsko svobodo, svobodo javnega zbiranja in

razpravljanja, in na sodišču preganjala časopisnega urednika zaradi pisanja o policijskem sistemu. Britanski mislec se je s svojim znanjem torej hotel neposredno vključiti v javno razpravo o zakonu, opozoriti ljudi na nevarnost omejevanja svoboščin in jim približati pomembnost svobode tiska in javnega razpravljanja. V uvodu v serijo štirih pisem Špancem, imenovano *On the Liberty of the Press and Public Discussion* (O svobodi tiska in javnega razpravljanja) Bentham piše, kako mu je žal, da se je zalomilo pri pošiljanju pisem uredniku »najbolj priljubljenega, najbolj vodenega in najbolj priznanega« madridskega dnevnika El Constitucional, saj bi morala biti objavljena oktobra 1820 pred sprejetjem zakona. Po več pošiljanjih in prevajanju so bila na koncu objavljena šele julija 1821.

A Bentham pozne objave vseeno ni vzel preveč tragično, saj se je kot kaže proti koncu svoje filozofske poti, ko je pisma pisal, vsaj delno zavedal svoje filozofske zapuščine o teh vprašanjih, predvsem pa pomembnosti javne razprave o njih in širjenja zavedanja o njihovi pomembnosti. Tako je zapisal, da »čeprav je frustrirajoče, da pisma niso dosegla svojega trenutnega namena, pa je njihov namen vsekakor daljnosežnejši v obravnavi za dobro vladanje nepogrešljivih svoboščin, svobode tiska in svobode javnega razpravljanja.« (Bentham 1820)

»Če bo uspešna obtožba tožilstva, v tem vidim uničeno svobodo tiska; če bo sprejet zakon, pa bo s tem uničena skorajda edina ovira arbitrarni oblastni moči.« (Bentham 1820) Ta stavek nam pokaže izjemno pomembno vlogo, ki jo je Bentham namenil tisku v svojem sistemu nezaupanja, saj je praktično nepogrešljiv za demokracijo. Že tukaj se vidi velik rez s Kantom, ki se tiska neposredno ni dotikal, in je njegovo svobodo razumel bolj kot sredstvo za uveljavljanje pravice do javne rabe razume in ne kot cilj svojih filozofskih prizadevanj. »Bentham je zagovarjal svobodni tisk kot instrument za nadzorovanje oblasti, ki je hkrati v interesu doseganja človekove sreče. Kant pa je bil nasprotno naklonjen svobodnemu javnemu razpravljanju kot sredstvu za oblikovanje in izražanje človekove avtonomne racionalnosti.« (Splichal 2005, 8)

Bentham najprej, preden se spusti v podrobno obravnavo, zavrne argument vlade, ki je še danes tipičen, da so te »spremembe nujne za vzpostavitev dobrega reda in dobre vlade«. Torej prazen argument, ki ga je mogoče zavreči z enim dobrim primerom, ki dokazuje nasprotno. Kot ta primer Bentham izpostavi ureditev Združenih držav Amerike, ki mu tudi nadalje služijo kot eksemplaričen primer svobode. V ZDA ne en ne drug ukrep španske vlade ne bi bila sprejemljiva, saj so Američani tako svobodni »pri skupnem javnem izražanju mnenj, kot

pri zasebnem obedovanju.« Svoj argument podkrepi s premiso, da če bi bilo kje dejansko treba omejevati ljudi za uspešno vladanje, bi to bilo v ZDA, kjer je »vsak ob vsakem času oborožen«. (Bentham 1820) Novonastala država, ki se je upala upreti britanskemu imperiju, je nasploh za veliko takratnih razsvetljskih mislecev predstavljala obljubljeni deželni demokratični projekt, ki je prva z ustavo predpisala svobodo tiska in izražanja in tako dejansko pomenila veliko upanje za evropske intelektualce. »V tem času so razsvetljsko usmerjeni Evropejci morda premalo kritično videli Združene države Amerike, kjer bi se razum in človeštvo lahko razvila hitreje kot kjerkoli drugje.« (Splichal 2005, 60)

Bentham se najprej loti utemeljitve tudi danes ene od ključnih pravic medijev, da posegajo v življenje javnih osebnosti, če za to obstaja interes javnosti. Argumentira, da ljudje pod nobenim pogojem ne smejo biti kaznovani za obrekovanje in razžalitev javnih osebnosti, razen če se odkrije, da so to storili namerno lažno. Na višjem javnem položaju je osebnost, bolj mora biti izpostavljena javnemu preiskovanju, piše Bentham in nadaljuje: »Kakršnokoli zlo se lahko povzroči v imenu te svoboščine, je dobro, ki ga prinaša, v vsakem primeru in vedno veliko večje.« (Bentham 1820) Tukaj se pokaže njegova utilitaristična metoda merjenja dobrega in zla, ki temelji na prepričanju, da je vedno treba upoštevati, katero dejanje prinaša največ sreče za največ ljudi.

Bentham vidi največji problem v tem, da če vladarji niso pod pritiskom javnosti, ker bi bilo škodovanje njihovem imenu prepovedano, je v veliki nevarnosti interes skupnosti oziroma največja možna sreča za največ ljudi, saj bi vladarji ne bili prisiljeni, da na primer kaznujejo svoje podložnike za delovanje v prid zasebnih interesov. »Tudi vladarji so v prvi vrsti ljudje«, pravi Bentham, »in večina jih bo, takoj, ko bodo imeli možnost, zamenjalo interes ljudstva za svojega ali za katerega od svojih podložnikov«, prav zato pa morajo biti izpostavljeni, kolikor se le da ostremu in neomejenemu nadzoru. (Bentham 1820, Splichal 1997)

V drugem pismu se Bentham loti poskusa zakonske ureditve javnih zborovanj, ki bi ga namesto »zakon o javnih skupnostih« morali poimenovati kar »zakon za preprečitev ljudskih zborovanj«, meni. Ostro napade člena, ki določata, da bo vsako neavtorizirano zbiranje preganjano in kaznovano, in da se mora vsako javno zbiranje vnaprej prijaviti lokalni oblasti, ki bo ukrepala primerno za vzdrževanje javnega miru. Bentham da jasno vedeti, da je tovrstno vmešavanje vsakršne oblasti v svoboščine ljudstva nelegitimno, neutemeljeno in protiustavno. To nam vsekakor da močno misliti, saj se podobno pravno stanje na tem področju vzdržuje še danes, konkretno tudi v Sloveniji, kjer je potrebno vsako javno zborovanje prijaviti, sicer je

lahko takoj prekinjeno, pa tudi pri kaznovanju protestnikov za kršenje javnega reda in miru. »Vsaka nedespotska vlada bi morala kvečjemu odobravati razpolaganje z možnostjo za upor, če se želi imenovati nedespotska,« doda. (Bentham 1820)

V tretjem in četrtem pismu se Bentham še ukvarja z zakonom o javnih skupnostnih, in sicer z zagovorom s strani ministra za kolonije. Stavek za stavkom analitično razdela in pokaže, da zagovor sploh ne vsebuje pravih argumentov, ki bi lahko utemeljili omejevanje svobode s strani zakona. Zanimiva je na primer še danes aktualna retorična poteza, ki jo uporabi minister, namreč da z omejevanjem svobode združevanja skupščin ne omejujejo individualne svobode. »Le tako je zakon sploh zakon,« pripomni Bentham, in s tem pokaže na namen oblastnikov, da zakrivajo svoje stalno omejevanje človekove svobode z zakonom, ki pa je seveda lahko koristno ali škodljivo za skupnost, v tem da je že v prejšnjih pismih pokazal, da po svojem utilitarističnem merilu omejevanje združevanja in svobode tiska nikakor ni največja korist za največje število ljudi. Da bi podkrepil svojo tezo, minister uporabi »sofizem«, kot ga poimenuje Bentham, torej retorično figuro, nasprotno filozofski argumentaciji, da so namreč vse skupnosti »hunte«, s čimer želi vsako združevanje očrniti kot nelegitimno združevanje moči nasproti oblasti. (Bentham 1820, Vežjak 2011)

Na koncu tretjega pisma nam Bentham ponudi še samorefleksivni moment svojega pisanja in analitičnega pisanja nasploh. »Porekli boste: 'Vsa ta kritika je minorna in malenkostna: kritika logike, kritika slovnice in kritika nad besedami.' ... ampak če upoštevamo rezultat, je nekaj stvari gotovo več kot le malenkostnih.« (Bentham 1820) Rezultat pa je ta, da so funkcionarji pod krinko preoblikovanja države iz despotske v nedespotsko, kar je zapisano tudi v ustavi, »spletli mrežo sofizmov«, da ohranijo despotsko oblast, in »da drugače kot s tovrstno verbalno kritiko, narava problema ne more biti razkrita.« Skratka, ko so v igri sofistične retorične manipulacije, ki jih je politika že od nekdaj zelo vešča, jim pride do živega le filozofska logično-retorična analiza, ki zna razkriti prave namere, napačna sklepanja in besedno manipulacijo.

2.3 Marx o cenzuri in svobodi tiska

Eden izmed najbolj publicistično aktivnih in za teorijo tiska prelomnih filozofov je gotovo bil tudi nemški filozof Karl Marx, ki je bil med letoma 1842 in 1849 novinar in urednik najprej časopisa Rheinische Zeitung, od pruske države ukinjenega leta 1843, in nato njegovega

naslednika Neue Rheinische Zeitung. Mladi Marx je z »izjemno jasnostjo in intezivnostjo« uvidel ključno vlogo svobode tiska za širjenje novih idej, demokratizacijo družbe, duhovno prosveto ljudstva in njegovo revolucionarno aktivacijo.« (Hardt 2000, 85) Po njegovi teoriji »totalnega prevrata«, ki jo je bolj jasno izoblikoval v kasnejših delih, morajo biti za epohalne spremembe v družbi izpolnjeni trije materialni pogoji: 1.) materialne produktivne sile, ki jih ljudje ustvarjajo v ustvarjalni izmenjavi s naravo; 2.) obstoj podrejenega razreda zgodovinsko danega produkcijskega načina (razred po sebi); 3.) oblikovana »znanstvena« zavest tega razreda o njegovem lastnem družbenem položaju in družbenorazvojni funkciji, torej preobražanje razreda po sebi, v razred »za sebe«. (Mastnak 1983, 380) Enega od pomembnejših elementov v izpolnjevanju zadnjega pogoja pa gotovo predstavlja svobodni tisk, ki širi prevratne deje in prispeva k njihovi artikulaciji v javnosti.

Njegova prizadevanja za svobodo in razkritje resnice so mejniki upora proti uradniškim manipulacijam razumevanja svobode kot licence za ukrepanje in poskusom relativiziranja in determiniranja resnice s strani državnih organov /.../ Njegove ideje ponujajo realne alternative za aktualne debate o svobodi tiska in trenutno stanje novinarstva: ohranitev demokracije zahteva svobodo izražanja in varovanje javne sfere, vključno z mediji, predvsem pred oblikami cenzure, ki izhajajo iz nadzora nad intelektualnim delom s strani tistih, ki imajo v lasti in vplivajo na sredstva javnega komuniciranja. (Hardt 2000, 85)

Karl Marx je svojo publicistično dejavnost začel prav s kritiko cenzure, natančneje kritiko pruske instrukcije o cenzuri, ki je bila izdana decembra 1841. Navidezno liberalni ukrepi Friedricha Wilhelma IV., tudi omenjena instrukcija, so pri mnogih liberalcih, tudi v tisku, zbudili iluzijo o začetku nove ere, in ti so instrukcijo pozdravljali celo kot glasnico svobode tiska. Zaradi tega tudi tisk sam ni prepoznal bistva določbe in analiza je bila toliko nujnejša. Marx jo je ponudil v *Pripombah k najnovejši pruski instrukciji o cenzuri*, ki jih je spisal februarja 1842, a so bile prav zaradi cenzure in drugih zapletov objavljene šele leto kasneje v Švici. (Marx 1842/1985, 161)

Marx je svojo analizo začel z jasnim in glasnim krikom proti cenzuri, ki mora biti deležna neizprosne kritike: »Cenzura je oficialna kritika; njene norme so kritične norme, ki torej smejo najmanj biti odtegnjene kritiki, s katero se spopadajo.« (Marx 1842/1985, 25) Cenzura je kritika kot monopol oblasti, ki zaradi tega, ker je tajna, izgubi tudi racionalnost; bistvo svobode tiska pa je ravno kritika, ki deluje z »ostrim nožem razuma«. Potreben torej ni

cenzurni zakon, ampak tiskovni zakon. V tiskovnem zakonu kaznuje svoboda, v cenzurnem zakonu – ki je zakon le formalno, saj ne izraža življenjskih zakonov človekovega delovanja – pa je kaznovana svoboda. (Splichal 1997, 76) »Tiskovni zakon je torej zakonsko priznanje svobode tiska. Je pravo, ker je pozitivna tubit svobode.« (Marx v Splichal 1997, 76) Cenzura pa po Marxu sama v svojem bistvu vsebuje pomanjkljivost, ki je ne more odpraviti noben zakon. Hardt k temu pripomni: »Cenzura je kontradiktorna samemu bistvu tiska, saj ne izhaja iz ideje svobode – ki je implicitna naloga tiska, da omogoča dostop do različnih idej – ampak predpostavlja konsenz, dosežen z zatiranjem.« (Hardt 2000, 89)

V naslednjem koraku se Marx loti na videz neškodljive izjave, ki naj bi omilila samo cenzuro, tako omogočala več svobode tiska in instrukcijo prikazala v »liberalni« luči. Gre za člen, ki določa, da cenzura ne sme omejevati resnega in skromnega proučevanja. Na naslednjih straneh Marx utemeljuje, da je iskanje »svetle« resnice vse prej kot povezano s skromnostjo in resnostjo in da ta dva pojma sploh nista neposredno povezana z raziskovanjem in proučevanjem. »Če oblikuje naravo proučevanja skromnost, tedaj je to prej znamenje strahu pred resnico kot pred neresnico ... *Je proučevanju predpisani strah, da bi našlo rezultat, preservativno sredstvo pred resnico.*« (Marx 1842/1985, 28) Gre za popolnoma arbitrarna kriterija odločanja, kar se izkaže kot eno najmočnejših orodij cenzure: »Resno in skromno! Kako negotova, relativna pojma! Kje se neha resnost, kje se začne šala? Kje se neha skromnost, kje se začne neskrupuloznost? Odvisni smo od cenzorjevega *temperamenta.*« (Marx 1842/1985, 29) Hanno Hardt v prispevku *Komuniciranje je svoboda: Karl Marx o tisku, svobodi in cenzuri* o tem pove: »Cenzura se z definiranjem narave resnice pojavlja kot uradniško vodilo, zakrinkano v obliki navodil za izboljšanje prakticiranja novinarstva.« (Hardt 2000, 88)

Marx opozori na še en pomemben pomenski poudarek, ki ga instrukcija prinaša v besedi *tendencia*, s čimer želi omejiti svobodo pisanja na podlagi ugibanj o tendencah pisca, na primer: »če je tendenca dobronamerna« ali »če tendenca proti ukrepom vlade ni sovražna in zlobna«. To je kot v zgornjem primeru skromnosti in resnobnosti pisanja, popolnoma arbitrarna oznaka, znova odvisna predvsem od subjektivne cenzorjeve ocene o tendenci nekega avtorja, s čimer omogoča veliko prostora za preganjanje nezaželenih prispevkov. »Zakoni o *tendenci*, zakoni, ki ne dajejo objektivnih norm, so zakoni terorizma ... Zakoni, ki nimajo za svoj glavni kriterij *dejanja kot takega*, temveč *mišljenje* delujočega, niso nič drugega kot *pozitivne sankcije brez zakona.*« (Marx 1842/1985, 35) S tem je kriminalizirano že samo mišljenje posameznika oziroma posameznik sam po sebi, brez da bi sploh kaj

napačnega storil, kar je v pravu, ki sankcionira dejanja, popolnoma nedopustno, argumentira Marx.

Stori še korak dlje oziroma obrne argumentacijo vlade proti njej sami. S tem, da izdaja takšne zakone, sprevrača pravo, od cenzorjev zahteva delovanje, ki naj bi ga cenzurirali pri tisku, na primer »sum o prepričanju posameznikov ali družbenega razreda«, sama deluje nepravilno, kaznivo, in s tem protidržavno ter bi se po svoji logiki morala sama cenzurirati. »Tako kot je v zakonu o tendenci *zakonska forma v protislovju z vsebino*, tako kot se *vlada*, ki ga izdaja, razburja nad tem, kar je ona sama, nad protidržavnim prepričanjem, tako tudi v posebnem takorekoč iz *sprevrnjenege sveta* oblikuje svoje zakone, saj meri z dvojnimi merili. Po eni strani je pravica, kar je krivica druge strani.« (Marx 1842/1985, 37) V tem vidi nesprevidljive poskuse razrednega podjarmljenja: »Instrukcija zahteva neomejeno zaupanje v uradniški stan in izhaja iz neomejenega nezaupanja v neuradniški stan.« (Marx 1842/1985, 38)

Marx je za ponazoritev nesmiselnosti rad uporabil tudi ironijo. Kot na primer že na začetku Pripomb: »Gotovo! Če je že cenzura nujnost, tedaj je odkritosrčna, liberalna cenzura še nujnejša.« (Marx 1842/1985, 25) Ali: »*Cenzura tendence in tendenca cenzure sta darilo nove liberalne instrukcije.*« (Marx 1842/1985, 39) Rad uporabi tudi prisposobe iz Biblije, da bi tako bralcem s kančkom ironije na parketu same cerkvene in posvetne oblasti prikazal nesmisel njihov določb. Tako ob prepovedi instrukcije, da pisci ne smejo uporabljati strankarskih imen ob »nesramnih in žaljivih obsodbah«, navrže eno pikro: » ... in človek mora kakor Adam vse poimenovati, da je zanj pričujoče ...« (Marx 1842/1985, 39) Hardt razloži, da se je Marx jasno zavedal pomembnosti tiska, ki je v tem, da teorijo približa vsakdanjemu človeku: »Njegovo novinarstvo ni le izraz socialistične ideologije, ampak je tudi praksa prevajanja teoretične misli v jezik vsakdanjega življenja, kjer ideologija postane materialna sila s potencialom za mobilizacijo množic.« (Hardt 2000, 94)

Vladna instrukcija se je sklicevala tudi na »domovinski interes« in »nacionalni čut«, saj to pričakuje od tiska, ki da mu je s pričujočo instrukcijo dopuščen »zadosten prostor za igro«, seveda če je tisk »spodoben in odkritosrčen«. Marx ni mogel spregledati takšnega političnega sprenevedanja: »Okrepitev nacionalnega čuta in prebujanje domovinskih interesov, ki sta v navedenem obligatnem pasusu izražena kot *pričakovanje*, se pod roko preobrazita v *zapoved*, ki pomeni *ново tiskovno prisilo* nad našimi ubogimi jetičnimi *dnevniki*.« (Marx 1842/1985, 40) Podobno tudi danes v Sloveniji politika pritiska na medije, ki so kritični do njenega

ravnanja, da rušijo vlado, podpirajo »temačne sile« iz preteklosti in s tem škodijo nacionalnemu interesu. Sploh zdaj v času krize je kritika okarakterizirana kot škodljiva, ker naj bi spodbujala negativno mnenje trga, nezaupanje državljanov v reforme in podobno.

Po instrukciji bi naj vlada odobrila tudi imenovanje novih urednikov in časopisov, to pa naj bi delala po kriteriju, da se dnevni tisk zaupa samo »neoporečnim možem, katerih znanstvena usposobljenost, položaj in značaj so porok za resnost njihovih prizadevanj in za lojalnost njihovega mišljenja«. Vlada tako neskrito za kriterij izbiranja jemlje neoporečnost, znanstveno usposobljenost, ki bi jo naj preverjali cenzorji, in lojalnost. Marx najprej jasno pove, da instrukcija jemlje »ustanovitelju kakega časopisa *vsakršno lastno voljo* in napoti preventivno modrost vlade, veliko previdnost, in duhovno globokoumje oblasti na notranje, subjektivne, na zunaj nedoločljive kvalitete.« (Marx 1842/1985, 41) Z ironije polnim argumentom pod vprašaj postavi kriterije in sposobnost cenzorjev za presojanje znanstvene usposobljenosti celotne palete piscev iz različnih področij, ter tako opozori na prevelike kompetence, ki si jih s tem jemlje oblast: »In če so ti možje, kakršnih ni znala najti nobena država, kajti nikoli ni kakšna država poznala celih razredov, ki bi lahko bili sestavljeni iz samih univerzalnih genijev in polihistorov, koliko genialnejši morajo biti šele tisti, ki te može izbirajo!« (Marx 1842/1985, 42)

Medtem ko je za Marxa obča zahteva po znanstveni usposobljenosti sicer liberalna, seveda če ta ni politično pogojena, je zanj skrajno »neliberalno«, da se pri tem presoja tudi »poseben položaj« avtorjev. Dalje Marx razdela bistveno vlogo »položaja«, ki je »*absolutno odločilen*« pri presoji cenzorja ob tako zastavljenem členu instrukcije: »Znanstvena usposobljenost in značaj brez položaja sta lahko cenzorju zaradi svoje nedoločnosti problematična, kakor mora sploh upravičeno zbuditi začudenje, da takšni kvaliteti eksistirata ločeno od položaja.« (Marx 1842/1985, 43-44) Instrukcija tako ne predpisuje nadzora nad »*delom*« urednika, ampak nad njegovo »*osebo*«, in za »ustanoviteljev denar« zahteva »določeno osebno individualnost«, skratka, človeka z za vlado in cenzorja primernim družbenim položajem na tem mestu.

V primeru imenovanja cenzorjev je obratno, piše Marx: »Če pa daje romantična instrukcija glede urednika najbolj zunanji določnosti ton najbolj čustvene nedoločnosti, tedaj daje glede cenzorja najbolj megleni nedoločnosti ton zakonske določnosti.« (Marx 1842/1985, 44) Od cenzorja, ki bi naj presojal znanstveno usposobljenost pisca, se ta ne pričakuje, ampak zgolj nedoločna »sposobnost«. Tukaj in na drugih mestih pa dokazuje, da je cenzura celo hujša in svoboda tiska manjša kot pred leti, ko je formalno veljal edikt o cenzuri, ki »v 3. členu

zahteva *znanstveno izobražene* in celo *razsvetljene* cenzorje«. (Marx 1842/1985, 45) Opozori pa tudi na kontradiktornost same instrukcije, ki v primeru tendence teksta enkrat predpisuje, da mora cenzor presoјati tendenco po formi, drugič pa formo po tendenci. S tem praktično ukine večino svojih prejšnjih določil, kot pravi Marx: »odpadle so vse objektivne norme«, in dokončno razkrije svoj pravi namen: »Če je poprej kot kriterij cenzuriranja že docela izginila vsebina, izgine zdaj tudi forma. Da je le tendenca dobra, pa nima to nič s kršitvami forme ... Ukinjen je moral biti vsak videz določnosti, instrukcija se je morala končati v popolnem protislovju s samo seboj.« (Marx 1842/1985, 45) S tem pa se v zadnji instanci uzakonja »samovolja« cenzorja in njemu neposredno nadrejene oblasti.

Marx svojo analizo zaključi z jasnim sklepom o odpravi kakršne koli cenzure: »Zares radikalno zdravljenje cenzure bi bila njena odprava; kajti institut je slab, inštitucije pa so močnejše kot ljudje. A naj bo naše mnenje pravilno ali ne. Vsekakor pruski pisci z novo instrukcijo ne pridobijo niti realne svobode niti idealne, zavesti. Rara temporum felicitas, ubi quae velis sentire et quae sentias dicere licet. (Slovensko: redki so srečni časi, ko je dovoljeno čutiti, kar hočeš, in povedati, kar čutiš.)« (Marx 1842/1985, 45)

Marx je bil ob ostrem političnem in ekonomskem kritiku tudi neusmiljen kritik medijev, predvsem uradno priznanih in od države podprtih, kar se na več mestih kaže tudi v njegovih prispevkih za Neue Rheinische Zeitung. Tako na primer v prispevku Cenzura iz marca 1849 nastopi kot slaba vest nemškega tiska, ki mirno opazuje, kako ga cenzurirajo. »Nemški dnevni tisk je dejansko najohlapnejša, najbolj zaspana, najstrahopetnejša institucija pod soncem! Pred njegovimi očmi se njemu samemu lahko pripetijo najhujše nepoštenosti, on pa molči, vse prikriva ...« (Marx 1849/1985, 141) Svoj uvod podkrepi z informacijami o vojaški cenzuri s treh strani Nemčije in se tako postavi tudi v informativno vlogo, ki je drugi časopisi o tako pomembni temi ne želijo prevzeti. Tako zaključi: »Ponovna vpeljava cenzure, izboljšanje običajne cenzure z vojaško – to so vendar stvari, ki dovolj zadevajo tisk. In tisk sosednjih krajev, breslauski, berlinski, leipziški to sprejema, kot da bi bilo samo po sebi razumljivo. Zares, nemški tisk je še vedno stari 'dobri tisk'.« (Marx 1849/1985, 142)

Marxovi argumenti izpred več kot 150 let se tudi danes pokažejo aktualni in uporabni v boju za svobodo in proti cenzuri tiska. Čeprav so na prvi pogled njegove kritike usmerjene predvsem »proti zunanjim omejitvam tiska, v prvi vrsti proti državni cenzuri«, ki so specifične za njegov čas in prostor, pa jih moramo razumeti v luči »polemike proti državni

avtoriteti, ki je bazirana na konkretnih eksistencialnih grožnjah opozicijskemu tisku in ne kot debato o konkretnih uredniških praksah znotraj organizacije.« (Hardt 2000, 86)

Marx in časopis Rheinische Zeitung sta bila tem grožnjam tudi neposredno izpostavljena, saj sta predstavljala eno najbolj glasnih kritik države. Časopis je bil leta 1843 po kritiziranju pruskega zaveznika ruskega carja ukinjen, Marx pa izgnan iz države in prisiljen v emigracijo v Francijo. Marx se je tudi tam udeleževal v »radikalnem« tisku in bil znova prisiljen v izselitev v Belgijo, od koder se je naposled za kratek čas znova vrnil v domovino. Leta 1848 je znova obudil časopis, in sicer pod imenom Neue Rheinische Zeitung. Tokrat je prevzel kar trojno vlogo, saj je z dediščino po očetu lahko sam financiral izhajanje, opravljal pa je tudi, po besedah Friedricha Engelsa »diktatorsko«, vlogo urednika in novinarja. A le leto za tem je bil Marx po hudih bojih in ob znatni podpori Berlinu nenaklonjenega prebivalstva renske province, časopis znova prisiljen ukiniti in do konca življenja emigrirati v London. »Rheinische Zeitung je postal formula za liberalno novinarstvo in vodilni zgled političnega časopisa v obdobju spolitiziranega nemškega tiska,« potrjuje Hardt. Marx je tako izhajal iz izkušnje zatiranega opozicijskega novinarja, urednika in založnika.

Marxa tako vodi jasen cilj, in sicer »preiskovanje dejanskih razmer v družbenem, gospodarskem in političnem okolju, ki definira delo novinarjev in karakterizira misijo tiska.« (Hardt 2000, 87) Hkrati pa njegove debate o svobodi tiska predstavljajo vhod v širšo zavezanost Marxa individualni in kolektivni svobodi človeka na vseh področjih, saj če je kršena specifična oblika svobode, je kršena svoboda nasploh in lahko tako obstaja le kot kvazisvoboda, ki je udeležena arbitrarno in po naključju, medtem ko je pravilo delovanja nesvoboda. (Marx 1842/1985, Hardt 2000) Marx tako ne dovoli nikakršnega kompromisa pri napadih na novinarstvo, saj to predstavlja duha in zavest ljudstva. »Vztraja, da mora zakonodaja o tisku svobodo jemati kot normalno stanje /.../ Takšna zakonodaja je pravica, ker konstituira pozitivno obliko svobode in mora obstajati, čeprav dejansko ni nikoli zakonsko uveljavljena. Cenzura po drugi strani kot suženjstvo nikoli ne more biti legalna, čeprav dejansko obstaja v obliki zakona.« (Hardt 2000, 90)

Marx se že takrat dotakne še enega tudi danes aktualnega problema, namreč gledanja na tisk kot podjetja ali političnega orodja. Tukaj jasno potegne črto in tisk postavi primarno v zavezništvo z ljudstvom ter mu naloži nalogo, ki konstituira sam tisk in ki se ji ta nikakor ne more in ne sme izogniti. Za ta namen uporabi izraz *Volkspresse*, s katerim ima Marx v mislih svobodni tisk kot javno institucijo, ki združuje ljudi, potrjuje njihovo samozavest in nudi

nadzor nad nasprotnimi težnjami. (Hardt 2000, 91) Tako postavi temelj tiska v novinarja kot osebo in novinarstvo kot intelektualno delo z jasno odgovornostjo, ne zgolj s ciljem ustvarjanja dobička. Jasno zavrača, da je svoboda tiska tržna svoboščina tiskanja, kakor se jo je v 19. stoletju začelo ozko pojmovati, saj je potrebno »svobodo tiska pojmovati kot profesionalni predpogoj za intelektualno delo.« (Hardt 2000)

Marx opozarja na novo vrsto nastajajoče cenzure, ki je pred kratkim s predlogom povečanja DDV-ja na tisk postala zelo aktualna tudi v Sloveniji, namreč na visoke denarne kavcije, ki jih je država z instrukcijo zahtevala od založnikov, da bi smeli izdajati tisk. Temu bi lahko rekli materialna cenzura. V to pa že takrat uvršča tudi domnevno svobodo, ki jo zagovarja meščanstvo, namreč ekonomsko podrejenost tiska kapitalu. »Kot dokazuje, interes meščanstva ni odpraviti nesvobodo tiska v celoti, ampak eno vrsto nesvobode – cenzuro kot zunanjo nesvobodo -, ki omejuje svobodno razpolaganje z lastnino v sferi tiska, nadomestiti z drugo, notranjo /.../ Toda če naj bi bila svoboda tiska utemeljena na podjetniški svobodi, je taka svoboda dejansko spet samo privilegij, torej ne *pravica* človeka ali državljana, ampak pravica *lastnika*.« (Splichal 1997, 77) Splichal na tem mestu izpostavi prelomno Marxovo trditev: »Prva svoboda tiska je v tem, da ni podjetje.«

V končni fazi Marx svobodo tiska pojmuje kot nujen pogoj za demokratično družbo, saj intelektualno delo in proces komuniciranja potrebujeta varstvo za zagotavljanje napredka (ne ekonomskega, ampak družbenega) in maksimiziranje potenciala za spremembe. »Varovanje procesa javnega komuniciranja omogoča konstrukcijo alternativnih pojmovanj realnosti, s tem da potrjuje merila različnih družbenih, političnih in kulturnih sil.« (Hardt 2000, 93)

V preteklosti so se debate o svobodi izražanja osredotočale predvsem na potrebo po spremembah sistema medijev, oblik lastništva in dostopnosti. Marx pa ponuja razumevanje svobode, ki novinarje osvobaja pritiska institucionalnih zahtev tiska, s tem da loči profesionalne interese intelektualnega dela od komercialnih interesov tiska. Ponudi emancipiran model novinarstva, ki vsaj implicitno vsebuje humanistično teorijo javnega komuniciranja, izpostavljajočo predvsem moč idej in vrednost posameznikovega doprinosa k družbenemu diskurzu. Implementacija tega modela obljublja spremembo sodobne novinarske krajine, ki bi s pripoznanjem profesionalne odgovornosti in potencialom za na informacijah temelječim zavezništvom z javnostjo omogočila redefinicijo praks družbeno angažiranega novinarstva. (Hardt 2000, 96)

2.4 Kulturna industrija: razsvetljenje kot množična prevara

V tem delu bom obravnaval prelomno filozofsko in medijsko kritično misel 20. stoletja, ki se je razvila v okviru Frankfurtske šole in ki je izhajajoč iz Marxa, avtonomne umetnosti in nemških klasičnih filozofov (Jay 1991, Peters 2003, Hardt 2006) v času množičnih propagandnih zlorab medijev ob vzponu nacizma v Nemčiji in ameriškega monopola kulturne industrije priskrbel prelomne »vpoglede v odnose med kulturo in dominacijo, estetiko in politiko, in še bolj podrobno v vlogo medijev.« (Hardt 2006). V svojih delih je šola poleg intelektualne tradicije združila še več sodobnih filozofskih vplivov iz antipozitivistične sociologije, psihoanalize in eksistencializma.

Eno poglavje iz opusa Frankfurtske šole je bilo za razumevanje medijskega preobrata iz nadzora nad oblastjo v nadzor nad ljudmi (Peters 2003, Splichal 2005) še posebej prelomno in kontroverzno, in sicer iz knjige Theodorja Adorna in Maxa Horkheimerja *Dialektika razsvetljenstva*. »Kritična teorija pa je zdaj postala filozofija zgodovine in družbe, pod urokom razsvetljenstva, ki je medtem postalo totalitarno in se je sprevrglo v mit. Razsvetljenje ni več obračanje k luči razuma, ni več pogum uporabljati lastni um in izstop iz nedoletnosti, katere si sam kriv, če spomnimo na znamenito Kantovo formulacijo.« (Debenjak 2002, 292)

V poglavju, imenovanem *Kulturna industrija* in s podnaslovom *Razsvetljenje kot množična prevara*, sta Adorno in Horkheimer »izjemno subtilno« (Peters 2003) razčlenila pojem kulturne industrije, kot sta ga doživela v nacistični Nemčiji in kapitalističnih ZDA. Poglavje je imelo zelo velik vpliv v zgodovini medijske analize, čeprav predstavlja tudi »pozicijo, ki je hvaljena, črnjena in napačno razumljena. Če bi pisali zgodovino tega, kako je bilo teh 50 strani sprejetih, bi na nek način pisali zgodovino kritičnih medijskih študij.« (Peters 2003, 58) Njegove glavne teme pa so še kako aktualne tudi danes; Peters jih strne v nekaj ključnih vprašanj: »Kaj so kulturne in politične konsekvence koncentrirane korporacijske moči v medijski in kulturni produkciji? Kaj in kako berejo občinstva medijev? Kakšna je vrednost kanona visoke umetnosti?« (Peters 2003, 58) Za moje raziskovalno vprašanje je pomembna tudi Petersova ugotovitev, da ta tekst spodbuja odnos do medijev, zaradi katerega imajo akademiki pomisleke ob nastopanju v javnosti. (Peters 2003)

Peters in Hardt zavračata razširjeno prepričanje, da to poglavje predstavlja »enolično podobo zombificiranih množic, vodenih prek nesvete naveze Hitlerja in Hollywooda«. (Peters 2003, 59) Ta slika nikakor ni zgrešena, ampak je preveč enostranska, saj Adornu in Horkheimerju

uspe v svojevrstni dialektiki razviti dve plati argumentacije in medijske analize: »najboljše iz politične ekonomije, analitična orodja za demaskiranje centrov moči, in kulturnih študij, pozornost za skrit upor v majhnih gestah. /.../ Kulturna industrija ponuja paket, tako kritiko dominacije kot iskanje, upajoč proti upanju, svobode.« (Peters 2003, 59) Pot za iskanje svobode Adorno in Horkheimer najdeta v diskurzu avtonomne umetnosti, ki s svojo resnico izziva uveljavljene realnosti množičnega komuniciranja. (Hardt 2006)

Po izkušnji s Hitlerjem, ki mu je v Nemčiji na oblast pomagal predvsem radio, ju je do kulturne industrije pripeljala izkušnja emigracije v Združene države Amerike, kjer sta se počutila še bolj tuje kot v lastni od nacionalsocialistov prevzeti domovini. »Frankfurtski Institut für Sozialforschung /.../ se je zdaj kot Institute of Social Research znašel v deželi, v kateri je bila sicer z Rooseveltom na oblasti za ameriške pojme leva sredina, vrednostni sistem in okviri mišljenja pa so bili zelo oddaljeni od evropskega miselnega sveta. To se je kazalo tudi na fenomenu množične kulture, na industriji zabave, in tovarnah iluzij ...« (Debenjak 2002, 291) Za libertarno tradicijo, ki se je razvila na podlagi razsvetljenskih idej, je bilo drugačno mišljenje merilo svobode, industrija zavesti pa sistematično ubija sposobnost drugačnega in zato nezaželenega mišljenja. (Debenjak 2002)

Adorno je že v osnovi svoje teorije zavračal kakršnokoli poenostavljanje svojih misli in s tem tudi povzemanje teh v množičnih medijih. Prej je v njih videl novo orodje v rokah sistema: »Korak od telefona do radia je jasno razdelil vloge. Telefon je udeležencu še liberalno dopustil vlogo subjekta. Radio pa je demokratično vse spremenil v poslušalce in jih avtoritarno prepustil povsod enakim programom radijskih postaj.« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 135) Adorno v prvi vrsti Adorno radio prav zaradi njegove vloge pri vzponu Hitlerja, čeprav se v kulturno industrijo uvršča celotna paleta množičnih medijev in tudi sam jih v Dialektiki razsvetljenstva večkrat omeni skupaj: radio, film, revije oziroma tisk. Umetniški Adorno se je »kar naježil ob predpostavki, da je misel mogoče zreducirati na niz nedvoumnih in enostavnih propozicij, nespremenljivih glede na način in kontekst izražanja,« s čimer so gotovo mišljeni množični mediji. (Jay 1991)

Čeprav je bil vedno skeptičen do množičnih medijev, pa je tudi Adorno v 50. in 60. letih postal pomembna javna figura in pogosto nastopal v medijih, na radiu (Hessen Radio, South-West Radio in Radio Bremen) in v tisku (Frankfurter Allgemeine, Frankfurter Rundschau in Die Zeit), kjer je med drugim govoril in pisal tudi o svojem poklicu profesorja filozofije in o položaju množičnih medijev v »administriranem svetu«. Horkheimer je bil medtem glavni

pubudnik in urednik letnega strokovnega časopisa Frankfurtske šole Zeitschrift für Sozialforschung, ki je izhajal med leti 1932 in 1939 in pod drugim imenom Studies in Philosophy and Social Science v emigraciji še do 1942.

Prav to daje misliti, da Adorno kljub neizprosni kritiki in »občasnem gnusu« (Jay 1991) nad množičnim komuniciranjem tega ni brezpogojno zavračal kot sistemsko orodje ali izrojeno obliko umetnosti. »Nepopustljivo sovraštvo do množične kulture je bila ena od Adornovih najbolj spornih značilnosti, ki je pogosto vodila do obtožb, da je elitistični snob, aroganten mandarin ali celo prikrit rasist (zaradi njegovega sovraštva do jazz).« (Jay 1991, 111-112) To sovraštvo pa ni temeljilo na konservativnem prepričanju, da so množice in produkti v imenu množic onesnažili templje kulture, ampak na mišljenju, da je množična kultura od zgoraj vsiljen sintetičen zvarek. (Jay 1991) To je vsekakor razvidno v udarnem začetku Kulturne industrije: »Sociološko mnenje, da so izguba opore v objektivni religiji, razkroj poslednjih predkapitalističnih usedlin, tehnična in družbena diferenciacija ter specializiranost prešli v kulturni kaos, je vsak dan postavljeno na laž. Kultura danes vse zaznamuje s podobnostjo. Film, radio, revije, so deli enega sistema.« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 133) Zato sta množično kulturo s Horkheimerjem poimenovala kulturna industrija, da bi tako izključila razlago, da izhaja spontano iz množic. (Jay 1991)

Sicer pa sta bila po drugi strani zelo pesimistična glede potenciala za upor in vstajenje množic in vznika spontane ljudske kulture, saj sta bila prepričana, da je sistem množične kulture vedno korak pred občinstvom, katerega razpoloženje je vedno že vključeno v logiko kulturne industrije. »Zanj ni bilo nikakršne porajajoče se kontrahegemonije, kot bi rekel Gramsci, nikakršne ponovno obujene sfere javnosti, kot bi trdil Habermas, ki bi nastala v kljubovanju popolnemu postvarjenju zavesti, ki ga producira kulturna industrija.« (Jay 1991, 113)

Adorno je vztrajal pri tem, da množična zabava človeka ogoljufa za njegov potencial pri vrednejših in bolj izpolnjujočih dejavnostih in mu odreka pravo telesno zadovoljitev. (Jay 1991) Gledalec sploh ne more imeti potrebe po lastni misli in tako proizvod namesto njega začrta vsako reakcijo z lahko prepoznavnimi signali, ki so vedno enaki in tako priučeni. Adorno tukaj povzame Tocquevilla in z njim pravi: »Pod zasebnim kulturnim monopolom 'tiranija' dejansko 'telo pusti na miru in gre naravnost proti duši'« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 146) S Horkheimerjem to zajameta v pojmu psevdoindividualnost, saj so vse razlike med posamezniki le neznatne, programirane in kategorizirane za umeščanje ljudi v ciljne skupine in hkrati ravno dovolj velike, da se ljudje še počutijo individui:

Ravno kljubovalna nedostopnost ali izbrano nastopanje vsakokrat izpostavljenega individua sta proizvedena serijsko, tako kot ključavnice »yale«, ki se razlikujejo med seboj le po delčkih milimetra. Posebnost sebstva je družbeno pogojeno monopolno blago, ki ga napačno prikazujejo kot naravno /.../ Psevdoindividualnost je predpostavka pojmovanja in razstrupljanja tragičnosti: le tako, da individui sploh niso individui, temveč zgolj prometna vozlišča tendenc občega, jih je mogoče brez prekinitve vzeti nazaj v obče. (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 167)

V Adornovi in Horkheimerjevi analizi ne smemo spregledati dejstva, da je ta še vedno v osnovi marksistična, kar pomeni, da njun glavni namen ni poudarjanje tehnološko pogojevanega in določujočega razvoja kulturne industrije, ampak ekonomski odnosi dominacije, ki se skrivajo za njim. »Nepravilna bi bila trditev, da je kulturno industrijo pripisoval predvsem tehnologiji in množičnim medijem *per se*.« (Jay 1991, 116) Tudi sama avtorja sta to na nekaterih mestih dala jasno vedeti, na primer: »Dejansko se enovitost sistema čedalje tesneje zapira v krog manipulacije in povratno učinkujoče potrebe. Zamolčano pri tem je, da je podlaga, na kateri tehnika pridobiva oblast nad družbo, oblast ekonomsko najmočnejšega v družbi. Tehnična racionalnost je danes racionalnost samega gospostva. Je prisilni značaj družbe, ki je odtujena sama sebi.« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 134)

Ta moč ekonomskega pa se vidi tudi v zlivanju kulturnih in medijskih produktov z reklamo in v prevladi ekonomskih interesov profita in moči nad tem, kar bi moralo biti družbeno poslanstvo kulture in medijev. Kulturne proizvode se ustvarja za menjavo na trgu, ne pa za zadovoljevanje pristnih kulturnih potreb človeka. (Jay 1991) »Danes poteka zlitje kulture in razvedrila ne le kot depravacija kulture, temveč tudi kot nujno poduhovljenje zabave. Le-to je že v tem, da smo je deležni le še kot odslikave, kot filmske fotografije ali radijskega posnetka /.../ Zabava sama se uvrsti med ideale, stopi na mesto višjih dobrin, ki jih popolnoma iztrebi iz množic tako, da jih ponavlja še bolj stereotipno kot zasebno plačane reklamne fraze.« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 156)

Jay na tem mestu navaja tudi izjavo Lea Lowenthala, ki jo je Adorno rad navajal, namreč da je »množična kultura psihoanaliza vnazaj«, namesto da bi avtoritarne osebnosti zdravila, jih namreč pomaga ustvarjati, to pa stori s fantazmagorično dimno zaveso, iz katere se poraja lažna zavest. (Jay 1991, 114) To dimno zaveso Adorno in Horkheimer opišeta kot filter kulturne industrije, skozi katerega gre ves svet. »Gosteje in dosledneje ko njihove tehnike podvajajo empirične predmete, bolj zlahka se danes posreči prevara, da je zunanji svet zmeraj

brezšivni podaljšek tistega, ki ga spoznamo v filmu.« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 139) S tem v kulturni industriji izgineta kritika in spoštovanje; »dedinja prve je mehanična ekspertiza, dedič drugega pozabljivi kult prominence.« (Adorno in Horkheimer 1944/2002, 173)

2.5 Pierre Bourdieu – filozof na televiziji

Leta 1996 je francoski sociolog in filozof Pierre Bourdieu izvedel dve predavanji, in sicer na francoskem televizijskem programu Paris Premiere, za temo pa si je vzel televizijo samo in njene vplive na družbo. Televizijo je prepoznal kot najbolj vplivnega igralca v novinarskem polju, ki »zaradi intenzivnosti in razširjenosti« - saj je v teoriji sposobna nagovoriti občinstvo celotne države in širše – danes proizvaja »neprimerno pomembnejše učinke« neposredno na novinarsko polje in posredno na ostala polja kulturne produkcije kot množični tisk. Bourdieujev cilj ni bila sociološka teorija televizije, ampak spodbuditev debate o vplivu komercialnih medijev na kulturno in novičarsko produkcijo. (Bourdieu 2001, 62; Benson in Neveu 2005, 196) Obe predavanji je objavil tudi v knjigi Na televiziji, ki je predmet moje obravnave v tem podpoglavju.

Platon /.../ je rekel, da smo ljudje lutke, s katerimi upravlja bog. Televizija je svet, v katerem dobimo občutek, da so družbeni akterji kljub svoji navidezni pomembnosti, svobodi, avtonomnosti in kljub temu, da jih včasih spremlja nekakšna čudežna avra (kar berite časopise, ki pišejo o televiziji), lutke, ki jih žene neka neizogibna sila, ki jo je treba opisati, neka struktura, ki jo je treba razkriti in osvetliti. (Bourdieu 2001, 34)

Pomembna inovacija Bourdieuja v tej knjigi je obravnava novinarjev in medijev v okviru novinarskega polja, ki pa se dalje vpisuje v širše obnebeje polij kulturne produkcije. »Analiza notranjih učinkov novinarskega polja na akterje v njem je bistveni del knjižice, ki je najizvirnejši, in katerega analitično moč je mogoče prezreti prav zaradi preprostosti opisanih učinkov, ko vam jih enkrat pokažejo s prstom. Od znotraj, iz novinarskega diskurza, jih pač ni opaziti.« (Vogrinc 2001, 86) Polje je potrebno razumeti kot strukturiran sistem institucij, organizacij in družbenih vlog, ki v primeru novinarskega polja proizvaja knjige, televizijske programe, revije in časopise. To ni vase zaprt sistem, ampak je v odnosu do drugih polij, ki se med seboj sodoločajo. (Benson in Neveu 2005, 208)

Bourdieu zagovarja tezo, da televizija predstavlja najmočnejšo silo v novinarskem polju, ki tako na podlagi »nebrzdane tekme za gledanost« spreminja celotno delovanje polja, posredno pa zaradi svojega »monopola nad komunikacijskimi sredstvi« novinarsko polje te vplive prenaša tudi na druga polja kulturne produkcije. Zaradi svoje razširjenosti ima televizija tudi »monopol nad umskim razvojem zelo velikega dela prebivalstva«, kar ji daje »neverjetno« močan vpliv na družbo kot celoto, in jo postavlja kot močnega akterja za »simbolno ohranjanje reda«. »/.../ televizija z različnimi mehanizmi /.../ močno ogroža različne sfere kulturne produkcije, umetnost, literaturo, znanost, filozofijo, pravo; mnenja sem celo, da v enaki meri ogroža tudi politično življenje in demokracijo /.../« (Bourdieu 2001, 7)

Na podlagi takšnega pogleda se izogne »kazanju s prstom« na določene posameznike, saj so tudi ti sami podvrženi učinkom in pritiskom novinarskega polja, »pokvarjenost posameznikov pa le odvrča od strukturne pokvarjenosti«. (Bourdieu 2001, 15) Ti pritiski se razlikujejo glede na položaj novinarja v mediju in položaj medija v celotnem polju. Zato se je Bourdieu osredotočil na preiskavo mehanizmov, ki so sestavni del strukture polja in televizije kot medija, ki na to polje najbolj vpliva. S temi mehanizmi se seveda sreča tudi intelektualec, ki se poda v določen medij, zato je njihova preiskava še toliko pomembnejša. (Bourdieu 2001)

Bourdieu kot najbistvenejši mehanizem televizije na več mestih izpostavlja meritve odzivnosti, ki prikazujejo gledanost določenega dela programa. Oznani celo »vladavino meritev odzivnosti« na televiziji, ki ima za posledico »preusmeritev pozornosti na omnibus dogodke«, nepomembne, nešokantne, široko sprejemljive vsakdanje pripetljaje in zgodbe, ki jih v dogodke napravijo šele mediji sami. Iz televizije se ta posledica prenaša na celotno novinarsko polje. (Bourdieu 2001, 15)

Televizija, ki se ravna po meritvah odzivnosti prispeva k temu, da na domnevno svobodnega in osveščenega porabnika pritiskajo tržni zakoni, ki nimajo nobene zveze z demokratičnim izražanjem razsvetljenega, racionalnega kolektivnega mnenja javnega uma, čeprav bi nas cinični demagogi radi prepričali o tem. Kritični misleci in organizacije, ki naj bi izražale interese podrejenih, še zdaleč nimajo jasnih predstav o tem problemu. (Bourdieu 2001, 59)

Televizija je do skrajnosti prignala protislovje med ekonomskimi in družbenimi pogoji nastanka avtonomne umetnosti in vnesla diktat gledanosti in posledično trga, saj hierarhizira informacije po njihovem tržnem potencialu. Na druge medije ima tako močan uniformni vpliv zaradi novinarskega »lova na scoop«, na ekskluzivne in senzacionalistične informacije, saj

zaradi svoje premoči v gledanosti in posledično tržnem deležu v veliki meri določa medijsko agendo. Tako kot na novinarsko in druga polja, pa ima televizija tudi izjemen vpliv na posameznike, tiste, ki v prvi vrsti delujejo na televiziji, hkrati pa tudi na druge novinarje in kulturne producente. Po mnenju Bourdieuja pa se po tem vplivu ne moremo spraševati samo skozi zunanje, na primer ekonomske dejavnike, ampak moramo upoštevati celoto objektivnih razmerij sil, ki tvorijo strukturo polja. To so položaj medija v polju, položaj novinarja v mediju in boj za pridobivanje čim višjega položaja, ki ga v prvi vrsti diktira gledanost, v vedno manjši meri pa tudi simbolni kapital (ugled) določenega medija ali novinarja. (Bourdieu 2001, 35-36)

Bourdieu opozarja, da je televizija odlično prilagojena mentalnim strukturam občinstva, v katere ne posega, vsekakor pa so za to potrebne primerne vsebine, brez ostrine in razdvajanja, ki jih pripravljajo in predvsem prezentirajo tudi primerni novinarji (moderatorji). Bourdieu pri francoskih moderatorjih opaža veliko mero moralnega konformizma, cinizma in nerazgledanosti, zaradi česar postajajo »glasniki malomeščanske morale« in »podporniki široko sprejetih, nespornih mnenj«. In na podlagi teh kriterijev novinarji in moderatorji izvajajo selekcijo, ki poteka na podlagi samocenzure, saj uporabijo le tisto, kar zbudijo njihovo zanimanje in kar bi lahko zbudilo zanimanje občinstva. (Bourdieu 2001)

»V novinarskem prostoru je danes boj okoli televizije središčnega pomena; ravno zaradi tega je preučevanje tega predmeta povezano s takimi težavami.« (Bourdieu 2001, 44) In tudi tisk igra tukaj pomembno vlogo, saj se televiziji umika, namesto da bi njeno moč problematiziral. Bourdieu omeni vedno večje televizijske priloge, povečano težo novinarjev, če jih povzame televizija, zaposlovanje televizijskih novinarjev na najvišje uredniške položaje v tisku in moč televizijcev nad dnevno agendo poročanja. »Položaj novinarjev tiskanih medijev je zaradi tega ogrožen, hkrati pa je pod vprašaj postavljena specifičnost samega poklica.« (Bourdieu 2001, 44) Čeprav že v naslednjem koraku svojo misel razglasi za utopično, pa Bourdieu ob vseh težavah opozori tudi na rešitev, ki bi lahko presekala vsaj z delom negativnih učinkov borbe za scoop, namreč medčasopisne povezave, temelječe na vedenju o delovanju polja. »/.../ če so stvari res takšne, potem bi lahko že samo ovedenje in eksplikacija teh mehanizmov privedla do dogovarjanja, ki bi nevtraliziralo konkurenco /.../« (Bourdieu 2001, 49)

Televizije iz polja tiskanih medijev jemljejo predvsem prakse senzacionalističnih časopisov in se predajajo posebnemu načinu obravnave informacij, temelječem na iskanju

senzacionalnega, spektakularnega in neobičajnega, zaradi česar največ prostora dobita kronika in šport. Zaradi moči televizije se to povratno odraža na tisku, tudi resnem, učinek »kronike« pa je ta, »da ustvari politično praznino, da depolitizira in reducira svetovno dogajanje na anekdote in opravljanje /.../« (Bourdieu 2001, 45) In televizija se prav tukaj rada obrne na »televizijske filozofe«, kot jih imenuje Bourdieu, ki imajo nalogo, da dajo pomen »nepomembnim, anekdotičnim in naključnim stvarim« in ki sprožajo zanimanje občinstva z igranjem na najbolj elementarne nagibe in strasti ali se gredo sentimentalno, celo strastno ter agresivno mobilizacijo, spominjajočo na simbolni linč. (Bourdieu 2001, 46)

Bourdieu opozori na močan vpliv strukture novinarskega polja na ostala polja kulturne produkcije, v prvi vrsti znanost. »Novinarjem-intelektualcem«, ki na določenem posamičnem znanstvenem področju nimajo kompetenc presojanja, medij daje moč, da presojajo o znanstvenih dosežkih in kompetencah. Po drugi strani pa je tukaj problem fast-thinkerjev, ki za potrebe medijev in lastno promocijo servirajo hitre in površinske razlage dogodkov, ki ne sodijo v znanstveno razpravo z znanstvenimi orodji, saj ta potrebuje čas, znanje in strukturirano debato. Medijska izpostavljenost posega na samo znanstveno področje s tem, da medijska potrditev postaja pomembno merilo tudi v samem znanstvenem svetu, na določenih področjih jo upošteva celo Nacionalni center za znanstveno raziskovanje, navaja Bourdieu. Heteronomne intelektualce označi za »trojanske konje«, prek katerih v znanstveno polje vdirajo ekonomski zakoni, saj so bolj pripravljeni na kompromise in kolaboriranje z mediji, medtem ko lahko ob večjem specialnem znanju in priznanju med kolegi opaža večjo kljubovalnost. (Bourdieu 2001)

Ob tem da televizija in novinarsko polje vplivata na znanost, je torej tudi samo znanstveno polje nagnjeno h komercializaciji. »Očitno je namreč, da intelektualna srenja prav nič ne zaostaja za katero drugo po vdinjanju politični ali medijski moči. Ali niso tako kulturniki kot raziskovalci iz svoje sredine kakor buba svilo izločili menedžerje, ki jih zastopajo pri kapitalu, birokrate, ki jih zastopajo pri oblasti, in piarovce, ki jih zastopajo v medijih?« (Vogrinc 2001, 91) Ti zastopniki pa svojim adresantom tolmačijo potrebe in zahteve znanosti in kulture, kot mislijo, da bi jih morali slišati, posledično pa začnejo verjeti, da so utelešenje zahtev in potreb znanosti oni sami in ne raziskovalci. (Vogrinc 2001)

Ta obojestranska komercializacija odpira še večjo dilemo pri vprašanju pojavljanja znanosti na televiziji in v drugih množičnih medijih. Bourdieu ne zagovarja elitizma znanosti, saj je po njegovem potrebno znanstvene dosežke približati tudi ljudem in jih usposobiti, da jih bodo

lahko postavili v pravi kontekst. Neveu pojasni, da je Bourdieujevo razumevanje teorije že v osnovi »praktično« in »alergično na akademski intelektualizem«, saj koncepti in abstrakcije niso namenjeni za »prežvečevanje intelektualcem«, ampak za uporabo na empiričnih dejstvih in za reševanje realnih problemov. (Benson in Neveu 2005, 203) Bourdieu dodaja, da je potrebna visoka vstopna pregrada, ki varuje mesto znanosti in umetnosti pred vdorom zgrešenih eksternih načel in meril, »vendar to ne pomeni, da te pregrade ne moremo prestopiti v obratni smeri in si prizadevati za demokratično redistribucijo pridobitev, ki jih je omogočila avtonomija.« (Bourdieu 2001, 70)

Zato je ključnega pomena, da znamo odgovoriti na vprašanje, ali naj nastopamo na televiziji ali ne, in želel bi si, da bi se znanstveni krogi resno ukvarjali s tem. Zavest o vseh mehanizmih, ki sem jih opisal, bi morala dejansko pripeljati do skupnega prizadevanja za zaščito avtonomije, ki je pogoj za znanstveni napredek, pred vedno močnejšim vplivom televizije. (Bourdieu 2001, 53)

Jože Vogrinc v spremni besedi knjige pokaže, da lahko ključne točke Bourdieujeve analize prenesemo tudi na slovenski prostor: »Vsekakor položaj v Franciji, kakor ga opisuje Bourdieu, v nekaj poglavitnih točkah dovolj spominja na položaj v Sloveniji, da nam brez težav pridejo na misel domače različice fenomenov, na kakršne kaže on v francoskih medijih. Pri tem je bistvena podobnost v novejši zgodovini medijev v obeh deželah, zlasti televizije.« (Vogrinc 2001, 76-77) V slovenskem prostoru opaža učinke vdora heteronomnih pritiskov iz medijev v kulturna polja, kar je močno povezano s komercializacijo televizije. Zunanji govor o znanostih in umetnostih, reduciranih na dogajanja, močno prevladuje nad umetniškim in znanstvenim jezikom ter problematiko. S tem se spremeni narava predmeta in način, kako se sporočilo dotakne naslovljenca. (Vogrinc 2001, 78) Še bolj očitno oddaljenost od problematike intelektualnega polja pa vidi v izboru »oddaj za mlajše intelektualce«, ki temelji predvsem na razvpitosti, seznamih uspešnic ali poročanju svetovnih medijev. »Skratka, vir modrosti, ki jih slišimo in nemara vidimo, je praviloma že medijsko predelani ekstrakt.« (Vogrinc 2001, 79)

Bourdieujevi analizi Vogrinc dodaja, da nastop eksperta na televiziji ni ekspert, saj je postavljen v jasno določen diskurz poročanja, kjer vsak ekspert s svojim imenom in titulo zavzema le figuro avtoritete. »Znanstvena izjava tu ni možna, če pa bi bila izjavljena, ne bi bila razumljena, saj pogoji razumljivosti, kakor jih organizira tak dispozitiv, to izključujejo.« (Vogrinc 2001, 81) S tem kritizira Bourdieujevo prepričanje, da razpolaga s produkcijskimi

sredstvi svojih dveh predavanj na televiziji. Profesor predstavlja avtoriteto v predavalnici, saj ljudje dejansko v njej sedijo zaradi njega in njegovega znanja, zato lahko tudi pričakuje učinek predavane teme na poslušalce. Popolnoma drugače, Vogrinc pravi celo »bizarno«, pa takšno predavanje deluje na televiziji, kjer se mora Bourdieu boriti za gledalce s številnimi drugimi programi, ki ponujajo razno standardizirano televizijsko ponudbo. »Da bi delovalo kot subverzija, bi se moralo prilagoditi realnim produkcijskim pogojem in jih v njihovem drobu poskusiti napraviti opazne, moteče, potrebne radikalne spremembe. Predvsem to pomeni, da se mora intelektualno sporočanje na televiziji *ponavljati*, da mora *intervenirati* v diskurzih, kamor je vrženo, in da mora *napotovati* drugam – namreč v lastno polje /.../« (Vogrinc 2001, 83-84)

Kolikor pa so mediji prostor javnosti, skozi katerega družbene sfere šele obstajajo v družbenem svetu druga za drugo, za ljudi, navsezadnje pa tudi vsaka sama zase, toliko je medijsko polje (če razširimo Bourdieujev koncept) prostor napotovanja komunicirajočih od komunikacije – od tegale sporočila – k drugim dejavnostim. (Vogrinc 2001, 85)

Zaradi nenehnega ponavljanja o »namagnetenosti novinarskega polja z učinki meritev odmevnosti medijev« bi lahko dobili napačen vtis, da Bourdieu predvsem kritizira komercializacijo medijev in učinkov, ki jih ima ta na novinarstvo ter na »pasivno« občinstvo. (Vogrinc 2001, Benson in Neveu 2005) »Gre pa mu seveda za analizo tega, kako se v razmerah tržne konkurence iz notranjih razlogov transformirajo razmerja med novinarstvom in intelektualnimi polji, kolikor so s posredovanjem novinarjev navzoča v medijih.« (Vogrinc 2001, 89) Ob tem se nedvomno zaveda tudi raznolikosti recepcije, dispozicij in perceptivnih shem pri občinstvu, o čemer bolj neposredno pričajo tudi njegovi starejši članki z medijsko tematiko. To ga tudi bistveno razlikuje od kulturne industrije frankfurtske šole. (Benson in Neveu 2005, 198-199)

Bourdieu je sicer bolj neposredno kot v knjigi Na televiziji že v svojih prejšnjih delih izoblikoval relacijsko sociološko teorijo, ki se osredotoča na relacije sil in na načine, kako končni proizvod novinarjev v družbi preseže svoje omejene funkcije v medijskem svetu. Na makro ravni preiskuje relacije med polji in znotraj novinarskega polja, na mikro ravni pa izobraženost novinarjev, njihovo soodvisnost v novinarskem polju in (ne)skladnost med njihovim znanjem in pozicijo v mediju. Na ta način nam omogoča konceptualizacijo vseh

faktorjev in s tem odpira pot za intervencijo, upiranje škodljivim trendom in prenovo novinarskih praks. (Benson in Neveu 2005, 206)

2.6 Habermas – filozof javnosti in javni filozof

V obravnavi temeljnih filozofskih prispevkov k razumevanje množičnih medijev in pojma javnosti je nepogrešljivo delo naslednika in dediča Frankfurtske šole, nemškega socialnega filozofa Jürgena Habermasa (Škerlep 1989). Tako na teoretskem področju kot v javnem, praktičnem delovanju je prelomno vplival na oblikovanje in obravnavanje javnosti in še danes s knjigami in prispevki v medijih obravnava aktualne problematike in spodbuja razpravo o njih. Oblikoval je kritično teorijo družbe, ki vsa temeljna vprašanja obravnava na podlagi dialoga oziroma komunikativne racionalnosti: etiko in moralna pravila neke družbe, družbeno pogodbo med oblastjo in ljudstvom ter tudi pravno ureditev neke skupnosti. (Taylor 2010; Splichal 2005; Boucher in Kelly 2005; Škerlep 1989)

/.../ Habermas je ob koncu 20. stoletja izrazil dve koreniti paradigmatiski spremembi. Filozofska je bila dialoški obrat, ki ga lahko opazimo na številnih področjih: v Wittgensteinovi kritiki monološke kartezijske spoznavne teorije, v fenomenologiji in sociološki teoriji /.../ Druga velika paradigmatiska sprememba je privedla do renesanse dialoga v naši politični kulturi. Naenkrat se politična identiteta demokratične družbe namreč ni več dojemala kot dokončna in določena z enkratnimi principi in temeljnimi listinami. Ponovna predložitev družbene pogodbe je postala nujna naloga in ta je bila lahko izpolnjena samo dialoško. (Taylor 2010, 1)

Habermasovo teoretsko delo o javnosti lahko razdelimo na tri obdobja oziroma faze: zgodnje obdobje šestdesetih let prejšnjega stoletja, »v katerem analizira zgodovinski nastanek in zaton moderne javnosti«; srednje obdobje do osemdesetih let prejšnjega stoletja, v katerem »razvije teorijo komunikativnega delovanja in opredeli javnost v kompleksnih razmerjih med življenjskim svetom in sistemom«; in pozno obdobje, v katerem »v okviru teorije deliberativne demokracije razvije dvostopenjski model javnosti.« (Škerlep 2000, 73)

Zgodnje obdobje je zaznamovala predvsem knjiga *Strukturne spremembe javnosti* (1962), v kateri »je v zametku velik del temeljnih opredelitev njegove pozneje razvite kritične teorije družbe« (Škerlep 1989, 301) in ki jo je Andrej Škerlep v spremni besedi slovenskega prevoda označil za »najboljšo historično analizo pojma javnosti« (Škerlep 1989, 318). V njej se je

Habermas ukvarjal z zgodovinskim nastankom meščanske javnosti 18. in 19. stoletja ter podrobno razdelal vse faktorje, ki so vplivali na njen razvoj, med drugim tudi razcvet množičnega tiska v tem obdobju. Meščansko javnost po Habermasu zastopajo institucije, ki so se v liberalnem kapitalizmu razvile v opoziciji proti absolutistični oblasti, in sicer kavarne, saloni, literarna društva, intelektualni klubi in množični tisk. Razvil je tezo o liberalnem modelu javnosti, ki so jo vsebovale prve demokratične ustave. Ta model temelji na javnosti, ki posreduje med interesi civilne družbe, ki jo predstavljajo vsi državljani, zaščiteni s temeljnimi pravicami človeka, in delovanjem države oziroma javne oblasti, ki mora delovati v interesu državljanov. (Habermas 1989; Škerlep 2000; Boucher in Kelly 2005)

»Bistvena opredelitev javnega posredovanja interesov je, da poteka v modusu racionalne argumentacije, ki omogoča, da se različni partikularni interesi prek javnih debat transformirajo v racionalno utemeljeno občo voljo državljanov glede vsakokratnih splošnih interesov.« (Škerlep 2000, 74) Ta temeljna normativna opredelitev javnosti je ostala Habermasov normativni demokratični ideal javnosti do danes, a je njegova analiza stanja javnosti v zahodnoevropskih demokracijah 20. stoletja pokazala, da je ta ideal ostal zgolj »ustavna fikcija«. Zaradi »ostrih in nerešljivih interesnih sporov« med partikularnimi interesi državljanov po uveljavitvi splošne volilne pravice in »komercializacijo medijev« je prišlo do »refeudalizacije javnosti« s strani interesov moči in denarja. (Habermas 1989; Škerlep 2000).

V srednjem obdobju v osemdesetih letih prejšnjega stoletja je njegova teorija dosegla vrhunec v dveh velikih delih, »ki sistematično povzemata večji del njegovih prejšnjih prizadevanj«: *Teoriji komunikativne akcije* (1981) in *Filozofskem diskurzu moderne* (1985). (Škerlep 1989, 301) V prvem delu, ki velja tudi za njegov »magnum opus« (Boucher in Kelly 2005, 483), razvije dvostopenjski model družbe, ki je sestavljen iz življenjskega sveta in sistema države in ekonomije. Iz te delitve izhaja tudi njegovo razumevanje racionalnosti kot ambivalentnega procesa, ki je ločen na instrumentalno (Škerlep 2000) oziroma funkcionalno (Boucher in Kelly 2005), k ciljem orientirano in sistemsko pogojevano racionalnost, in komunikativno, k sporazumu orientirano in v življenjskem svetu zakoreninjeno racionalnost, ki »odpira potencial za družbeno učenje in nove ravni človeške emancipacije«. (Boucher in Kelly 2005; Škerlep 2000; Škerlep 1989)

»V okviru komunikativnega delovanja, tj. delovanja, ki je usmerjeno na doseganje sporazuma, je Habermas z navezavo na filozofijo jezika razvil pragmatično teorijo diskurza. Ta opredeljuje, kako lahko udeleženci z argumentacijo, tj. z navajanjem argumentov za svoje

trditve, preskušajo veljavnost svojih izjav in na ta način dosežejo racionalno utemeljen sporazum.« (Škerlep 2000, 74) Družbene patologije, ki se oddaljujejo od tega procesa, so posledica invazije trga in državne administracije v življenjski svet, pri čemer na komunikativni racionalnosti temelječe načine integracije nadomeščata s funkcionalno racionalnostjo, ki rezultira v instrumentalnem in strateškem delovanju, v prvi vrsti namenjenem doseganju določenega cilja in vplivanju na posameznika za dosego tega cilja. (Boucher in Kelly 2005)

V zadnjem obdobju, ki ga zaznamuje knjiga *Faktizität und Geltung* (1992), je Habermas svojo teorijo navezal in nadgradil z modelom deliberativne demokracije in tako komunikativno racionalnost vpeljal v delovanje političnega sistema, ki ga je utemeljil na ljudski suverenosti. (Škerlep 2000, 77) »Da bi pravo bilo družbeno učinkovito, potrebuje centralizirano politično moč, ki je sposobna sprejemati kolektivno zavezujoče odločitve; po drugi strani pa je pravo edini medij, skozi katerega se lahko komunikativna moč državljanov pretvori v administrativno moč.« (Boucher in Kelly 2005, 489)

Svoje prejšnje pojmovanje javnosti kot dela civilne družbe ali življenjskega sveta je Habermas povezal z idejo Johna Rawlsa o javnem rezoniranju v institucijah političnega sistema in tako pridobil dvostopenjski model javnosti. Ta je ločena na široko oziroma šibko javnost civilne družbe, v katero uvršča tudi množične medije, in na ožjo oziroma močno javnost, ki je sestavljena iz parlamenta in nanj vezanih političnih institucij, v katerih poteka javni postopek zakonodaje. Demokratična ureditev, utemeljena na pravu, bi torej naj bila proizvod racionalizacije v obeh javnostih, in sicer na ta način, da šibka javnost odkriva ključne probleme in javne teme družbe, okrog katerih se oblikujeta javno mnenje in politična volja (komunikativna moč) državljanov, te probleme in teme pa nato obravnava močna javnost, ki skozi procese argumentacije išče ustrezne rešitve in racionalno utemeljuje uzakonjene rešitve družbenih problemov. (Škerlep 2000; Splichal 2005; Boucher in Kelly 2005)

A nobena od paradigmatskih sprememb, ki jih je uvedel Habermas, ne bi imela tako »daljnosežnih posledic«, če Habermas ne bi bil vzor javnega intelektualca, ki mu akademsko filozofiranje nikoli ni bilo dovolj. »Neumorno in z veliko poguma se je vedno vključeval v pomembne debate časa.« (Taylor 2010, 1) Tako je igral ključno vlogo na primer v »prepiru« nemških historikov in v zadnjem času tudi v debatah o vojni proti terorizmu, o prihodnosti Evrope in evropske javnosti ter medijev. »Brez slabe vesti lahko rečemo, da se teorija in

praksa v Habermasovem mišljenju organsko povezujeta. Kot teoretik demokracije mora intervenirati, če so ogrožene njegove osrednje vrednote.« (Taylor 2010, 1)

Habermasovi prispevki so objavljani v najbolj priznanih nemških in evropskih časopisih, kot so Frankfurter Allgemeine Zeitung, Le Monde, Spiegel, Piccolo, Guardian, Süddeutsche Zeitung in drugi. »Vedno je bil na mestu s svojim smerokazom, ko je bila nadaljnja smer Nemčije pod vprašajem – proti Zahodu, na pot razuma /.../ Habermas verjame v moč besed in racionalnost diskurza. To je izštekana (unplugged) filozofija,« ga je opisal nemški tednik Spiegel. (Diez v Spiegel 2011) V zadnjih letih se loteva predvsem krize evropske unije in naraščajočega demokratičnega deficita, ki v prvi vrsti izraščata iz podrejenosti političnih odločevalcev kapitalskim interesom in ne državljanskim, ter pasivnosti oziroma pomanjkanja evropske zavesti pri državljanih samih. Za to drsenje v »fasadno demokracijo« pa nosijo velik del odgovornosti tudi množični mediji. (Habermas v FAZ 2012; Habermas v Handelsblatt 2011; Habermas v Süddeutsche 2010) Kot je sam povedal za Spiegel: »Govorim kot državljan. Verjemite mi, da bi raje sedel doma za svojo mizo, ampak to je preveč pomembno. Vsi morajo razumeti, da nas čakajo prelomne odločitve. Zato sem tako vpleten v to debato. Evropski projekt se ne sme več nadaljevati v elitnem modusu.« (Diez v Spiegel 2011)

V demokraciji, razlaga Habermas, so državljanji podrejeni samo zakonom, ki so si jih v demokratičnem procesu sami dali. Takšna ureditev svojo legitimnost črpa iz participacije vseh državljanov v procesih odločanja in sprejemanja večinskih odločitev na podlagi deliberativnega oblikovanja mnenj. Aktivna civilna družba bi tako morala prek države vplivati na lastne eksistenčne pogoje. In če se v globalizaciji manjša vloga nacionalnih držav, potem demokracija sama iz sebe zahteva razširitev možnosti političnega delovanja. Če se torej sam proces ne spremeni, ljudska suverenost ne sme biti ogrožena. Habermas tukaj poda tezo, da se z razširitvijo državljanstva poveča samo kompleksnost oblikovanja mnenj in kolektivne volje. »Na preizkusu je volja in zmožnost državljanov, političnih elit in množičnih medijev, da vsaj v evroobmočju naredijo naslednji korak k integraciji in s tem k civiliziranju politične oblasti.« (Habermas v Handelsblatt 2011)

Habermas dalje razlaga, da za odprtje nacionalnih javnosti v nov prostor deliberativne demokracije ne potrebujemo novih medijev, ampak novo prakso. Mediji ne bi smeli obravnavati »evropskih tem« le kot takšnih, ampak bi morali o političnih stališčih in kontroverzah poročati na enak način kot o nacionalni politiki. »Fluidni horizont življenjskega sveta, ki se razteza čez velika območja in kompleksne odnose, je vedno moral biti

vzpostavljen prek množičnih medijev in izpolnjen s civilnodružbeno komunikacijo.« Bolj kot bodo mediji v zavest Evropejcev vcepili pomembnost odločitev EU za njihovo vsakdanje življenje, bolj bodo želeli uveljavljati svoje pravice kot evropski državljani, dodaja Habermas, ob tem pa opozarja, da je največja nevarnost za ta proces strukturna socialna neenakost. (Habermas v Handelsblatt 2011)

Habermas opozarja tudi na probleme tiska samega. V prvi vrsti izpostavlja problem lastnikov, ki vidijo samo dobiček in so za njegovo povečevanje ali ohranjanje pripravljeni varčevati na zaposlenih in stroških uredništev, kar močno vpliva na njihovo učinkovitost in manevrski prostor pri iskanju relevantnih informacij. Javno postavlja artikulirana vprašanja, ki zajemajo problematiko trenja med interesi trgov in lastnikov na eni strani in novinarskimi svoboščinami ter pravico državljanov do informiranosti in izobrazbe na drugi, v tem primeru iz perspektive prvih, s čimer že nakaže polemičnost z njihovim načinom argumentacije: »Niso višji donosi že potrditev, da 'zdravo okleščene' časopisne hiše izpolnjujejo pričakovanja potrošnikov? /.../ Jim lahko vsiljujejo krhka poročila namesto infotainmenta in stvarne komentarje ter zamudne argumente namesto konformističnih insciniranih dogodkov in osebnosti?« (Habermas v Süddeutsche, 2010)

Informacije niso zgolj eno od blag na trgu, ampak imajo tudi to »moč, da hkrati testirajo in preoblikujejo preference potrošnikov.« Zato resnega tiska in javnih radiotelevizijskih servisov ne smemo enostavno prepustiti zakonitostim trga, občinstev pa ne smemo dojemati zgolj kot potrošnikov, saj so tudi državljani, ki imajo pravico do soudeležbe pri kulturi, do informiranosti o političnem dogajanju in do sooblikovanja mnenj. Resen, »rezonirajoči« tisk je vsaj v politični komunikaciji »lajtmedij (leitmedien)«, saj so bralci in državljani, v veliki meri pa tudi ostali mediji pri izboru in obravnavi političnih tem odvisni prav od njega. Brez njega javnost (Öffentlichkeit) izgubi »glavni vir energije« za stimulatивно demokratično komunikacijo in nadzor oblasti. Tako kot država skrbi za plin, elektriko in vodo, bi morala po mnenju Habermasa, skrbeti tudi za tovrstno energijo, brez katere demokracija utрпи težke posledice. (Habermas v Süddeutsche, 2010)

Teoretične nastavke za aktualne prispevke je Habermas razvil že ob koncu devetdesetih let prejšnjega stoletja in v začetku novega stoletja. In že takrat je naletel na kar nekaj utemeljenih pomislekov. (Splichal 2005) Glaven Splichalov ugovor je, da se »Habermasovo pozitivno pričakovanje prave evropske javne sfere« premalo zaveda »zgodovinskih ovir za svojo empirično realizacijo« in zaradi tega zapostavlja »nevarnost izključevanja« in

»nacionalističnih reakcij«, kar bi lahko prineslo celo negativne učinke in »poglobitev neenakosti«. (Splichal 2005, 159 in 170) Navaja dve glavni smeri kritik Habermasovega splošnega pojma »Öffentlichkeit«. Prva poudarja velike kulturne, ekonomske in politične razlike med različnimi deli Evrope. »Nikakor ni samoumevno, kako bi lahko učinkovito dosegli 'medsebojno priznanje razlik med ponosnimi nacionalnimi kulturami' v skupni javni sferi – razen če niso tisti, ki ne priznajo razlik, izključeni iz javne sfere.« (Splichal 2005, 163) Druga smer pa izpostavlja, da razlike med nacionalnimi kulturami vključuje tudi nacionalne posebnosti glede odnosa med univerzalnimi normami in specifičnimi vrednotami, kar še dodatno onemogoča pravično oblikovanje nadsacionalne javne sfere. (Splichal 2005, 163)

2.7 Douglas Kellner - kiberintelektualec v dobi spektakla

Douglas Kellner je ameriški filozof in teoretik, ki v sodelovanju s kolegi svoje ugotovitve na znanstvenem področju raziskovanja medijev in novih tehnologij že več desetletij aktivno približuje tudi širšemu, laičnemu občinstvu, najprej prek televizije, po razcvetu svetovnega spleta in pripadajočih tehnologij pa prek pisnih prispevkov na svoji spletni strani. Lahko bi rekli, da je na nek način intelektualec na razpotju, saj je umeščen v obdobje velikih sprememb na področju tehnologije in komunikacije in »na prelom med moderno in postmoderno«, kot sam pravi.

Kellner, filozof, ki se prišteva v tretjo generacijo ameriške šole kritične teorije, med ikonami elite novodobne kritične teorije predstavlja »svojevrstni spektakelski fenomen«. (Vidmar 2006, 101) Kot deklarirani naslednik Frankfurtske šole, ki je postavila temelje za kritiko novih medijev in iz njih porajajoče množične kulture in »kulturne industrije«, je povezal njene ugotovitve in metode s kulturnimi študijami, poststrukturalističnimi perspektivami in instrumentarijem predhodnikov, na primer Guya Deborda in Jeana Baudrillarda v temeljito kritiko sodobne medijske družbe. (Vidmar 2006; Winter 2006; Kreft 2006; Kellner 2006a) Kot pravi Rainer Winter je »program kritične teorije družbe, kakršnega si je zamislil Max Horkheimer v tridesetih letih 20. stoletja, prenovil za sodobni čas«; pri tem gre za »nedogmatično revitalizacijo kritične teorije«. (Winter 2006, 108-109)

To kombinacijo teorij in načinov mišljenja je razvil v efektivno, a v določenih pogledih tudi problematično kritiko aktualnega dogajanja. Prav zaradi omenjenih značilnosti je zelo zanimiv primer za preiskavo položaja sodobnega intelektualca, ki se je v družbi medijskih

spektaklov, tehnokapitalizma in novih tehnologij znašel v precepu med svojimi prepričanji in eksistencialnim položajem. Kellner s svojo teorijo in prakso kliče po bolj aktivni vlogi intelektualca v sodobni medijsko posredovani družbi in kritizira kolege, ki se umikajo v svoje kabinete, a pri tem tudi sam kritiko delno izvaja iz vzvišenega položaja racionalnosti in zapostavlja spoznavni učinek estetskega. (Vidmar 2006; Kreft 2006)

Ob tem je tudi sam »spretni prevratnik tehnologije, medijev in množičnega komuniciranja«, saj je od sedemdesetih do devetdesetih let prejšnjega stoletja s sodelavci ustvarjal televizijsko oddajo Alternativni pogledi, po bliskoviti razširitvi svetovnega spleta pa je svoje analize aktualnega dogajanja preselil na svetovni splet. Tako moramo Kellnerja razumeti v »dinamičnem prepletu teorije in prakse, raziskovanja in aktivizma«, praktično komponento pa določa predvsem njegovo virtualno delovanje, ki je usmerjeno k spodmikanju in spreminjanju materialnih praks na podlagi konceptov in orodij, ki jih je razvil v svojem teoretskem delu. (Vidmar 2006; Kreft 2006; Kellner 2002)

Drobnogledna kritika in vneto brskanje po ozadjih sta tisto, kar oblikuje miselno moč tega virtualnega intelektualca /.../ Svojo intelektualno držo povezuje z mobiliziranjem kritične javnosti, ki bo hegemonistični globalni pohod kapitala uspela zaustaviti z alternativnimi vizijami prepleta demokracije, znanosti, tehnologije in osvoboditve posameznika. (Vidmar 2006, 101)

Kellnerjev teoretski hibrid, imenovan tudi »kulturni študiji frankfurtske šole« (Vidmar 2006), v odnosu do medijev niha med nasprotnimi interpretativnimi predstavami o tiranizirajoči kulturni industriji in zmagi množičnega občinstva nad njenimi prizadevanji. Medtem ko Kellner kritizira monolitsko razumevanje in enostransko zavračanje »kulturne industrije« Adorna in Horkheimerja, saj moramo zaradi heterogene recepcije in njenih učinkov resno jemati in analizirati tudi produkte popularne kulture, pa v britanskih kulturnih študijah opaža »obrat k favoriziranju popularne in množične kulture nasproti avantgardni umetnosti« in precenjevanje moči gledalcev. (Vidmar 2006; Winter 2006; Kellner 2006c; Kellner 2002)

Kellner se tako spopade tudi s »tihim obratom« v raziskovanju, ki se je po njegovem prepričanju zgodil v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in tudi v njem na mesto produkcije postavil potrošnjo. »/.../ ukvarjanje z občinstvi in njihovo recepcijo medijskih in kulturnih tekstov je spodrinilo kritično analizo kulturne produkcije, distribucije in medijske industrije /.../« (Vidmar 2006, 103) Ta »postmoderni obrat« pa sovпада z globalnim tehnokapitalizmom in vladavino globalnih medijev, z dobo »spektakla«, v kateri socialno

življenje vse bolj »kolonizirajo procesi komercializacije, materializacije in birokratizacije« in v kateri bi bila vedno bolj bledeča marksistična analiza politične ekonomije nujna. Zato se Kellner zavzema za njeno obuditev, ampak v okviru širšega, transdisciplinarnega napora, ki bi za zaustavitev teh procesov napel vse intelektualne sile: družbeno teorijo, kulturno kritiko, zgodovino, filozofsko analizo in specifične politične intervencije. (Vidmar 2006; Winter 2006)

Kellnerjeva prizadevanja za razširitev in zaostritev kulturne kritike želijo doseči »krepitev kritičnih in političnih instrumentarijev za razgradnjo pomenov, sporočil in učinkov dominantnih kulturnih form, s katerimi si gledalec pridobiva moč in se zoperstavlja medijskim manipulacijam.« (Vidmar 2006, 103) Tako se zavzema tudi za reformo izobraževanja, ki bi po njegovem mnenju moralo prepoznati pomen kritične medijske analize in prispevati k oblikovanju suverena, ozaveščenega in avtonomnega državljana. Ob tem tudi medije same dojema kot kraj pedagogije; skozi njih naj bi se učili družbenih vrednot, kritičnega branja medijev in upiranja ideološkim in družbeno-kritičnim manipulacijam. (Vidmar 2006, 103; Kellner 2006a, 107)

Projekt radikalne demokracije je relevanten tudi za moje delo v kulturnih študijih, kjer preučujem politiko reprezentacije v kulturnih tekstih, da bi pomagal ustvariti medijsko bolj pismene, informirane in usposobljene državljane, ki so predpogoj za nadaljnjo demokratizacijo družbe. Vse bolj utrjena demokracija in opozicionalne sile, ki pospešujejo predsodke, nadvlado, družbeno zatiranje, militarizem in vojno, torej motivirajo moje intervencije v kritično družbeno teorije in kulturne študije v projektu razvijanja kritične teorije sodobne družbe in demokratične politike, s katerima bo mogoče ustvariti svobodnejši in srečnejši svet. (Kellner 2006a, 107)

Osrednji pojem Kellnerjeve koncepcije sodobne medijske kulture in družbe je pojem spektakla, ki ga Kellner povzame po Guyu Debordu. (Kellner 2006b; Winter 2006) »Kellner je prepričan, da se v spektaklih utelešajo osrednje družbene vrednote, želje in strahovi. Ti dramtizirajo socialne konflikte in obenem nakazujejo možnosti za rešitev težav. Poleg tega vodijo v potrošniško usmerjene življenjske stile sodobnega časa /.../ in hkrati naturalizirajo obstoječi sistem.« (Winter 2006, 110) A Kellner spektakla ne sprejema debordovsko, kot enodimenzionalnega in vseobsegajočega pojava sodobnega kapitalizma, ki ustvarja kvazitotalitarno oblast, ampak učinkovito izpostavi tudi njegove heterogene in pluralne

poteze, ki ponujajo kritično branje in vpogled v medijsko konstrukcijo realnosti. (Winter 2006, Kellner 2006b)

Osrednje mesto v družbi spektakla zaseda razvedracija (infotainment), ki jo je Kellner definiral kot informacijo in razvedrilo, zapakirano v enotno blagovno formo. »Oblike zabave prežemajo poročila in informacije, tabloizirana kultura infotainmenta pa je vse bolj popularna.« (Kellner 2006b, 133). Prelomnost medijskih spektaklov razvedracije je globalno prišla do izraza v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, »ko so bili s pomočjo novih tehnologij prenosa proizvedeni tudi prvi globalni neposredno prenašani megadogodki«, med katere bi na primer lahko šteli Kennedyjev pogreb, olimpijske igre, glasbene festivale in pristanek na luni. (Kreft 2006, 120) Kellner opozarja, da so tovrstni »megaspektakli« kot osrednji medijski spektakli neke epohe prevzeli pozornost množičnih medijev in tako iz javnosti izrinili ključne politične in družbene teme časa. Svoj način dramatiziranja bojev, sporov in rešitev so prenesli tudi na množične medije in v novonastali kiberprostor. (Kellner 2006b) »Zapeljujoči spektakli pod vplivom multimedijske kulture podob fascinirajo prebivalce medijske in potrošniške družbe ter jih vključujejo v semiotiko vse bolj razširjajočega se sveta zabave, informacij in potrošništva, ki globoko učinkuje na misel in delovanje.« (Kellner 2006b, 135)

Kot opozarja Lev Kreft, pa spektaklov ne smemo razumeti enostransko v kontekstu manipulacijske moči medijev, saj jih je veliko težje obvladovati kot zgleda, hkrati pa gre pri njih »za bistveno bolj dejavno množico občinstva, kot jo opisuje predstava o manipulaciji«. Na podlagi sklicevanja na čustva in spodbude afektom prihaja namreč do učinka izkrivljajočega »telefončka«, ko ljudje sami začnejo širiti svoje »poznavalsko in izvedensko vednost in mnenje« ter tako producirajo lastne zgodbe. Na podlagi govoric se ustvari tako imenovana »fama«, ki jo »kot gledališki stroj za proizvodnjo najimenitnejše fikcije« s pomočjo pakiranja in ukalupljenja zaresnih dogodkov v žanra tragedije in žaloigre sprožijo mediji, a nad njo potem nimajo več kontrole. (Kreft 2006, 113-114) Od gledališča medijsko kulturo ločuje občutek »nevarnosti«, ki ga mora neprestano zbujati pri občinstvu, da lahko s pomočjo »moralne mobilizacije« ohranja njegovo pozornost. (Kreft 2006)

Dogodek se tako postopoma iz tragedije in žaloigre v vedno novem iskanju krivcev spremeni v »srhljivko in grozljivko našega lastnega življenjskega okolja, v katerem ni nobenega jamstva za kakršen koli red, delovanje sistema, uveljavljanje zakonitosti. Nevarnost preži na nas vsepovsod /.../« (Kreft 2006, 117) Tako naenkrat nismo več v območju komunikacije, ampak v območju »nadomestne, medijsko proizvedene političnosti«, kjer se ponuja rešitve,

išče krivce, razsoja o odgovornosti in usmerja politično dejavnost »k medijsko izbarantanim ciljem«. Mediji tako kritizirajo reprezentativno demokracijo in ponujajo »drugačno, zaresno demokracijo, v kateri soodločamo vsi.« Nosilec te neposredne demokracije ni več »demos, v politično telo skupnosti poklican subjekt, ampak populus, zbirka vsakdanjih oseb, ki niso potegnjene v političnost kot racionalno polje (so)odločanja s pretehtavanjem, ampak v medijsko polje razvredacijskega razsojanja o vseh političnih in skupnostnih vprašanjih.« (Kreft 2006, 118)

Posledično tudi javno razpravo določa »izključno« razvedracija, saj tisto, kar ni izoblikovano v zgodbo ali se kot pripoved ne prime, ni predmet razprave. »Javna razprava sama, politično zabavni program pretehtavanja za in proti, poteka kot podaljšek in presežek razvedracije, ki s pritiskom in močjo 'javnega mnenja' ustvarja politiko /.../« (Kreft 2006, 119) Tako razvedracija postaja območje, kjer se stapljata politika in estetika, kjer prihaja do »politizacije estetske privlačnosti zgodbe« in do »estetizacije politične napetosti mnenj in pogledov«. (Kreft 2006)

V Kellnerjevem razumevanju medijske kulture igrajo eno od ključnih vlog intelektualci, ki bi morali – Kellner na tem mestu citira Sartra - z opozarjanjem na nepravilnosti intervenirati v družbi. Z nastankom modernih družb se je izoblikovala delitev dela na miselno in fizično delo, s čimer so intelektualci postali specialisti za miselno delo, ki ustvarjajo in širijo ideje. Posledično so se razdelili na tiste, ki s kritičnimi in opozicionalnimi glasovi opozarjajo na nepravilnosti in nepravilnosti, in tiste, ki ideološko legitimirajo ustaljeni družbeni red, neenakosti in delitve v družbi. Različne stranke, organizacije in ideologije so pritegnile svoje miselne specialiste, pa tudi zatirane manjšine in skupnosti so proizvedle svoje uporniške intelektualce. Intelektualci so tako razvijali različne afirmativne, kritične in emancipatorne ali dominirajoče diskurze. Kellner se za podkrepitev svoje teze naveže tudi na Habermasa, ko pravi, da je področje delovanja intelektualca javna sfera, v kateri poteka demokratična debata, se odvija politični dialog in se piše za in debatira o časopisih, revijah, pamfletih in knjigah. (Kellner 1995; Kellner 1997)

A nove tehnologije in nove oblike javnih sfer, ki nudijo nove možnosti za demokratično debato in intervencijo postavljajo tudi nove izzive sodobnim intelektualcem ter terjajo redefinicijo samega pojma. Kellner si tukaj znova pomaga s Sartrom, ki opozarja, da intelektualci vedno bolj postajajo »tehniki praktičnega znanja«, ki imajo tehnokratsko funkcijo iskanja primernih rešitev za delovanje družbe. Tako pa so zvedeni zgolj na

instrumentalno vlogo proizvajanja idej in tehnologij, ki so v službi ustaljenega družbenega reda. S tem je ogroženo poslanstvo »univerzalnega« intelektualca, ki se zavzema za univerzalne vrednote, kot sta svoboda in resnica. Michel Foucault je kritiziral to Sartrovo pozicijo, ki intelektualcu daje pravico, da o tako temeljnih stvareh govori v imenu celotnega človeštva. Sam je predlagal vlogo intelektualca v ožjem smislu, in sicer da intervenira samo na področju svoje ekspertize. (Kellner 1995)

Kellner sicer pritrdi Sartrovemu pojmovanju intelektualca, a vseeno upošteva tudi Foucaultovo kritiko. Pravi, da ni potrebno dosledno upoštevanje pojma univerzalnega intelektualca, če želimo ohraniti koncept javnega, demokratičnega intelektualca tudi danes. Ta si lahko vsekakor še naprej prizadeva za delovanje v polju javnih interesov in dobrin ter tako ne odgovarja zgolj partikularnim interesom. Mora pa pri tem paziti, da se zaveda svoje lastne partikularne in determinirane pozicije, iz katere govori javnosti in ki s sabo prinese svoje pristranosti in omejitve. Ne more in ne sme se torej postaviti v vlogo govorca v imenu vseh ljudi, hkrati pa mora težiti k preseganju svojih ozkih okvirjev, znati razmišljati iz položaja drugega, in se poglobljati tudi v probleme in boje marginaliziranih in zatiranih družbenih skupin. Ob kritiki obstoječega in izražanju samega sebe sta tako njegova dolžnost tudi samokritika in samorefleksija. (Kellner 1995)

Intelektualci so od oblasti vedno pojmovani kot nevarni, saj v družbi širijo kritičnost, odpor in subverzijo, po drugi strani pa so tako kot nekoč tudi danes velikokrat neposredno in posredno odvisni prav od teh oblastnikov, ki odločajo o sredstvih za področja, kjer delujejo, in tako tudi o njihovih službah. Tako so odvisni od zakonov kapitalistične akumulacije, čeprav so sami v veliki meri prepričani, da so nad ekonomijo in materialnimi interesi. »Intelektualce formira in izobražuje selektiven in tekmovalen sistem, ki jim skuša vcepiti svoje vrednote in ideologijo, da bi jih ti s svojim delom propagirali. Uči jih, da so specialisti in varuhi tradicije, s čimer jim je zaupana naloga, da prenašajo tradicionalne vrednote in napadajo subverzivne /.../« (Kellner 1995, 6)

V razredni družbi njihovo delo ni v korist vsem, ampak skupinam in posameznikom, ki monopolizirajo znanje in ga izkoriščajo za ohranjanje in pridobivanje privilegijev, moči in denarja. »/.../ intelektualec je podvržen kontradikciji med humanistično, egalitarno ideologijo in nehumanostjo neegalitarne družbe /.../ med svobodnim, neodvisnim raziskovalnim duhom in materialno odvisnostjo ter nadzorom oblastnikov.« (Kellner 1995, 6) Po Sartru je tako intelektualec bitje, ki ima vpogled v svoja in družbena nasprotja in jih želi ponotranjiti in

razrešiti. Prav zato pa mora nujno biti opozicionalen in kritičen, saj v iskanju teoretične in praktične resnice nasprotuje vladajoči ideologiji. (Kellner 1995)

Doslej se intelektualci niso potrebovali posluževati specifičnih tehnologij in tako se bolj tesna povezava med intelektualcem in tehnologijo ni razvila. Že Brecht in Benjamin pa sta opazila revolucionarni potencial radia in televizije in intelektualce pozivala k njuni uporabi za demokratiziranje in revolucioniranje družbe. Z dodatkom računalniških tehnologij in interneta se njunemu klicu pridružuje tudi Kellner. Tako intelektualcem predpisuje, »da morajo pridobiti nove tehnične spretnosti, se naučiti obvladovanja novih tehnologij /.../ in začeti razvijati strategije za uporabo teh tehnologij za napade na družbeno dominacijo in za promocijo izobraževanja, demokracije in politične borbe«. (Kellner 1995, 9-10) Prednosti računalniške tehnologije vidi predvsem v tem, da je bolj razpršena čez celotno javnost, decentralizirana in tako bolj dostopna za participacijo v demokratični debati in diskusiji.

Ob uporabi pa je za Kellnerja nujno potrebna tudi refleksija intelektualcev o vlogi medijev in novih tehnologij v družbi in politiki, »saj se moramo začeti zavedati pojava novih tehnologij in kulture in iznajti načine, ki nam bodo omogočali njihovo uporabo za boljše življenje, in to vsem.« (Kellner 1995, 10) Mediji sami, kritična teorija in kulturni študiji bi tako morali začeti obsežno tematizirati delovanje intelektualcev v novi mediatizirani, tehnološki družbi. Ti bi morali mladim in vsem drugim državljanom približati uporabo medijev in tehnologij za samoizražanje, samoizpopolnjevanje in družbeni napredek, in jih oborožiti s kritičnim pogledom na medijske spektakle in vizualne vojne, ki se dogajajo v teh istih medijih s pomočjo istih tehnologij. (Kellner 1997)

Novi kiberintelektualci sedanosti morda nismo organski intelektualci določenega razreda, lahko pa postanemo »technointelectuals« novih tehnologij, kulturnih doživetij in prostorov, ki kartirajo in navigirajo po krasnih novih svetovih medijske in tehnokulture. Te tehnologije se lahko uporabijo za dominacijo ali osvoboditev, manipulacijo ali družbeno razsvetljevanje, in od aktivističnih intelektualcev sedanosti in prihodnosti je odvisno, kako in v interesu koga se bodo uporabljale in razvijale. (Kellner 1995, 12)

Takšno »medijsko opismenjevanje«, v katerem bi se srečala gledalec in kritična teorija, pa po Kellnerju najbolj ogroža mesto ugodja. Vidmarjeva in Kreft v tem oziru opozarjata na nedoslednost Kellnerjeve zastavitve same, ki sicer želi s pomočjo javnega intelektualca emancipirati gledalca, a mu po drugi strani odreče moment estetskega užitka, ki ga ni mogoče

enostransko razumevati kot iracionalnega in napačnega. »Kellnerjeve medijske analize so morda točka, kjer se kritična teorija, kulturni študiji in kritična pedagogija srečajo v najbolj plodni, pa tudi sporni zoperstavitvi. Kellner gledalcu prizna moč, da si prisvaja in preureja pomene, ki jih izstreljuje globalni medijski stroj za proizvodnjo spektaklov. A hkrati predpostavlja, da je ugodje v spremljanju medijskih spektaklov že znamenje tihega neuspeha gledalca, da bi zasedel kritično pozicijo.« (Vidmar 2006, 103)

Kreft opozarja, da je v Kellnerjevem razumevanju mediatizirane družbe spektakla »spoznavni učinek estetskega, ki ga je že ustanovitelj estetike Baumgarten postavil v polje posamičnega in enkratnega, ni le podcenjen, ampak celo prezrt, in to ne zaradi površnosti, ampak iz potrebe po povzdigovanju razuma kot edine zmožnosti, ki lahko spregleda resnico, in iz potrebe po abstraktnih konceptih kot edinemu učinkovitemu sredstvu upravljanja /.../« (Kreft 2006, 125) Estetska reprezentacija posamičnega in enkratnega ima vsaj eno prednost pred abstraktno prezentacijo, ki jo posreduje razum: »nekaj posamičnega je zmožna predstaviti z vseh strani, medtem ko nam z razumskim spoznanjem uspeva vse stvari spraviti na skupni imenovalc enega samega vidika.« (Kreft 2006, 125)

Kreft opaža, da medijski spektakli hkrati pretendirajo po konceptualnih sklepih, a jih ponujajo brez razumske presoje in pravilnega tvorjenja konceptov. Napaka kritike medijskih spektaklov je v tem, da podvzamejo ravno ta kvazirazumski vidik spektaklov, »in s tem estetski spoznavni proces prevajajo v racionalni spoznavni proces«. S tem sta izgubljena tudi estetski užitek kot izvor tiste vrste spoznanja, ki se upira posploševanju razuma, in popularnost medijskih spektaklov kot mesto, kjer se iz vsakdanjih oseb proizvaja ljudstvo kot dejavno občinstvo spektakla.

Kritika spektakla na to mesto izgube postavi vzvišeni pogled razuma na iracionalnost spektaklov in razmerje do estetskega užitka kot »greha« in »samoizgube«. »/.../ tak pristop kritične analize, ki užitku ne prizna spoznavne vrednosti, estetski funkciji spektakla pa ne politične, greši proti kritiki sami. /.../ Lahko je dobra laboratorijska analiza, a slabotna kritika, ki se s predmetom kritike sooča samo pri sebi doma, nikdar pa na njegovem lastnem terenu.« (Kreft 2006, 125) Kellner in njegovi somišljeniki tako delno spodletijo prav na tem, kar bi lahko pomenil »naslednji velik izziv« kulturnih študij frankfurtske šole, in sicer kako vzgojiti ugodje in spremeniti kritično analizo v vir ugodja občinstva. (Vidmar 2006, 104; Kreft 2006)

2.8 Povzetek teoretskega dela

V teoretskem delu diplomske naloge sem opravil zgodovinski pregled in analizo filozofov, ki so v prelomnih trenutkih razvoja množičnih medijev zavzeli aktivno držo in se vključili v javno razpravo o nujnosti svobode javne besede in misli. Presegli so nevtralnno, nevpleteno pozicijo mišljenja akademikov, ki v svojih kabinetih opravljajo znanstveno delo, in svoje misli in znanje delili z javnostjo. Tako so želeli vplivati na razvoj dogodkov, svoje ideje prenesti med množice in jim pokazati nujnost sprememb v smeri svobodnega mišljenja in družbe. Hkrati s tem so tudi relativizirali pozicijo filozofa, za katerega se predpostavlja, da ve, in torej govori iz posvečenega mesta znanja, ter se vrnil v izhodišče zahodne misli, ki jo je z vednostjo o svoji nevednosti postavil že Sokrat. Ravno prelomni in turbolentni časi, ko tradicionalno akademsko znanje nima več jasnih odgovorov o sedanosti in prihodnosti človeštva, kliče po tovrstni drži. V takšnih časih so namreč bolj potrebna vprašanja kot odgovori, spodbujanje javne razprave, ne zapovedovanje, kritika in argumenti, ne ideologija in propaganda. Le tako je namreč možno iskanje rešitev v dialogu in oblikovanju družbene pogodbe, ki bo v skladu s časom.

Immanuel Kant je s tekstom *Kaj je razsvetljenstvo?* prvi eksplicitno pojasnil nujnost aktivne drže filozofa in vsakega učenjaka za povečanje svobode in razsvetljenosti družbe. Z delitvijo rabe uma na privatno in javno je pokazal na dvojnost vloge vsakogar, ki ima določeno strokovno znanje in vlogo v družbi. Medtem ko s privatno rabo uma opravlja točno določeno nalogo na določenem položaju, pa mu javna raba uma zapoveduje, da pred javnostjo kritizira, reflektira in argumentira to nalogo in položaj, kot državljan pa delovanje države in skupnosti. Le tako je možen napredek proti razsvetljeni in svobodni družbi, predpogoj tega pa je pravica in dolžnost vsakogar, da si drzne misliti. *Sapere aude!* Kant še ni neposredno tematiziral porajajočega se množičnega tiska in javnosti, iz česar lahko upravičeno sklepamo, da je tisk pojmoval predvsem zgolj kot orodje za doseganje razsvetljene družbe, ki bi se ga moral znati posluževati vsak učenjak. Tisk se je takrat še pojavljal kot razširjena oblika dopisovanja med učenimi ljudmi, kasneje pa je tudi po zaslugi naslednjega misleca to vlogo izgubil in postal »četrti veja oblasti«, ki mora uradni oblasti v dobro družbe neprestano gledati pod prste.

To koncepcijo je prvi postavil Kantov britanski sodobnik Jeremy Bentham. V svojem sistemu nezaupanja je prav tisku odredil središčno vlogo posredovanja med državljani in oblastjo, ki tako zagotavlja zdravo demokracijo in suverenost ljudstva. In s tem tudi največjo možno srečo za največje število ljudi, kar je bilo za Benthama kot utilitarista edino merilo za upravljanje in

napredek družbe. Prav na podlagi tega razumevanja je oblikoval še danes temeljno pravilo novinarstva, da ljudje ne smejo biti kaznovani za obrekovanje in razžalitev javnih osebnosti. Funkcionarji so namreč pod krinko preoblikovanja države iz despotske v nedespotsko, kar je bilo takrat prvič zapisano v ustavo, »spletli mrežo sofizmov« o ohranjanju reda in nacionalnega interesa, da ohranijo svojo despotsko oblast. »Drugače kot s tovrstno verbalno kritiko, narava problema ne more biti razkrita,« je pojasnil Bentham in prav filozofska logično-retorična analiza, ki zna razkriti prave namere, napačna sklepanja in besedno manipulacijo je za to najbolj primerna.

V času in prostoru Karla Marxa se je podobna sofistika oblasti, ki se je že želela prikazovati kot bolj liberalno, nadaljevala in se izkristalizirala v uradni cenzuri, ki je s pomočjo cenzorjev nadzorovala tisk, predvsem z namenom, da ta ne bi rušil obstoječega sistema. Marx je podal nekaj temeljnih ugovorov proti cenzuri in jo prikazal kot najbolj protidržavno, nepravno in nezakonito formo, kar je sama očitala prevratniškim piscem in mislecem tistega časa. Sprevidel je prevratno moč tiska, ga postavil primarno v zavezništvo z ljudstvom in mu naložil nalogo, da kot javna institucija združuje ljudi, potrjuje njihovo samozavest in nudi nadzor nad nasprotnimi težnjami ter tako maksimizira potencial za spremembe. Temelj tiska je postavil v novinarja kot osebo in novinarstvo kot intelektualno delo z jasno odgovornostjo, ne zgolj s ciljem ustvarjanja dobička. Tako je po Hardtu oblikoval emancipiran model novinarstva, ki vsebuje humanistično teorijo javnega komuniciranja, izpostavljačo moč idej in vrednost posameznikovega doprinosa k družbenemu diskurzu. Nikakor pa ni ostal zgolj pri teoriji, ampak se je kot novinar, urednik in lastnik časopisa tudi sam postavil v to vlogo.

Čeprav izhajajoč iz Marxovih teoretskih temeljev pa sta skorajda nasprotno pozicijo do tiska in takrat že tudi radia in filma zavzela Adorno in Horkheimer. A z mediji sta imela tudi popolnoma drugačno izkušnjo. Medtem ko je za Marxa tisk pomenil izjemen potencial za družbene spremembe, sta ona na lastni koži doživela najhujše negativne posledice množičnih medijev. Najprej vzpon Hitlerja s pomočjo radia v Nemčiji, in nato v emigraciji v ZDA še izkušnjo množične kulture, ki sta jo označila s pojmom kulturna industrija. Opisala sta moč, ki jo ima kulturna industrija nad gledalcem, in uniformnost misli, ki jo spodbuja pri njem pod krinko psevdoindividualnosti. Detektirala sta tudi sposobnost kulturne industrije, da s pomočjo tehnologije replicira življenje do te mere, da zglada bolj realna kot realnost sama, in s tem tudi vsako kritiko in alternativo razoroži in vključi v sistem. Opozorila sta na nevarno zblíževanje reklame, zabave, medijev in umetnosti v vseobsegajočo gmoto, ki služi vzdrževanju sistema in ekonomski prevladi nad ljudmi.

V drugi polovici dvajsetega stoletja je primat med množičnimi mediji prevzela televizija, ki je močno preoblikovala medijski svet. S svojima predavanjema na francoski televizijski postaji se je tega problema lotil filozof in sociolog Pierre Bourdieu. Skozi svojo relacijsko teorijo je koncipiral pojem novinarsko polje, v katerem drug na drugega učinkujejo različni mediji in glede na svoj položaj v mediju novinarji. Zaradi svojega izjemnega vpliva je televizija preoblikovala celotno polje tako, da je uvedla vladavino meritev odzivnosti, ki je na novo postavila hierarhijo v novinarskem polju, zaradi nje pa je simbolna moč medijev in novinarjev postala drugotnega pomena. Vsebinska posledica tega je »preusmeritev pozornosti na omnibus dogodke«, nepomembne, široko sprejemljive vsakdanje pripetljaje in zgodbe, ki jih v dogodke napravijo šele mediji sami. Ker je novinarsko polje zaradi svojega privilegiranega dostopa do javnosti začelo močnejše vplivati tudi na druga polja kulturne produkcije, je vpliv televizije segel tudi v znanost in umetnost. Tako je medijska pojavnost postala pomembna tudi v znanosti, drugi znanstveniki pa so se še bolj odvrnili od javnega nastopanja. Bourdieu oboje obsodi, saj je prepričan, da teorija ni sama sebi namen, ampak mora sooblikovati družbo, zato je terjal iskanje rešitev in želel spodbuditi debato, kako bi takšno stanje lahko izboljšali. Čeprav je že sam nakazal, da bi to lahko bilo iluzorno, je ponudil rešitev v medčasopisnih povezavah in v tesnejšem sodelovanju medijev in znanstvenikov, ki bi morali dobiti več nadzora nad produkcijskimi pogoji svojih medijskih nastopov.

Najbolj je svojo filozofsko teorijo in prakso na javnost navezal nemški filozof Jürgen Habermas. Izoblikoval je celovito teorijo javne komunikacije: najprej je opravil zgodovinski premislek nastanka in zatona meščanske javnosti, nato je oblikoval koncept dvojne narave racionalnosti, ki se deli na instrumentalno in komunikativno, tega pa je na koncu povezal v teorijo deliberativne demokracije, ki temelji na racionalni argumentaciji in se deli na šibko javnost medijev, civilne družbe in državljanov ter močno javnost političnih institucij demokratične države. Postavil je tezo o refevdalizaciji javnosti, ki sta jo instrumentalizirala državni aparat in trg ter iz nje izrinila v življenjskem svetu zakoreninjeno komunikativno racionalnost skupnosti državljanov. V svojih prispevkih za številne evropske časopise je to refevdalizacijo postavil tudi v evropski prostor in postal eden od glavnih kritikov elitnega delovanja evropskega političnega razreda, ki odgovarja predvsem interesom kapitala in ne državljanov. Tudi tisk, ki bi po Habermasu kot lajtmedij moral spodbujati debato o teh temah in generirati demokratično energijo družbe, se je znašel v primežu kapitala, kar še dodatno zmanjšuje legitimnost Evropske unije. Po njegovem bi morale države in EU za svobodni tisk prav zaradi tega skrbeti kot za vso skupno dobro, na primer vodo, elektriko, hrano itd.

V enaindvajsetem stoletju pa je v medijskem svetu, zaznamovanem z megaspektakli, tehno kapitalizmom in postmoderno globalnostjo, pomemben faktor postal svetovni splet. V njem je svoje orodje za boj proti vseprisotnosti spektakla našel ameriški filozof Douglas Kellner, ki je zaradi svoje filozofske aktivnosti na spletu dobil naziv »virtualni intelektualec za novo tisočletje«. Kellner je v svetovnem spletu zaznal potencial za kritično izobraževanje bralcev, kjer bi lahko pridobili konceptualni aparat in znanje za upor proti komercializaciji celotnega življenja posameznika, ki ga v veliki meri generirajo prav množični mediji. Čeprav je Sartrov univerzalni intelektualec v času, ko intelektualci vedno bolj postajajo tehniki praktičnega znanja in so s tem vpeti v kapitalistični sistem, nemogoč, pa je njegovo poslanstvo zagovarjanja univerzalnih vrednot in kritiziranja sil, ki jih ogrožajo, potrebno ohraniti, pravi Kellner. In rešitev vidi prav v spletu, a zato bi bil potreben večji angažma in tehnično znanje intelektualcev, ter priznanje izobraževalnega sistema, da je o novih tehnologijah potrebno ljudi tudi kakovostno poučiti.

Habermas, Kellner in Bourdieu so me teoretsko postavili v današnji čas, ko televizija še vedno ohranja svoj primat, množični tisk vedno bolj izgublja na moči, svetovni splet pa postaja vedno bolj pomemben, a vloge, kot mu jo je namenil Kellner, v poplavi informacij niti približno ne opravlja tako idealno. Kot piše Rastko Močnik se po padcu socializma znova vzpostavlja tudi buržoazna cenzura, delno v oblikah kot jih je poznal že Marx, delno pa z novimi načini podrejanja intelektualnega dela in njegovega vključevanja v kapitalistični produkcijski način. Kantov izrek »Sapere aude!« tako še vedno odmeva in je vsaj tako nujen krik kot v stoletjih pred tem. V zaskrbljujoče podobni in velikokrat tudi efektivni obliki kot pri Benthamu in Marxu se pojavljajo sofizmi oblastnikov, ki želijo zagovarjati to stanje, kulturna industrija ameriške provenience, zaznamovana predvsem z medijskimi megaspektakli, ki sta jo analizirala Adorno in Horkheimer pa je v 20 letih slovenske samostojnosti pridobila kulturni primat tudi pri nas. Z vsemu temi problemi se torej sooča slovenski medijski prostor in za upor proti omejevanju svobode misli in javne besede se tako lahko obrne tudi na argumente, kritiko in metode, ki so jih razvili obravnavani pisci. Vsaj dela tega arzenala se poslužujeta tudi slovenska naslednika te filozofske angažirane pozicije, dr. Boris Vezjak in dr. Renata Salecl, ki ju bom obravnaval v empiričnem delu naloge.

3. EMPIRIČNI DEL

V empiričnem delu diplomske naloge bom analiziral prispevke filozofa in filozofinje, ki v zadnjih letih najbolj redno in aktivno pišeta za slovenski množični tisk, to sta dr. Boris Vežjak in dr. Renata Salecl. Oba se ob svojem raziskovalnem in profesorskem delu še ažurno odzivata na trenutne pojave v družbi in aktualno dogajanje, ki nanje vpliva. Pri tem svojevrsten fenomen predstavlja Vežjak, ki se v zadnjem desetletju v večini slovenskih časopisov in na spletnem blogu skorajda dnevno loteva analize slovenske politične, medijske in kulturne sfere. Medtem je Saleclova tudi po zaslugi rednega sodelovanja s Sobotno prilogo časopisa Delo postala ena najbolj prepoznavnih esejistk v slovenskem medijskem prostoru, ki v svojih prispevkih s pomočjo psihoanalize, filozofije in sociologije lucidno kritizira sodobno kapitalistično družbo in ideologijo svobode, ki jo prinaša.

Vsekakor se v slovenskem množičnem tisku z avtorskimi prispevki pojavlja več slovenskih filozofov, na primer Spomenka in Tine Hribar, v zadnjem času vedno bolj aktivno tudi dr. Igor Pribac ali dr. Luka Omladič in drugi, veliko urednikov in novinarjev je po izobrazbi prav tako filozofov. V svojem raziskovanju sem se omejil na Vežjaka in Saleclovo, ker sem upošteval predvsem rednost in aktualnost objav, ki jih lahko povežemo kar v avtorski opus na določeno tematiko (Vežjak je medtem izdal že dve knjigi z izborom svojih medijskih prispevkov, knjižni izbor svojih esejev iz časopisa Delo naj bi pripravljala tudi Saleclova). Želel sem raziskati, kaj profesionalna filozofa, ki nista neposredno izučena za novinarsko delo, prispevata k množičnemu tisku pri nas in kako se s svojim mišljenjem in pisanjem znajdetata v medijskem prostoru. Zakaj tako tesno z njima sodelujejo uredniki in kaj se je slovenska javnost lahko naučila iz njunega medijskega dela. Prav pri Vežjaku in Saleclovi sem najbolj jasno opazil, kako se njuno strokovno delo preliva v medijski prostor, kjer postaja razumljivo in dostopno širši javnosti in uporabno na aktualnih primerih ter problemih iz naših življenj in družbe.

Njune prispevke sem analiziral s kritično diskurzivno analizo in na podlagi teoretskih izhodišč, pridobljenih z obravnavo filozofov v teoretskem delu naloge ter knjižnih del Vežjaka in Saleclove. Pri tem sem pri vsakem izluščil nekaj najbolj prepoznavnih potez pisanja in metod kritike ter obravnave družbenih pojavov. Pri Borisu Vežjaku sem analiziral prispevke, nastale med leti 2004 in 2009 za večino resnih slovenskih časopisov, kot so Večer,

Delo, Mladina, Katedra in drugi, zbrane večinoma tudi v knjigi *Somrak medijske avtonomije*. Prispevki se berejo kot kritično kronološki prikaz političnih in ekonomskih pritiskov na slovenske medije, njihovega delovanja, ki velikokrat ni ostalo immuno na te pritiske in lastne anomalije, ter prispevkov, odzivov, retorike in bojev, ki so se odvijali v tem obdobju. Za analizo prispevkov Renate Salecl sem si izbral najbolj aktualno obdobje od leta 2008 do 2013, ki prav tako močno odraža trenutno dogajanje v Sloveniji, na primer z nedavnimi demonstracijami, družinskim zakonikom, ekonomsko krizo, varčevanjem države in vedno močnejšim uvajanjem neoliberalnega kapitalizma tudi v Sloveniji.

3.1 Metodologija

Izhodišče empiričnega dela predstavlja vloga, v katero sta se obravnavana filozofa postavila s svojim angažmajem v tisku. S tem, da sta izstopila iz svojih akademskih okvirjev in vzpostavila dialog z javnostjo, sta sledila Kantovemu pozivu po javni rabi uma in Marxovi poziciji, ki se odreka vlogi filozofa, »za katerega se predpostavlja, da ve.« Omenjena avtorja, ki jima v prihodnjih obdobjih sledijo tudi drugi v teoretskem delu obravnavani filozofi, sta tako teoriji odredila točno določeno nalogo v družbi. Njeni miselni koncepti, ideje in ugotovitve niso namenjene »prežvekovanju intelektualcev« v varnem zavetju kabinetov, kot se je izrazil Bourdieu, ampak njihovi aplikaciji na realne družbene probleme in pojave ter iskanju rešitev, da bi s tem celotna družba napredovala proti večji svobodi, enakosti in razsvetljenosti. Podlaga teh sprememb pa je svoboda misli in njihovega javnega izražanja.

Ker je ta ideal v vsakem obdobju omejevan s strani različnih silnic, ki jim je v interesu ohranitev družbene prevlade in utrditev neenakih produkcijskih odnosov, so filozofi izoblikovali ugovore, protiargumente in kritiko teh zanje družbeno škodljivih metod in praks. Te se v podobnih oblikah in zaskrbljujoče podobni meri ponavljajo tudi danes, zato lahko zasledimo tudi določene metodološke vzporednice med obravnavanimi filozofi in njihovima naslednikoma v slovenskem prostoru. Oba svojo vlogo posredno ali neposredno utemeljujeta na Kantovi delitvi javne in privatne rabe uma, ki v današnjem času nikakor ni samoumevna. Intelektualci se namreč v okviru kapitalizma vedno bolj intenzivno pojmujejo kot ozko usmerjeni tehniki praktičnega znanja, kar lahko preberemo pri Douglasu Kellnerju. Čeprav deklarativno množični tisk vzdržuje benthamovsko pozicijo nadzora nad oblastjo, pa se je mreža sofizmov oblastnikov za omejevanje te vloge še bolj gosto in trdno spletla ter se v obliki piarovskih tehnik in posebnih novinarskih terminov celo institucionalizirala.

Ironijo kot metodo razbijanja te sofistične mreže je uporabljal že Bentham, do popolnosti pa jo je v svojih kritikah pruske cenzure prignal Karl Marx. Kot neposrednega naslednika te tradicije, ki ima svoje korenine že v antični Grčiji pri Sokratu, lahko vidimo predvsem Borisa Vežjaka, v manjši meri tudi Renato Salecl. Vežjak je s svojim opusom medijskih prispevkov ponudil tudi široko in celovito analizo slovenskega novinarskega polja in silnic, ki v njem in nanj delujejo, ter ga tako lahko posredno obravnavamo tudi kot teoretskega sorodnika Pierra Bourdieuja. Kot takšna nastopa tudi Saleclova, ki se ne omejujejo toliko na novinarsko polje, ampak preiskuje relacije med vsemi polji kulturne produkcije, s poudarkom na znanstvenem polju in njegovi vlogi v sodobni kapitalistični družbi. Pri njej opažam tudi jasno nasledstvo kritike kulturne industrije, ki jo je z interdisciplinarnim pristopom utemeljila frankfurtska šola - po drugi svetovni vojni z Adornom in Horkheimerjem in v sodobnosti s Habermasom in Kellnerjem. Saleclova je pogled na vseobsegajočo množično industrijo sicer zastavila manj pesimistično, a je s pomočjo psihoanalize, sociologije in psihologije še dodatno nadgradila frankfurtske nastavke o problemu psevdoindividualnosti, tiraniji izbire, komercializaciji vsakdana, in spektakelski naravi sodobne družbe. Na Habermasa se navezuje tudi Vežjak, predvsem pri njegovem utemeljevanju deliberacije oziroma racionalne argumentacije kot nujnega pogoja demokratične družbe.

Osrednja metoda naloge je kritično diskurzivna analiza (KDA), kvalitativna sociološka metoda, ki omogoča večjo svobodo interpretacije in vpogled v širši družbeni kontekst besedil in delov besedil. Kot pojasnjuje njen utemeljitelj Norman Fairclough, je KDA analiza diskurza, ki sistematično raziskuje pogosto nejasna razmerja med vzročnostjo in diskurzivnimi praksami ter širšimi družbenimi in kulturnimi strukturami, odnosi in procesi. Raziskuje, kako diskurzivne prakse in besedila izstopajo in so ideološko oblikovana od odnosov moči v družbi ter kako je nejasnost odnosov med diskurzom in družbo sama po sebi dejavnik moči in hegemonije. KDA je s tem tudi oblika jezikovno diskurzivne intervencije v družbeno prakso in razmerja ter sestavni del političnega aktivizma proti zatiranju družbenih struktur in skupin. (Fairclough 1995) »KDA obravnava širša družboslovna vprašanja in ugotavlja, kako se družbene spremembe kažejo na mikro ravni teksta in interaktivnih dogodkov.« (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 41) Metoda temelji na deskripciji jezikovnih značilnosti, na interpretaciji odnosa med produkcijskimi in interpretativnimi procesi in na pojasnjevanju odnosa med diskurzivno in družbeno prakso. (Erjavec in Poler Kovačič 2007)

3.2 Analiza prispevkov dr. Borisa Vezjaka za slovenski množični tisk

Če ne bomo laži rekli laž, tudi resnica več ne bo to, kar je. – **Boris Vezjak**, O nujnosti poimenovanja laži

Dr. Boris Vezjak je profesor na Filozofski fakulteti v Mariboru, v svojem akademskem delu se ukvarja predvsem z zgodovino antične filozofije, moralno vzgojo, teorijo diskurza, medijsko analizo in teorijo argumentacije. Že več kot desetletje aktivno za množični tisk in svetovni splet analizira politično in medijsko dogajanje v Sloveniji, ob tem pa filozofira in organizira filozofske dogodke z društvom Zofijini ljubimci. Sistematično in ažurno obravnava pojme, retoriko in argumentacijo v slovenskem političnem in medijskem prostoru in bralcu ponuja vpogled v samo medijsko produkcijo, uredniško politiko in način delovanja. S tem opravlja »pomembno družbeno koristno delo«, če navedemo samo urednika Alija Žerdina in Dejana Pušenjaka (Prilogi 3 in 4), saj skrbi za sicer redko refleksijo in kritiko medijev v množičnih medijih samih.

»Kot treniranemu filozofu se mi zdi čaščenje nerazuma še večji udarec in svoje javne posege sem vedno razumel tudi kot del svojega poklica – poklicanosti, da opozarjam na nesmisle, protislovja in absurd,« je razložil svoje poslanstvo. Pravi, da ne želi meriti samo negativnih posledic, ampak tudi racionalistične, s čimer želi opozoriti na »najbolj zanemarjeno« sfero javnega razuma in vpliva politike nanj. Pri tem se je potrebno zavedati, dodaja, da je treba imeti »zelo nizka pričakovanja glede zanimanja javnosti« za te pojave, »tudi ko najbolj neposredno zadevajo ljudi same in njihovo svobodo.« (Vezjak 2010, 11-12)

Vezjak je na nek način razvil medijsko dialektiko, v okviru katere kot po starogrški tradiciji dialektike polemizira s stališči in argumenti predvsem političnih nosilcev javnih funkcij. Analizira in zavrača njihovo argumentacijo, jih pika z ironijo, pretresa njihovo retoriko in jih postavlja v vlogo njihovih žrtev. Za podrobnejšo analizo sem si izbral dve njegovi knjigi, ki se podrobneje ukvarjata z obdobjem med letoma 2004 in 2008, in sicer *Somrak medijske avtonomije* (2009), ki predstavlja izbor Vezjakovih prispevkov za tisk med leti 2004 in 2008, in *Sproščena ideologija Slovencev* (2007), ki prav tako v določeni meri temelji na novinarskih prispevkih o pojmu sproščenost, nastalih med leti 2004 in 2007.

V predgovoru k Somraku medijske avtonomije Vezjak postavi diagnozo slovenske medijske krajine:

Pričujoča knjiga se kritično ukvarja s poskusi vplivanja na slovenske medije in novinarje. Nič neobičajnega, kajti v njih in z njimi se je v zadnjih letih dogajalo in zgodilo veliko pomembnega, simptomatičnega ali morebiti celo usodnega. Morebiti še vedno stojimo na tektonskem območju in pereča situacija obeta dramatičen razplet, ker se zdi, da na vidiku ni drugega razen izsiljenega izhoda, katerega rezultat bi moral voditi do preskoka v več novinarske avtonomije. (Vezjak 2009, 1)

Ob menjavi oblasti leta 2004 je tematika medijev in njihovega političnega prevzemanja stopila v ospredje in najbolj celovito, temeljito in ažurno je vse spremljal Vezjak, v tem obdobju pišoč za večino resnega množičnega tiska v Sloveniji – za Večer, Delo, Mladino, Mag, Katedro, pa tudi za strokovne zbornike in revije o množičnih medijih. »Medijske zgodbe so nesporno stopile v ospredje našega državljanskega premisleka bolj kot kdajkoli prej. Pravzaprav so medijske zgodbe postale zgodbe za same medije, postale so priložnost za lastno prevetritev, za solidarnost med mediji in novinarji. Nastopil je torej trenutek, ko bi novinarji morali začeti, *volens nolens* intenzivneje reflektirati svoj lastni položaj.«

Mediji in novinarji so se znašli v somraku, kot se je izrazil Vezjak, »v temi tavanja za lastno svobodo, kot žrtve politične hegemonije«. Vezjak je pričakoval, da se bodo novinarji poenotili in družno postavili proti politiki, da bi zaščitili svoje pravice in pravice javnosti, a kot razloži, do tega ni prišlo, zato je prav tako kritičen do novinarjev in urednikov kot do politikov, ki so si jih poskušali podrediti. »Žal so se novinarji ob tem še dodatno zapletali, včasih kar prostovoljno in v simbiozi z ambicijami politike ali lastnikov. V tem smislu sem prepričan, da si bodo svoj svoboden status morali izboriti sami. Njihova ravnanja ne kažejo preveč na to, da bi se tega zavedali.« (Vezjak 2009, str. 1-2)

Na tem mestu povzame tudi značilnosti in namen svojih prispevkov za množične medije:

Vsem esejem sta skupni dve značilnosti: da merijo utrip medijske situacije v Sloveniji v teh štirih letih karseda neposredno in fokusirano, običajno z minimalnim časovnim zamikom in skorajda ažurno glede na oceno, ki jo podajajo. V tem smislu so, ko so nastali, želeli imeti določeno svarilno vrednost spričo možne »recidivnosti« - to pomeni, da sem svoje pisanje pač vselej dojemal predvsem kot prispevek k opozarjanju javnosti na medijske pritiske. Ter hkrati, da so do opisov situacij in protagonistov karseda neposredno kritični. (Vezjak, 2009, str. 2)

V njih sem izluščil nekaj ključnih filozofskih orodij in značilnosti, ki jih bom na primerih razložil v naslednjih podpoglavjih. Najbolj očiten je predvsem smisel za ironijo in humor, ki gotovo prispeva k branosti in berljivosti njegovih prispevkov, ki se sicer na strogo strukturiran način ukvarjajo z resnimi temami. Tukaj si jemlje zgled pri Sokratu, filozofu, ki ga je v svojem raziskovalnem in profesorskem delu tudi pogosto obravnaval, o njem pa spisal tudi knjigo *Sokratov pojmovnik za mlade* (2011).

Iz Sokratove metode pri Vezjaku zasledimo tudi uporabo dialektike, ki v pisnem mediju sicer ne more v polni meri razviti svoje značilnosti neposrednega dialoga med sogovorniki, ki naj bi vodil k pravilni definiciji stvari, a polemčnost z osebami, njihovimi izjavami, definicijami in argumentacijo ostaja in se ob kar nekaj pismih bralcev in medijskih popravkih dejansko približuje polemiki v živo. Samo na primeru argumentiranja novega zakona o RTV je našel 22 argumentacijskih zmot in prevar, večina izmed njih je pogosta tudi nasploh v politični retoriki. S takšnim pisanjem je spodkopaval ideologijo in demagogijo slovenske politične desnice, razkrinkaval njene floskule, kot so sproščenost, uravnoteženost in pluralnost ter se loteval številnih napadov *ad hominem* ter drugih na njene kritike.

Vezjakova filozofska metodologija in značilnosti pisanja:

1. dialektika političnih in medijskih pojmov ter izjav;
2. analiza argumentativnih zmot in neformalnih logičnih napak;
3. metode: ironija, *reductio ad absurdum*, zamenjava vlog, primerjava;
4. filozofski naslovi in podnaslovi.

3.2.1 Dialektika na primeru pojma sproščenost

Snovalci sproščenosti so si privoščili marsikateri sumljiv alibi v smeri zagovora podrejanja medijev. Prvega bi lahko strnili v argumentacijsko obliko: »Vsi to počnejo, politizirajo medije, torej s tem ni nič narobe.« Drugi je ponarodel in se glasi: »Tudi prejšnji so to počeli, torej smejo tudi sedanji.« Tretji je: »Novi oblastniki se vsaj trudijo uravnotežiti medije, torej so boljši kot prejšnji.« (Vezjak 2009, 48)

Vezjak se je v obdobju med leti 2004 in 2006 temeljito lotil pojma »sproščenost«, ki se je ravno v tem obdobju množično uporabljal v političnem vsakdanu in posledično slovenski javnosti. »Kaj natanko naj bi bila ta vseobsegajoča sproščenost v političnem kontekstu, s

katero se je utemeljevalo vsakršno spremembo in zahtevalo nov profil politike in nenazadnje nov profil življenja slehernika, nam, žal, nikoli niso povedali. Da nam niso, je že del njene fenomenologije.« (Vezjak 2007, 9) Zgodba okrog te beseda je, kot strne Vezjak, postala vladajoča ideologija in ideologija vladajočih, ki se najlažje razbira prav v diskurzivnih praksah. Tako se je lotil analize tega političnega fenomena skozi tri interpretativna branja: kot ideološkega in volilnega slogana, kot eno od oblik kulturnega buditeljstva in kot filozofski koncept, povzet po Heideggru in s strani intelektualne desnice »arbitrarno nadgrajen za trenutne politične potrebe mobilizacije ljudi in razlage stanja v družbi, kulturi, medijih, ekonomiji in podobno.« (Vezjak 2007, 12) Pri tem je med temi branji »nemogoče« potegniti strogo ločnico in ne kažejo na artikuliranost pojma, ampak nasprotno potencirajo njegovo nedoločnost, ki pa so jo tudi vsi ostali, opozicija in mediji nekritično in nereflektirano povzemali. (Vezjak 2007; Vezjak 2009)

Vezjak je zaznal uporabo tega pojma in posledično njegov ideološki in diskurzivni vpliv na vseh možnih področjih političnega in družbenega življenja. »Postala je modni politični slogan, toda želela je postati tudi vsebina. Kot nehoteni ali hoteni vsebinski idejni program nove Janševe oblasti se je raztegnil čez ves diapazon predrugačenja pogledov na sfere javnega in družbenega življenja v državi: šolstvo in vzgojo, medije, ekonomijo, zunanjo politiko. Napovedovala je zlato dobo.« (Vezjak 2007, 30) S sklicevanjem na sproščanje je politika na različne načine močno posegla na medijsko področje, ugotavlja Vezjak, in sicer »skozi lastniške preobrazbe, uredniške nastavitve in uravnoteženje ter pluralizacijo medijev«, dva podobno raztegljiva in prazna pojma, ki ju je Vezjak prav tako razdelal v svojih prispevkih za medije. (Vezjak 2007; Vezjak 2009)

Vezjak pojasni, da so bili mediji pojmovani kot zapora na poti k sproščanju, saj je do njega z zamenjavo oblasti prišlo, ker so po besedah Petra Jambreka »ljudje nehali verjeti medijem«, ki naj ne bi znali ločevati niti med informacijo in komentarjem (Jambrek v Vezjak 2007). Vezjak razdela ta Jambrekov silogizem, ki ga je v podobni obliki ponovil tudi takratni zunanji minister Dimitrij Rupel, in ga prikaže kot neutemeljenega, saj pripisuje novinarjem in medijem vlogo mediatorjev, ključnih za politični uspeh, hkrati pa jih prikazuje kot nesposobne, neuke in pristranske, zaradi česar naj bi potrebovali sproščanje. Hkrati pa takšno pojmovanje medijev predpostavlja, da so mediji neposredno povezani s političnim uspehom in torej morejo biti v službi politike, »politični vojščaki« kot v okviru analize vojnega diskurza v zvezi s slovenskimi mediji, ki sta ga ob diskurzu sproščenosti prav tako sprožila Rupel in Jambrek, ugotavlja Vezjak. (Vezjak 2007; Vezjak 2009, 83)

»Kaj hitro se pokaže, da je sproščenost neki sprevračujoči označevalec, ki se obrača, zakrivajoč spremembo, v natanko tisto smer, od katerega domnevno beži ali se spreminja.« (Vezjak 2007, 64) Vezjak je tako tudi s pomočjo drugih interpretov političnega dogajanja ugotovil in opomnil, da se desna oblast ravna po »načelu zrcalne podobe kritiziranega«, saj se na nedemokratičen način bojuje za demokracijo, obsoja totalitarizem, a sama deluje totalitarno, opozarja na pomanjkanje pluralizma mnenj in medijev, medtem ko ga sama najbolj omejuje. A Vezjak ob tem opozarja tudi kritike te oblasti: »Bojuje se torej z lastno fantazmo in strahovi, ki so sredi nje same. Kritika, ki pravi, da se sama ravna kot domnevna komunistična oblast, je zato prekratka: ne gre za ponovitev vzorca, temveč za imanentno gesto nove ideologije.« (Vezjak 2007, 62)

Pojem »sproščenosti« Vezjak dokončno razgali, ko obravnava tudi njegov filozofski izvor. »Sproščanje je namreč izvorno filozofski koncept v opciji intelektualne desnice okoli *Nove revije*, ki se je znašel v drugačni, partikularni funkciji v slovenski družbi anticipirane 'zlate dobe.« (Vezjak 2007, 76) A kot opozarja, se filozofski konteksti težko mešajo s prakso vsakdana, kar še posebej velja za filozofsko zelo kompleksen pojem »sproščenosti«, ki izvira pri Martinu Heideggu, v religiozni obliki je bil uporabljan pri pietistih in amiših, v mistično-religiozni pa pri Mojstru Eckhartu, od koder jo je povzel tudi Heidegger in ohranil del njene religiozne konotacije. (Vezjak 2007; Vezjak 2009)

Vezjak analizira, kako se je »sproščenost« iz strogo filozofskega in religiozno konotiranega pojma spremenila v politični in ideološki slogan, ki je dosegel tako široko javno rabo, brez da bi ga kdo kadarkoli jasno razložil in pokazal njegovo razumevanje. Ugotovi, da obstajata dve možni razlagi. Prvič, da je pojem del na ta koncept oprte ideologije, ki jo je intelektualni krog slovenskih heideggerjancev skoraj kot politični program ponudil desni politični opciji, in kot tak zahteva mehanizem spontanega početja in govorjenja, brez da to razumeš. Ali pa, drugič, idejni tvorci vedo, kaj pomeni sproščenost, vendar ne omenjajo pravega avtorja, medtem pa je pojem dobil politične imitatorje, s čimer se je njegova raba odmaknila od izvornih korenin. Z analizo uporabe pojma ugotovi, da je bil z zbornikom *Nove revije Sproščena Slovenija* prirejen za slovenske potrebe in s tem tudi prestopil meje filozofičnosti, predvsem s tekstoma Petra Jambreka in Tineta Hribarja. Retroaktivno je ta zbornik postal »manifest« in pomembna referenčna točka sklicevanja na sproščenost. (Vezjak 2007; Vezjak 2009)

Lahko bi rekli, da je uporabljena metoda pri analizi sproščenosti dialektika, čeprav je ta v osnovi pri Sokratu razumljena kot pogovorna metoda in ne pisna. Vezjak namreč posredno

prek časopisa, tako kot je Sokrat s svojimi sogovorniki v živo, polemizira z osebami in njihovimi izjavami, v katerih ta pojem uporabljajo. Od njih zahteva definicijo pojma, kar je tudi osnovni cilj dialektike, ki se želi prek dialoga dokopati do pravih definicij stvari. Ko te definicije kljub izjemno razširjeni uporabi pojma ne najde in ne dobi, oziroma se izkaže, da prav zaradi širine uporabe jasna definicija sploh ni možna, sklepa, da je pojem prazen in služi kot ideološki označevalec, v katerega bralec sam glede na svojo naklonjenost, nenaklonjenost ali indiferentnost določeni politični opciji vstavi vsebino. Če se vrnemo na analogijo Vežjaka s Sokratom bi tako lahko postavili celo trditev, da gre za sodobno različico nasprotovanja med sofisti in filozofi, retoriko in dialektiko, torej med tistimi, ki želijo dajati videz resnice in tistimi, ki želijo resnico. (Vežjak 2011; Priloga 1)

Pomanjkljivost takšne dialektike je v tem, da njegovi »sogovorniki« nimajo možnosti za takojšen odgovor in neposredno polemiko z njim, s čimer je okrnjen osnovni cilj Sokrata, to je z metodo argumentiranega zavračanja sogovornike pripeljati na raven njegove nevednosti, to je tega, da se vsaj zavedajo, da o predmetu debate nimajo dovolj znanja in ga ne razumejo pravilno. A če si skozi Vežjakove prispevke in knjige približamo sliko javnega diskurza v slovenskem političnem prostoru, lahko sklepamo, da njegovi »sogovorniki« niti nimajo tega namena in želje, ampak se raje kot argumentirane debate v javnosti poslužujejo raznih retoričnih trikov in diskreditacij, da bi potrdili svoj »prav« in se zaradi političnih interesov nimajo namena dokopati do pravilnosti in resničnosti svojih izjav in trditev. Tudi Vežjak sam je bil deležen nekaterih diskreditacij v javnosti, zavračanja prispevkov, predvsem pa ignoriranja ugotovitev. (Vežjak 2009; Vežjak 2011; Priloga 1)

Vežjak v knjigi *Sokratov pojmovnik za mlade (2011)* razlaga, da je Sokrat s svojo metodo zavrnitve napačnega mnenja ali trditve nasprotoval prav sofistični metodi načina debate »za in proti (*pro et contra*)«, ki je v slovenskih in tudi sicer zahodnih medijih zelo močno prisotna in izkrivlja javni prostor z neprestano delitvijo na »leve« in »desne«. Sofist Protagora je verjel in zagovarjal stališče, da lahko dve osebi zagovarjata nasprotni tezi o isti stvari na enakovreden način, eno proti drugi, verjetnost in smiselnost tez pa bo odvisna od retorične sposobnosti vsakega posameznika in ne od njene inherentne pravilnosti. Seveda to velikokrat tudi ni možno in v teh primerih je koristno slišati »drugo plat zgodbe«, kot dodaja Vežjak. A ta sofistični relativizem, ki je pri grških sofistih baziral na veri v dve enakovredni nasprotni stališči, se je z delitvijo na »leve« in »desne« in torej »leve in desne resnice« v slovenskem javnem prostoru preselil tudi na primere in teme, kjer dokazano ni veljaven, ampak zgolj uporaben kot retorična zanka in upravičevanje določene ideologije ali politike. Prišlo je do

sofističnega zavračanja možnosti zmotnosti samega stališča iz političnih razlogov, medtem ko je bilo kazanje zmotnosti in ovržba stališča najpomembnejši Sokratov način v iskanju (ne)vednosti. (Vezjak 2011; Priloga 5) Ta način debate za in proti se je nekritično prenesel tudi v slovenske množične medije: »Razprave 'za in proti' so pomembna oblika novinarskih poročil o kakem perečem problemu, ko k izrekanju povabijo dva strokovnjaka povsem nasprotnih pogledov.« (Vezjak 2011, 51)

Tako bi lahko sklepali, da Vezjak želi na sokratski način zavreči in ovreči prav takšna zmotna stališča in metode v slovenskih medijih in političnem prostoru. S svojimi intervencijami v slovenskih medijih in na njih temelječo knjigo *Sproščena ideologija Slovencev* je na primer uspešno prikazal razkorak med izvorom in rabo pojma sproščenosti v slovenskem prostoru, njegovo ideološko in politično vlogo, ki temelji prav na njegovi nejasnosti in arbitrarnosti. S tem je veliko pripomogel k skorajda popolni opustitvi javne rabe tega pojma po letu 2007.

3.2.2 Analiza argumentativnih zmot in neformalnih logičnih napak

»Pokazalo se je, da racionalnost v dialogu nima nobene teže in da kredibilnost argumentov ne šteje prav nič. Oblast, pa tudi širša javnost največkrat nista želeli sprejeti povsem logičnih zaključkov, zgolj zato da bi obranila svoja politična prepričanja, interese in svetovni nazor.« (Vezjak 2009, 31) Tako kot Vezjak razdeli Sokratovo metodo zavrnitve stališč sogovornika, bi lahko tudi mi njegove ugotovitve o argumentacijskih zmotah in prevarah v slovenski javnosti, in sicer na navajanje logičnih posledic trditev ali prepričanj, na dokazovanje nezdržljivosti trditev med seboj in navajanje nasprotnih primerov. (Vezjak 2011)

Vezjak je svoje delo iz novinarskih prispevkov na primeru referendumu o spremembi zakona o RTV Slovenija povzel v članku *22 argumentacijskih zmot in prevar*. V njem na enem mestu predstavi nekatere ključne napačne argumente in popularno retoriko politikov, ki jih v analizah za množični tisk najpogosteje odkriva tudi sicer. »Argumentacijske zmote/prevare niso odvisne od našega prepričanja in strinjanja s sklepom, temveč od veljavnosti argumenta.« (Vezjak 2009, 21) To je še posebej pomembno, ker naša zmožnost za argumentirano debato določa tudi našo stopnjo demokratičnosti in za razliko od argumentacijskih prevar dokazuje, če z njo mislimo resno: »Toda naše zmožnosti in dispozicije za demokratično določanje v veliki meri temeljijo na razumu, zato je argumentirana razprava pogoj za naše demokratične

odločitve in soustvarja demokratično (politično) kulturo in vrednote. Družba, ki ne premore smisla za argumentirano razpravo, ni in ne more biti demokratična.« (Vežjak 2009, 31)

Nekatere argumentacijske zmote in prevare, ki se najpogosteje pojavljajo v slovenski javnosti:

1. *žaljivost, diskreditacija, manipulacija* – argumentacija *ad hominem*; očrnitev, diskreditacija sogovornika;
2. *zastrahovanje, strašilo, argumentacija ad nauseam (ponavljanje do onemoglosti)* – podtaknitev teze, klišejsko mišljenje, karikirani opis stanja in zlagani pripis politiziranosti z namenom apeliranja na čustva in gnus;
3. *petitio principii* – predpostavljjanje zaupanja na besedo in nečesa, kar je treba šele dokazati;
4. *ekvivokacija* – beseda ima dva ali več pomenov, nekdo pa favorizira svojega, čeprav je napačen (primer: nacionalna televizija);
5. *argument moralne superiornosti, »tudi ti (tu quoque)«* - jaz lahko to delam, ker si tudi ti; boljši sem od tebe, ker se vsaj ne sprenevedam, da to delam;
6. *selektivna opazka, generalizacija* – z namenom diskreditiranja ene družbene skupine in opravičevanja svojih ravnanj;
7. *non sequitur* – sklep argumenta ne sledi iz njegovih premis
8. *nerelevanca, zamenjava teme*;
9. *simplifikacija, zmota majhnega statističnega vzorca* – poenostavljanje, pomanjkanje dokazov;
10. *vzročna redukcija* – upoštevanje vzrokov, ki nam pridejo prav, in zamolčanje drugih;
11. *argument iz premajhne fleksibilnosti novinarjev do aktualne oblasti* – apel k strinjanju s politično močnejšim;
12. *sklicevanje na anonimno avtoriteto* – sklicevanje na neimenovane strokovnjake (ki so pripravili zakon o RTV);
13. *argument iz prihodnosti* – prenos bremena dokaza na čas po uveljavitvi zakona;
14. *argument iz legitimnosti oblasti* – ker smo bili izvoljeni, imamo legitimnost, da pišemo zakone po svoji meri; opozicija in civilna družba, ki na volitvah nista zmagali, pa imata manj legitimnosti, tudi za kritiko teh zakonov;
15. *napačna analogija* – primerjava neprimerljivega, na primer programa javne in komercialne televizije, ki delujeta po drugačnih programskih principih;

(Vezjak 2009, 21-30)

Svoje pogosto srečevanje z *argumentom ad hominem* v slovenskem političnem prostoru je povzel v prispevku »Znaki akutnega vnetja slovenske demokracije« (v Vezjak 2009 objavljeno pod naslovom Argumentacija ad hominem) za Sobotno prilogo časopisa Delo. V njem natančno razdela najbolj pogoste pojavne oblike te argumentacije, katere »zgodovinske korenine vodijo vse tja do Aristotelovih Sofističnih ovržb, kjer grški filozof primerja 'usmeritev' ovržbe proti nekemu argumentu ali proti osebi /.../ njene prave mojstre pa vidimo tukaj in zdaj.« Te predvsem najdemo med »avtorji slovenske desnice«, ki argument *ad hominem* najbolj pogosto uporabljajo, a Vezjak dodaja, da je »v uporabi pri vseh političnih akterjih, v vseh sferah in da ga najdemo v neizmernih količinah.« (Vezjak 2009, 181)

Vezjak izpostavi štiri oblike argumenta *ad hominem*: zmerjalni, okoliščni in pristranski ter zastrupitev vodnjaka.

Zmerjalni ad hominem po Douglasu Waltonu predstavlja »etotičen argument«, povzet po grški besedi *ethos*: »element formalne dialektike, ki v argumentacijo vpelje moralno verodostojnost govorca kot faktor, ki vpliva na presojo prepričljivosti njegovih izjav.« Vezjak ga imenuje tudi *ad personam* (napad na osebo) ali neposreden argument *ad hominem*, njegova oblika pa je: »Oseba A ima slab značaj, torej njenega argumenta ne morem sprejeti.« Pravi, da je takoj prepoznaven, »zlasti če je zelo oseben in ker se govorec želi z njim jasno izogniti razpravi o stvari, ad rem.« (Vezjak 2009, 182)

Za razliko od »brž prepoznavnega« argumenta *ad personam* je zaradi izgube žaljivosti težje prepoznaven *okoliščni ad hominem*. Argument se sklicuje na nekonsistenco, ki se povezuje z moralnostjo osebe in se pojavlja v takšni obliki: »Oseba A zagovarja trditve X, toda izvaja dejanje, ki implicira, da je zavezana trditvi, ki je nasprotna X. Torej je A slaba oseba in njene trditve X ni treba sprejeti.« Okoliščna varianta zmote je med drugim »Tudi ti« (latinsko *quoque*), ki postane prevladujoči *ad hominem*, ko je uporabljena kot »protinapad« z značilnim očitkom o nekonsistenci. Oblika argumenta je v tem primeru taka: »Oseba A trdi, da sem slaba oseba, ker sem počel X, toda v resnici je sama počela X.« S tem sogovorniku vrača udarec na napad, »nevtralizira« argument *ad hominem*. (Vezjak 2009, 182-184)

Naslednji, *pristranski ad hominem* temelji na poudarjanju neverodostojnosti govorca. Pojavlja se v tej obliki: »Oseba A je v svoji trditvi pristranska, ker je povezana s stanjem stvari S. Torej je njen argument treba zavreči.« Pri nas zelo pogosta oblika, ki se pojavlja predvsem v

obliki »obsesivnega« iskanja povezav s strankami in neformalnimi skupinami civilne družbe in sorodstvenih ter profesorskih razmerij. Vezejak dodaja, da zmotnost tega argumenta pade, če oseba dejansko deluje pristransko in favorizira svojo stranko, skupino ali družino. (Vezejak 2009, 184-185)

Četrti tip argumenta *ad hominem* se imenuje *zastripitev vodnjaka*, in sicer po srednjeveški bajki, da so Judje krivi za zastripitev studenca, kar je bil izgovor za njihovo preganjanje. V tem tipu napada na človeka se predpostavlja, da je oseba močno in dogmatično zavezana zagovarjanju neke trditve, zato se ji ne more pri presoji nikoli zaupati. Zanj je značilna sovražnost, napad na osebo sploh ni nujno povezan s temo, pojavlja pa se v tej obliki: »O osebi A poznamo ali vemo X. Torej X kaže na to, da njeni argumenti niso resnični.« V slovenskih razmerah je še posebej značilna »zaradi agresivnosti političnega etiketiranja, ki se ne zadovolji z očitkom o pristranskosti, temveč dobesedno demonizira nasprotnika, o njem govori z gnusom in prezirom.« Takšen napad na človeka je velikokrat sprožen celo, preden sploh spregovori in ga tako že predhodno izključi iz razprave. (Vezejak 2009, 185-186)

Vezejak v prispevku *Politična hipokrizija in logika videza*, ki je bil objavljen decembra 2008 v časopisu Delo, razloži, zakaj se toliko zmot in prevar tako pogosto pojavlja in določa debato v slovenskem političnem prostoru. Hipokrizija in za njo delujoča logika videza sta namreč v Sloveniji povzdignjeni v »prevladujoč način političnega boja.« Vezejak razlaga, da bi nas to vsekakor moralo skrbeti, saj zanika normalno deliberacijo in »iz državljanov brije norca.« Velik del retoričnih zlorab in trikov najdemo prav v argumentacijskih zmotah in prevarah, določeno hipokrizijo pa vključuje že sam pojem demokracije, ki se sklicuje na vladavino večine. Vezejak navaja Runcimana in Hobbesa, ki nam hočeta dopovedati, da hipokriziji v politiki ne moremo ubežati, sam pa zaključi: »Toda če sprejmemo to dejstvo, smo že izgubili igro. Še zlasti v Sloveniji, kjer obstaja, kot sem opisal, utečena metanivojska praksa – politična hipokrizija celo glede hipokrizije same.« (Vezejak 2009, 201)

3.2.3 Tehnike analize argumentacijskih zmot in prevar

V nadaljevanju bom na primerih pokazal, kako se Vezejak loteva teh argumentacijskih zmot in prevar ter kje vse jih zasledi. S tem prispeva tudi k uvajanju logičnega mišljenja in pravilnega sklepanja v slovenskem množičnem tisku in želi pri bralcih spodbuditi uvid v retorične zanke in argumentacijske prevare, ki jih politika uporablja kot upravičevanje svojih dejanj. Medtem

ko jih novinarji praviloma nekritično povzemajo, se jih Vežjak loti s temeljito analizo, da bi javnosti razkril njihovo zmotnost in zavajajočo naravo. Pri tem uporablja različne tehnike in načine, kot so: *ironija*, *reductio ad absurdum*, *logična analiza*, *primerjava* ali *zamenjava vlog*.

V prispevku za časopis *Večer Slovenski novinar kot deseti brat (2005)* se Vežjak loti »strokovnega cehovskega poskusa desno mobilizirane civilne družbe prevrednotiti tuje strokovno mnenje« sekretarja Mednarodne zveze novinarjev Aidana Whita, ki je kritično nastopil proti novemu zakonu o RTV in ga označil za slabega in politično motiviranega. Vežjak pravi, da je ta poskus notranje protisloven, manifestacija diskurza užaljene neveste in »žali nas in našo pamet«. V osnovi predstavlja argument *ad hominem*, ki v sebi skriva še druge prevare. Vežjak najprej navede nekaj izjav člana sklada Draga Jančarja, v katerih je slovensko demokratično tradicijo imenoval kot kratko in celo kot »nedemokracijo«, prav to, kar najbolj očita Whitu, ki je Slovenijo imenoval evropsko državo s krajšo demokratično tradicijo. »Prvovrstno in eklatantno sprenevedanje« in hkrati argument užaljene neveste. (Vežjak 2009, 7-11)

Nadalje navede še nekaj primerov, ki dokazujejo ponavljajočo uporabo tega argumenta in sprenevedanja v primerih kritik iz tujine, kar priča o dikciji, da je »prava demokracija« nastopila šele z zamenjavo oblasti in da so kot »demokratični mediji« pojmovani tisti, ki vlade ne bodo kritizirali. Podobne diskreditacije tujega strokovnega mnenja, tokrat že v debati, če ga je sploh smiselno pridobiti s strani Sveta Evrope, se loti tudi poslanec in avtor zakona o RTV Branko Grims, ki je za *Večer* izjavil: »O naših notranjepolitičnih vprašanjih se, kadar je le mogoče, pogovorimo in odločimo sami. Tujci nam lahko svetujejo res le izjemoma, kadar sami to želimo, in le v primeru, da so celovito seznanjeni z našo situacijo.« Vežjak za to izjavo v prispevku za *Mladino Grimsova Münchhausenska metoda (2005)* odkrije tri logike premisleka: 1.) diskvalifikacija predloga zakona o RTV kot notranjepolitičnega in ne strokovnega vprašanja; 2.) antidemokratično demagoško geslo, da tujcem ne dovolimo vmešavanja v naše notranje zadeve; 3.) in apel na nacionalistična čustva, da smo mi kleni Slovenci, tujci, ki niso naši, pa nam lahko svetujejo le izjemoma. (Vežjak 2009, 14-15)

Vežjak velikokrat učinkovito uporabi tudi *reductio ad absurdum*, tehniko s katero vzame argument »zares« in ga prižene do njegovih logičnih meja, na katerih zmotnost sklepa argumenta postane absurdno jasna. Na ta način se loti tudi »napada« filozofa Tineta Hribarja na Slavojja Žižka ter Gregorja Golobiča, ki sta igrala pomembno vlogo pri prej vladajoči stranki LDS. Hribar argument za svojo trditev, da so bili mediji pod prejšnjo oblastjo bolj

nadzorovani kot pod novo, oblikuje tako, da sta dotična v vsakem primeru kriva, hkrati pa so deli tega argumenta med seboj izključujoči in sami v sebi problematični. Predvsem izjava o tem, da sta kriva, ker medijev nista znala zlorabiti, je »najabsurdnejša«. (Vezjak 2009)

Poglejmo na kratko na tem primeru, kako Vezjak analizira logično pravilnost izjave. Za ponazoritev najprej uporabi *parafrazo* Freudovega vica, ki ga uporablja tudi Žižek in v katerem Jud obtoži Juda, da mu je vrnil raztrgan dežnik. »Drugi Jud se brani: Dežnika ti nisem vrnil raztrganega, ampak celega. (napaka časovno po X) Dežnik je že bil raztrgan, ko sem si ga izposodil. (napaka časovno pred X) Dežnika mi sploh nisi posodil. (napaka v X)« (Vezjak 2009, 71) Razlika je sicer v tem, da se Jud brani, Hribar pa napada, a analogija je vseeno uporabna, da prikaže absurdnost Hribarjeve trditve. Ta vsebuje naslednje korake: krivi ste, ker ste delali svinjarije (neizrečena); krivi ste, četudi niste delali svinjarij, ker ste nadaljevalci zatečenega stanja (napaka pred X); tudi če niste nadaljevalci stanja, ste krivi, ker se do svinjarij niste distancirali (napaka po X); tudi če ste se distancirali, ste krivi, ker niste vedeli, kaj imate z mediji v rokah. Torej so v vsakem primeru krivi. »Krivi so, ker so krivi! (neizrečena)« (Vezjak 2009, 71) Trditve so med seboj nezdržljive kot v vicu o Judih: če so bili v LDS dejansko dediči strahu (komunistične partije), se od njihovih dejanj niso mogli distancirati in bilo bi čudno, če ne bi znali ali hoteli zločinsko zlorabiti medijev; če se niso distancirali od svinjarij predhodnikov, za kar je predpostavljena vednost o svinjarijah, torej tudi medijskih, potem hkrati ne morejo ne vedeti, kako zlorabiti medije. (Vezjak 2009, 70-72)

Da bi poudaril absurdnost, Vezjak uporabi tudi *zamenjavo vlog*, kot v primeru poslanca Branka Grimsa v prispevku za časopis Večer *Tako imenovana demokracija*. Njegovo izjavo naperi proti njemu samemu in se sprašuje, kako bi reagiral sam in njegova stranka, če bi ga nekdo označil za nepotrebno institucijo, nekredibilno osebo in pisca pamfleta, kot je to storil Grims z varuhom človekovih pravic Matjažem Hanžkom in njegovim poročilom o izbrisanih. V tem primeru prispevek celo začne z »*mutatis mutandis* veristično repetitijo izjave«, kjer samo zamenja vlogo varuha s poslančev, in šele nato zaradi večjega učinka razkrije pravega avtorja izjave (Grimsa) in tarčo napada (Hanžka). V tem primeru Vezjak opozori tudi na »zaskrbljujoč podatek«, da mediji in civilnodružbene organizacije niso problematizirale »žaljivega napada na varuha«, čeprav predstavlja »nekaj najbolj nizkotnega, kar smo doživeli po konstituciji novega parlamenta.« Ta napad sam, ki vključuje tudi poziv po ukinitvi »predragega« urada varuha človekovih pravic s hkratnim sklicevanjem na večjo demokratičnost, le še poudarja absurdnost izjave in kaže na »naduto pijani občutek samozadostnosti in vsemoči«. (Vezjak 2009, 11-13)

Sicer ne izključno filozofska, ampak bolj splošno analitična lastnost Vežjakovih prispevkov za razliko od povprečnih novinarskih izdelkov je ta, da vzpostavlja časovne, vzročne in ideološke povezave ali jih vsaj nakaže, če o njih ni prepričan. Tako na primer zelo rad primerja mnenja istih akterjev v daljšem časovnem obdobju ali njihove javne izjave in ravnanja, da prikaže njihovo nekonsistentnost. Nasploh velikokrat izlušči zanimiva dejstva, ki v poplavi medijskih vsebin ostajajo spregledana ali so hitro pozabljena, kot na primer v neobjavljenem prispevku *Od pluralnosti do molka medijev*, ko našteva, katerih pomembnih zgodb Delo sploh ni obravnavalo, da bi dokazal njegovo pristranskost po menjavi vodstva. Mediji sami se zelo redko lotevajo tovrstnih analiz samih sebe ali drugih medijev, sploh pa se kritike otepa uredništvo kritiziranega medija, o čemer priča tudi to, da Delo tega prispevka, ki jim ga je poslal Vežjak, ni želelo objaviti. (Vežjak 2009; Priloga 1; Priloga 4; Priloga 5)

Zelo močno orodje v Vežjakovem repertoarju je *ironija*. V Sokratovem pojmovniku za mlade jo Vežjak razdeli na ironijo v običajni rabi besede, situacijsko in sokratsko ironijo. Ironija v običajni rabi »želi povedati natanko nasprotno od tistega, kar smo povedali«, in s tem poudariti napačnost, smešnost, absurdnost ali neprimernost izjave. Pri situacijski ironiji se »med tem, kar neka oseba meni, v kar je prepričana, in tem, kar se njej ali sploh dogodi, ne da bi to vedela, splete določena povezava, ki je nepričakovana in po svoje pritrjuje ali zavrača prepričanje te osebe.« Posebna vrsta ironije je sokratska ironija, ki »ni enostavno razumljiv pojem«, a bi jo lahko opredelili kot neko vrsto varanja, katerega namen je v sogovorcu s pomočjo pretvarjanja o lastni nevednosti ali nepomembnosti prebuditi določeno prepričanje v želji, da bi pri njem dosegli nek učinek ali cilj. (Vežjak 2011, 85) Sokratska ironija je tudi posmeh vsem, ki se naprezajo za materialnimi in drugimi dobrinami, ki jih je Sokrat preziral, saj mu je šlo za vednost in resnico. »Ironija je potemtakem negativna metoda, saj ne daje pozitivnega rezultata, temveč le nakazuje nevednost na mestu, kjer se je vzpostavljala kot vednost. Je neke vrste psihološki moment njegove metode zavrnitve in sesuvanja nasprotnikovih tez, ki vodi v aporijo, torej zagato in brezizhodnost, v kateri morata tako Sokrat kot sogovorec priznati, da ne poznata odgovora.« (Vežjak 2011, 86)

Prvi dve vrsti ironije Vežjak zelo pogosto uporablja v svojih prispevkih, da prikaže zmotnost argumentacije in absurdnost izjav političnih akterjev, pri njem pa je zaslediti tudi določeno mero sokratske ironije, čeprav ne tako izrazito. Kot primer situacijske ironije lahko navedemo razkorak med stališči in ravnanjem slovenske rimskokatoliške cerkve (RKC) v zvezi z medijsko avtonomijo, o čemer Vežjak piše v prispevku *RKC in medijska resnica* (2006) v časopisu Večer. »Mediji ne smejo biti v službi ideologij ali strank, temveč ljudi,« (STA v

Vezjak, 2009) je leta 2006 izjavil takratni mariborski nadškof in predsednik komisije za sredstva družbenega obveščanja pri RKC dr. Franc Kramberger. Vezjak ironijo vidi že v obstoju takšne komisije znotraj RKC, ki je jasno deklarirana kot nasprotnica in borka proti komunizmu, hkrati pa uporablja marksistično pojmovanje medijev, s tem ko jih imenuje sredstva. Še bolj ironično se mu zdi, da v času, ko »slovenski mediji padajo kot domine pod strahovlado«, nadškof in RKC »niti pisneje ne«.

»Neresnost« slovenske RKC in ironijo njenega zavzemanja za medijsko avtonomijo še dodatno potencirajo skorajda popolnoma nasprotne izjave nadškofa samega in njegovih kolegov dr. Antona Stresa in dr. Ivana Štuheca. Slednji je le dva tedna prej v časopisu Dnevnik zagovarjal in upravičeval podrejanje medijev s strani oblasti, kot piše Vezjak. Stres in Kramberger pa sta ob referendumu o zakonu o RTV leto prej navajala argumente in rešitve določene strankarske opcije, ugotavlja. (Vezjak 2009, 67-69) »Takrat so v Cerkvi pokazali, da jim mediji ustrezajo le, če jim ustreza resnica, ki jo širijo, ne pa resnica kot taka. S tem pa zagotovo ne služijo interesom ljudi in njih potrebam, temveč predvsem svojim lastnim.« (Vezjak 2009, 70)

Ob tem Vezjak uporabi še ironijo v običajni rabi, ko doda papeževo izjavo, da je resnica danes medijsko posredovana, iz česar izhaja, da zunaj medijske realnosti ne moremo spoznati resnice. »Skrajno neobičajno stališče bi to bilo za kakršnokoli teološko dogmatiko: če se denimo pripeti kakšen čudež, ga ne bo, če ga ne bo ujelo oko kamere. Pa še to ne bo dovolj: priti bo moralo v sredstva, v časopise in na televizijo, sicer bomo ob božje znamenje!« (Vezjak 2009, 68) Podobno zaključuje tudi prispevek *Hribar, Žižek in Freud o nadzoru nad mediji* (2006) za spletno stran Zofijinih ljubimcev, ki mu je služil tudi kot podlaga za poglavje v knjigi *Sproščena ideologija Slovencev*, in pri tem ironični zaključek nadgradi še z nietschejanskim vzklikom. »Odlično, jasno in preprosto: Grims je premagal Žižka in Golobiča. Ker ve, kako zlorabiti medije. In (ali?) ker ob tem občuti nelagodje. Človeško? Menschliches, Allzumenschliches! Od absurda do absurda do sproščenega človeka!« (Vezjak 2009, 68)

3.2.4 Filozofski naslovi in podnaslovi

Vezjak v filozofskih naslovih ustvarja nove pojme ali postavlja znane besedne zveze v nov kontekst za definicijo in jasno ponazoritev aktualnih družbenih stanj in problemov, ki jih

obravnavo v svojih prispevkih. Ustvari jih kot rezultat svoje dialektike, pri tem pa velikokrat uporabi tudi ironijo in humor, s katerima jemlje moč političnim in medijskim floskulam ter jih obrača proti njim samim. Znane besedne zveze in asociacije na druge kulturne in medijske proizvode postavlja v ironičen in kritičen kontekst, zato pri bralcih sproži zavedanje resnosti, absurdnosti ali smešnosti situacije (Slovenski novinar kot deseti brat). Pogosto uporabi tudi filozofske besede (Nova metafizika medijske hipnoze, Politična hipokrizija in logika videza), pri antičnih in renesančnih filozofih si jemlje zgled za naslove in še pogosteje podnaslove v obliki »O ...«, s čimer ponudi jasno začrtano temo ali povzet problem že na začetku prispevka.

- naslov: »Slovenski novinar kot deseti brat«; podnaslov: »O intelektualcih, ki so uspeli obračunati z Evropo, da bi zavarovali interese oblasti« (Večer, 2005 in Vežjak, 2009)
- naslov: »Nova metafizika medijske hipnoze«; podnaslov: »O obskurnih metafizičnih dimenzijah propagande, zakaj je treba spremeniti zakon o RTV Slovenija« (www.zofijini.net 2005; Vežjak 2009)
- naslov: »O bolnem časopisu, ki naj crkne!«; podnaslov: »O pobožnih željah političnih in cerkvenih ideologov, da bi propadel časopis, ki jim ni všeč« (Mladina 2007; Vežjak 2009)
- naslov: »Grandissimi argomenti« (Mladina 2006; v Vežjak 2009 objavljeno pod naslovom Grandiozni argumenti); podnaslov: »O moralnih dilemah političnih nastopov predsednika programskega sveta RTVS (op.a.: Stane Granda)« (Vežjak 2009)
- naslov: »Vaškomiselnost«; podnaslov: »O tem, kako je vladavina večine postala zmagovit princip« (Večer 2007; Vežjak 2009)
- naslov: »Medijska mimikrija«; podnaslov: »O gesti ustvarjanja videza glede situacije v medijih, ki je v nasprotju s tem, kar se dogaja« (Mladina 2007; Vežjak 2009)
- naslov: »Potemkinova vas«; podnaslov: »O pozivu k enotnosti vlade tam, kjer je glavni sovražnik novinar« (Večer 2007; Vežjak 2009)
- naslov: »Kužnost«; podnaslov: »O vsenavzoči konspirativni maniri ustvarjanja kužnih ljudi« (Večer 2008; Vežjak 2009)

- naslov: »Politična hipokrizija in logika videza« (Delo 2008; v Vezjak 2009 objavljeno pod naslovom Hipokrizija in logika videza); »O hlinjenju v političnem odnosu do medijev« (Vezjak 2009)

3.3 Analiza prispevkov dr. Renate Salecl za Sobotno prilogo časopisa Delo

Že Freud je poudarjal, da gresta bolezen civilizacije in bolezen posameznika z roko v roki, tako da civilizacija vpliva na to, kakšne oblike psihološkega trpljenja se pojavljajo pri ljudeh, te pa prav tako vplivajo na civilizacijo kot tako. – Renata Salecl, Razbito ogledalo

Dr. Renata Salecl (1962) je medijsko ena najbolj aktivnih slovenskih filozofinj. Kot strokovnjakinja se ukvarja z raziskovalnimi področji, kot so kriminologija, pravo, psihoanaliza, filozofija, sociologija kulture in politična kultura. Je redna profesorica in znanstvena svetnica na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Kot gostujoča profesorica predava predmet Psihoanaliza in pravo na Cardozo School of Law v New Yorku in na School of Law, Birkbeck College, University of London. Prav tako je gostujoča profesorica na BIOS Centre, London School of Economics, kjer predava predmet Psihoanaliza in sodobna družba. Od leta 2008 do danes v približno mesečnih presledkih piše za rubriko Delove Sobotne priloge Pomisleki. Prispevke, nastale v tej rubriki, analiziram v tem podpoglavju.

Širina njenega raziskovalnega dela se odraža tudi v prispevkih, saj vsebujejo elemente političnega komentarja, filozofske in sociološke analize, psihoanalize in esejistike. Še dodatno jih nadgradi z literarnim pristopom, saj rada poseže po metaforah in primerjavah, da bralcem ponazori in približa svoje ugotovitve. Pri njenem pisanju je prisoten tudi novinarski aspekt, in sicer v izboru in podajanju pomembnih informacij in številk, ki so postavljene v širši kontekst, s čimer presega običajno novinarsko prakso. Njeno vlogo v časopisu vidim v analiziranju in razblinjanju naših iluzij, fantazem, naših napačnih prepričanj in praznih strahov. Zato da se lahko dokopljemo do pravega razumevanja, ali vsaj opustimo napačnega. Da razumemo in sprejmemo človeško nepopolnost in družbo ter dojamemo, da jo vidimo iz našega, subjektivnega zornega kota (odnos subjekt - Veliki drugi). Njeno pisanje ima zaradi tega v medijskem svetu hitro minljivih, instantnih informacij, ali, kot bi se sama izrazila, v svetu, v katerem smo izgubili kompas zaradi »saturacije informacij«, še dodatno težo in

veljavo. S svojimi prispevki nam namreč pomaga zavrniti napačne informacije in razumeti ter povezati prave, ob tem nam skuša približati tudi mehanizme njihovega ustvarjanja, podajanja in razumevanja, in vpogled v njihove pomene, kontekste in relevantnost.

»Moja naloga je, da analiziram sodobno ideologijo postindustrijske oblike kapitalizma, da z distanco gledam na kriminologijo in pri tem uporabim različna znanja. Vse to je danes relativno težko, saj tudi raziskovalni proces in trg publikacij znanstvenike silita v hitre analize, zato je ključno ohraniti distanco in trenutek za razmislek,« je o svojem delu povedala Saleclova ob prejemu nagrade revije Jana za znanstvenico leta 2010. Ob tem je dodala, da njeno raziskovanje sveta najverjetneje ne bo spremenilo, a da ga z analizo družbenih pojavov pomaga razumeti. "Živimo v zelo kompleksnih časih, v katerih je težko vzpostaviti distanco do dogajanja, in na filozofih, sociologih, družboslovcih je, da skušamo kritično prevrednotiti trenutno situacijo,« je še povedala. (MMC RTVSLO 2010)

V množični medijih velikokrat nastopa tudi kot vir ali kot sogovornica v intervjujih. Za njeno delo ji podeljujejo nagrade – ob Janini nagradi za znanstvenico leta je 2011. postala tudi Ona 365 po izboru Delove priloge Ona, leto pred tem pa se je uvrstila v izbor za Delovo osebnost leta. Uredništvo časopisa Delo je ob tem zapisalo: »Prof. dr. Renata Salecl, pronicljiva opazovalka družbene stvarnosti, ki tankočutno, vendar vztrajno opozarja na neprijetne resnice in nas s tem budi iz otopelosti.« Zaradi svojega dela je priznana tudi pri tujih novinarjih in založnikih. Ob izidu francoskega prevoda njene knjige *Izbira* so jo intervjuvali »v vseh glavnih francoskih, belgijskih in švicarskih časopisih, na francoski televiziji, radiu in v številnih ženskih revijah.« (Onaplus 2013) Mathilda Nobécourt, urednica pri založbi Michel Albin, je povedala, da jo odlikujeta berljiv slog in subtilen izraz. (Delo 2012, V duhu časa)

V analizi njenih prispevkov iz rubrike Pomisleki, nastalimi med letoma 2008 in 2013, sem ugotovil naslednje značilnosti njenega pisanja, ki jih bom v nadaljevanju natančneje in s primeri razdelal:

1. uporaba psihoanalize in njenih ugotovitev z velikokrat neposrednim sklicevanjem na Sigmunda Freuda, Jacquesa Lacana in druge psihoanalitike;
2. uporaba širokega spektra humanističnega znanja z navajanjem številnih filozofov, sociologov, psihologov, literatov in drugih;
3. poglobljena obravnava aktualnih dogodkov in problematik ter večnih človeških tem, kot so smrt, ljubezen, nasilje, družina itd.;

4. politični komentar in družbena kritika;
5. kritika množičnih medijev in njihovega načina podajanja informacij;
6. kritika medijskega posredovanja znanstvenih ugotovitev in njihove uporabe v ideološke in marketinške namene;
7. feministična kritika zatiranja in neenakovrednega položaja žensk;
8. literarni in retorični vložki: metaforični naslovi, ki povzemajo in poudarjajo tematiko prispevka; neposredni nagovor bralcev, po navadi v zaključkih prispevkov; uporaba ironije, absurdnosti in humorja.

3.3.1 Uporaba psihoanalize in njenih ugotovitev

Saleclova se zelo pogosto v svojih prispevkih opira na svojo psihoanalitično strokovnost, s pogostim sklicevanjem na avstrijskega utemeljitelja psihoanalize Sigmunda Freuda, na francoskega filozofa Jacquesa Lacana, pa tudi druge psihoanalitike. »Konceptualni aparat, ki ga uporablja, sodi v 'železni repertoar' teoretske psihoanalize; zato pa so toliko bolj domiselne njene izpeljave, v katerih primeri iz sodobne umetnosti preskakujejo v polje političnega, od tam pa prodirajo v reže (patološke) intime.« (Ogrizek, 2011) V svojih knjigah *Izbira, O tesnobi* in *(Per)verzije ljubezni in sovraštva* tematizira predvsem »spremenjene zaznave subjekta samega sebe« in »spmembe njegovega položaja v širši družbi«, kar je tudi rdeča nit njenih medijskih prispevkov. (Salecl 2007, 3; Priloga 2)

Netransparentnost avtoritete ljudi napeljuje k narcističnemu ukvarjanju s samim seboj, k spreminjanju lastne samopodobe ter poigravanju z identitetami, kar v njih sproža močne občutke tesnobe. Postavljeni so pred neprestano izbiro vsakega aspekta svojega življenja, hkrati pa tesnobo tudi sami potencirajo, saj je ne razumejo in se je zaradi zapovedi k neprestanemu uživanju poskušajo na vsak način rešiti. To pa je nujno neuspešno, saj je tesnoba sestavni del človekovega doživljanja sebe in okolja. Zaradi pomanjkanja jasne avtoritete v poznem, neoliberalnem kapitalizmu je ta izbira še toliko težja, tesnoba pa večja. Posledica tega je pogosto slepo in nekritično sledenje lažnim avtoritetam, kot so razni »coachi«, guruji, nevroznanost ali kar farmacevtska in lepotna industrija, v odnosu do katerih pa človek prav tako hitro postane skeptičen. Nezaupanje v velikega Drugega in v samega sebe tako sproža regresijo subjekta v različne oblike nasilja, ki je usmerjeno proti drugim oziroma drugačnim ali proti subjektu samemu. (Salecl 2007; Salecl 2011; Ogrizek 2011)

Z oporo na lacanovsko psihoanalitično teorijo predlagam razlago, da je za subjekta sprožitelj največje tesnobe še vedno odnos med subjektom in velikim Drugim (v pomenu drugih ljudi in socialne simbolne mreže). Drugi je za subjekt vedno »anksiogen«, saj ga stalno sili k spraševanju »Kdo sem?« in še posebej »Kaj sem za drugega?« Toda kot sem pokazala v tej knjigi (op.a.: O tesnobi), je v postindustrijski družbi subjekt dojet tudi kot kreator samega sebe in kot resnično osvobojen zvezanosti z drugimi ljudmi, razen s svojimi predniki. Če torej po eni strani subjekte še skrbi problem želje Drugega (kako jih vidijo drugi in kakšni so v očeh družbe kot celote), so na drugi strani pod pritiskom, da v svojem življenju izbirajo neodvisno od družbenih omejitev. (Salecl 2007, 132)

PRIMERI:

- »Na problem z Majerjem pa lahko pogledamo tudi psihoanalitično. Če sprejmemo dejstvo, da slednji dejansko obstaja in se čuti velikega Slovenca, ki ga zelo motijo priseljenci iz nekdanjih jugoslovanskih republik, se pojavi vprašanje, s kakšnimi nezavednimi zagatami se ukvarja nekdo, ki je sam zaznamovan z izrazito neslovenskim priimkom. Jezo nad pripadniki drugih narodov namreč še posebno močno čutijo tisti, ki imajo problem z lastno nacionalno identiteto. Na žalost je bilo ukvarjanje z vprašanjem nacionalne identitete skozi zgodovino izrazito zaznamovano s sovraštvom do drugih, ki naj bi nacionalno identiteto spodkopavali s svojo drugostjo in predpostavljeno primitivnostjo.« (Delo 2011, Legoman v trenerki)
- »Človek, ki nenehno preizkuša, kje so meje njegovega telesa, in se izpostavlja vedno novim nevarnostim, ki ga spravljajo v bližino smrti, ima lahko vrsto zelo osebnih razlogov za svoja dejanja. Psihoanaliza je vselej povezovala eros in tanatos in je bila zato tudi vselej nasprotnica utilitarizma. Njena ideja je bila, da posameznik pravzaprav ne teži k povečevanju svojega dobrega, ampak najde čuden užitek v samodestrukciji. Takšno razmišljanje je seveda zelo daleč od kapitalistične ideje o nenehnem razvoju družbe in stremljenju posameznika k višjim ciljem.« (Delo, 2009, Eros in tanatos)
- »V začetku sedemdesetih let je francoski psihoanalitik Jacques Lacan dal zelo pesimistično napoved, kaj se lahko zgodi z družbo, ki tako zelo hiti, in kaj se zgodi s posameznikom, ki vedno več dela, da lahko potem tudi vedno več troši. Lacanova teza je bila, da kapitalizem proletarca povzdigne na raven svobodnega potrošnika, slednji pa ne le, da začne trošiti vedno več dobrin, ampak prej ali slej začne trošiti tudi samega sebe. To se kaže v deloholičnosti, odvisnosti od drog in alkohola in tudi v

novih simptomih, kot so anoreksija, bulimija in druge oblike samopoškodovanja.«
(Delo, 2009, Tek na mestu)

- »/.../ Ob njihovem vztrajanju v nevednosti se velja spomniti znane Lacanove maksime, da ljudje nimajo strasti do vednosti, ampak prej strast do ignorance oziroma nevednosti. Bolj kot strast po spoznanju nas tako vodi strast ne vedeti, zapreti oči in ignorirati.« (Delo, 2011, Razbito ogledalo)
- »V svoji razlagi skupinskega obnašanja je Freud predpostavil, da je osnova družbene pravičnosti, da se posameznik omeji s pričakovanjem, da se bodo ob njegovem zgledu omejili tudi drugi. Sam se odločim, da ne bom počel družbeno škodljivih stvari, s pričakovanjem, da bodo mojemu zgledu sledili drugi in da tudi oni ne bodo počeli stvari, ki lahko konec koncu škodijo tudi meni.« (Delo, 2010, Morala za ograjo)

3.3.2 Uporaba širokega spektra humanističnega znanja

Salecova se pri svojih izpeljavah in analizah ne opira samo na psihoanalizo, ampak na veliko vej humanizma, v prvi vrsti na filozofijo, sociologijo in psihologijo, pa tudi na literaturo, antropologijo, družboslovje in druge. Pri tem navaja številne avtorje in dela ter nas tako napotuje tudi na nadaljnje branje. Na nek način bi lahko rekli, da želi, ob tem ko razkrinka lažne avtoritete v znanosti, politiki in novinarstvu, potrditi ali bolj nakazati avtoritete, na znanju in ugotovitvah katerih bi lahko temeljila naša prepričanja in poznavanje družbe, čeprav se zaveda tudi tega, da je v postmoderni zaradi stalnega razsrediščenja subjekta in ideologije samostvarjenja izginila podlaga za zanesljive avtoritete in velike pripovedi. (Salecl 2011)

PRIMERI:

- »Psihologi, ki so opazovali obnašanje tega kulta, so se začudili, da so ljudje tako hitro spremenili mnenje in da jim neuresničena prerokba ni omajala vere v voditeljico kulta – nasprotno, pri mnogih se je vera celo povečala. Na osnovi opazovanja fenomena so razvili teorijo o kognitivni disonanci, ki pokaže, da ljudje težko preidejo od enega pogleda na realnost na drugega. Če ljudje v nekaj močno verjamejo in jih kasneje dejstva soočijo z napačnostjo njihovega pogleda, bodo mnogi raje vztrajali pri starem verovanju, kot pa da bi sprejeli nov pogled. Sprejetje novih dejstev je namreč lahko preveč boleče in onemogoča ohranjanje podobe o sebi, ki jo je nekdo prej imel.«
(Delo, 2011, Arhiv kot umetniško delo)

- »Francoski filozof Alain Badiou se je v zadnji knjigi *Le réveil de l'histoire* lotil vprašanja kako razumeti nemire in upore, ki smo jim bili priča v preteklem letu. Upore razdeli na tri kategorije. Prvi so neposredni, kakršen je bil na primer lanski londonski. Pri teh uporih imamo običajno kak dogodek (na primer policijski uboj nedolžnega mladeniča), ki izzove protest. Slednji je izraz nakopičene jeze, nima pa jasnih političnih zahtev. Zadušitev upora običajno poteka hitro in agresivno /.../ Druga vrsta uporov so latentni, ko dolga leta ali celo desetletja v družbi sicer ni velikih vidnih uporov, obstajajo pa rastoče nezadovoljstvo in z njim povezani manjši upori ter izgredi. Tretja oblika uporov, ki smo ji bili prav tako priča v preteklem letu, pa so po Badiouju zgodovinski upori, ki privedejo do radikalnih družbenih sprememb. Primer tega so države, v katerih se je zgodila t. i. arabska pomlad. V teh primerih imamo jasno določen velik javni prostor (na primer trg Tahrir v Kairu), upor je dolgotrajen in običajno imamo jasno sporočilo, ki ga množica nenehno ponavlja (denimo »Dol z Mubarakom!«).« (Delo, 2012, *Upori in skodelica kave*)
- »Britanski sociolog Stanley Cohen je o zanikanju dejal, da je danes postalo tako vsesplošno, da se namesto z vprašanjem, zakaj ljudje zanikajo, moramo raje zamisliti nad tem, kdaj se zgodi, da ljudje ne zanikajo več, kdaj sploh nekaj opazijo, kdaj se sploh zavedo pomena tega, kar vedo, ter predvsem, kdaj so sploh pripravljeni nekaj storiti, in to za ceno osebnega tveganja.« (Delo, 2012, *Svet v dveh nadstropjih*)
- »Tako kot je javni govor mnogokrat povezan s tesnobo, se ta pojavlja ob vsaki dejavnosti ustvarjanja. Ameriška koreografinja Twyla Tharp v knjigi o kreativnem procesu opisuje, kako pomembno je za ustvarjalca, da najde moč, da premaga tesnobo. Twyla Tharp tako pravi, da so tesnobe, ki jih občuti pisatelj pred praznim listom, koreograf v praznem prostoru, slikar pred praznim platnom in komponist v tišini, pravzaprav podobne. V grozi praznine, s katero se soočimo v vsakem ustvarjalnem procesu, moramo najti izjemno moč, da jo prebrodimo in da se ob vseh množicah ljudi, ki so pred nami že kreativno ustvarjale, čutimo sposobni narediti kaj svojega.« (Delo, 2011, *Čarovnikova pomočnica*)

3.3.3 Politični komentar in družbena kritika

Podprta z zgoraj navedenim teoretskim znanjem Renata Salecl ponuja tudi ostro družbeno kritiko kapitalizma in politične sfere, tako slovenske kot mednarodne. Zaradi distance do

domačega notranjepolitičnega dogajanja velikokrat ponudi drugačen zorni kot in osvetli problematiko slovenskega prostora drugače kot redni politični komentatorji in družbeni kritiki. »/.../ vsaka doba ima svoje specifike in frustracije in naloga družbenega kritika je, da svojemu času postavlja ogledalo. Da skozi teorijo ponudi metodo za preučevanje duha časa in, kar je še pomembneje, poskuša iskati rešitve. Kot teoretska psihoanalitičarka se Renata Salecl na simptomatiko dobro spozna, kot sociologinja pa ima tudi uvid v mehanizme družbene dinamike.« (Katja Perat, Pogledi, 2011, Nič ni narobe s sistemom, nekaj je narobe s tabo)

V lanskem intervjuju za revijo Onaplus sama poudari problemsko osišče svoje kritike, ko pravi: »Agonija krize se bo po mojem še dolgo nadaljevala in se celo stopnjevala, saj še vedno nimamo scenarija, kako naj se družba sploh preoblikuje. Pravzaprav si še vedno zatiskamo oči, kako nas bo neoliberalna politika izvlekla iz krize. Kar je seveda nemogoče. Nujno namreč potrebujemo drugačen sistem, nove organizacije, o katerih pa še vedno ni sledi. Zato me je strah novih ekoloških katastrof in povečevanja revščine, kar utegne družbo pahnuti v še hujšo apatičnost, melanholijo.« (Turk 2012) Pri tem ključno vlogo igra ideologija izbire, ki jo Saleclova bolj temeljito kot v svojih prispevkih analizira v knjigah *O tesnobi* in *Izbira*, z njo pa sta se ukvarjala že Lacan in Freud, pa tudi Adorno in Horkheimer v kulturni industriji: »Naposled lahko specifična reklama – diktat proizvodnje, zakrit z videzom možnosti izbire preide v neprikrito firerjevo poveljevanje.« (Adorno, Horkheimer 1944/2002, 172)

Opirajoč se na francoskega filozofa Louisa Althusserja razloži, da ideologija izbire ohranja prevlado postindustrijskega kapitalizma tako, da prikaže funkcioniranje družbe kot nekaj očitnega in danega, malone naravnega, zato da ne bi opazili nenavadne, a vendar skrajno urejene logiko, ki deluje v ozadju in ji zato v vsakodnevnem življenju nepremišljeno sledimo. (Salecl, 2011, 13-14)

V procesu, v katerem občutimo krivdo ob tem, kar smo, in nenehno delamo, da bi sami sebe »izpopolnili«, izgubimo perspektivo, ki je nujna za povzročitev družbenih sprememb. Ko tako trdo delamo na samoizpopolnjevanju, izgubljammo energijo in sposobnost za sodelovanje v kakršni koli obliki družbene spremembe, polega tega pa nas nenehno pesti tesnoba, da nekako nismo uspešni. Če se želimo otresti te tesnobe, moramo razumeti, kako je sploh nastala in kako deluje. In če upamo, da bomo spremenili način delovanja družbe, moramo priznati, da obstajajo alternative tiraniji izbire, ki igra osrednjo vlogo v ideologiji poznega kapitalizma. Namesto povečevanja

racionalne izbire si moramo pobližje ogledati, kako izbire pogosto potekajo na nezavedni ravni in kako nanje vpliva družba nasploh. (Salecl, 2011, 15)

PRIMERI:

- »Tudi na ravni družbe se srečujemo s takšnimi zamrznjenimi spomini. Ko v javnih govorih kar naprej poslušamo o komunistični zaroti ali se nam spomin nenehno vrti okoli travmatičnih povojnih pobojev, se zdi, kot da bi bilo življenje prej in kasneje zamrznjeno.« (Delo, 2013, Zamrznjeni v času)
- »V času, ko je veliko ljudi osamljenih in so njihova najbližja družba predmeti, ki so jih nakopičili okoli sebe, je eksperiment v oblikovanju novih oblik skupnostnega ustvarjanja zelo spodbuden. Vprašanje pa je, ali bo ljudem ob slovenski želji po ograjevanju lahko uspelo nadomestiti mentalno in dejansko vrtičkarstvo, ki nam je tako znano.« (Delo, 2011, Ljubezen do predmetov)
- »Dejstvo, da nekdo, ki je na poziciji moči, veselo tvita, je na prvi pogled videti kot odprtje demokratičnega prostora, dejansko pa ga zapira. Ne glede na to, kako lahkoten je videti tvit, ne smemo pozabiti, da prihaja s pozicije moči. V političnem boju je tvit danes vse bolj nekakšna molotovka, ki jo oblast meče med ljudstvo. Tvit je amatersko, na hitro izdelano orožje, a ima lahko velike posledice. Običajno je vržen v množice z namenom, da jih prestraši in da naredi zmedo.« (Delo, 2013, Tvitovska molotovka)
- »To, da nam vera v neko teorijo omogoči, da nam ni treba videti realnosti, je zelo očitno v delovanju sodobne politike. Politiki, ki na primer tako zelo verjamejo v nujnost varčevalnih ukrepov, z lahkoto spregledajo dejstvo, da ti ne delujejo, da na primer krčenje socialnih pomoči ne povečuje zaposlovanja najrevnejših družbenih slojev ali da zmanjševanje obdavčevanja najbogatejših ne povečuje njihovih vlaganj v razvoj. Harvardski ekonomist Richard S. Tedlow /.../ poudarja, da je zanikanje rak in rana sodobnega kapitalizma, ki izjemno povečuje ekonomsko krizo in ne omogoča resnih političnih in ekonomskih sprememb.« (Delo, 2012, Svet v dveh nadstropjih)
- »Da se družine spreminjajo, je dejstvo, kako bomo kot družba to spremembo sprejeli, koliko odprtosti bomo zmogli za sodržavljane, ki v različnih oblikah družin živijo že danes, je stvar premisleka, ki ga ne smejo zamegliti čustva, ki ga pri vsakem od nas sproži pojem družine. Ameriška šala pravi, da so družinska srečanja najboljša oblika kontracepcije. Če to drži, je preprečevanje sprejetja novega družinskega zakonika univerzalna kontracepcija za slovenski narod.« (Delo, 2012, Zamrznjeno materinstvo)

- »Stephen Hessel je na obisku v Ljubljani poudaril, da ob vsem razočaranju, ki ga nad politiko danes občutijo državljani, to ne more biti razlog, da države ne jemljejo kot nekaj, kar je njihovo. Za interpretacijo tega, kaj naj država počenja, kaj naj spodbuja, za kaj naj troši denar, se moramo boriti in se upreti zavajajočim idejam, da bo rešitev krize prišla, če se bomo znebili nekaj lenih birokratov.« (Delo, 2011, Če ne boš priden, boš politik)
- »Nasilje je danes postalo glorificirano kot del delovanja korporacij in velikih finančnih institucij. To, da moramo uničiti konkurenco, pogubiti nasprotnike, brezobzirno zasledovati dobiček, so že stalnice menedžerskega diskurza. Psihološke analize tipa ljudi, ki se v tem svetu najlaže prebijejo do vrha, pa so sploh pokazale, da so za vzpon v hierarhiji velikih korporacij potrebni krutost, pomanjkanje občutka krivde in sramu ter predvsem brezbržnost do drugih.« (Delo, 2011, Boleča strast do luksuza)

3.3.4 Kritika zatiranja žensk, njihove neenakosti in neupoštevanja njihovih pravic

PRIMERI:

- »V javnem diskurzu je krutost danes že popolnoma zameglila ideologijo rasti in razvoja. Prav posebno pa je krutost politike, ki govori predvsem o rezanju, zapiranju, odtegotanju in zategotanju, prizadela ženske. /.../ Tudi v Sloveniji se ukvarjamo s podobnim obratom nazaj pri pravicah žensk. Nova vlada premore samo eno ministrico in med prvimi ukrepi zmanjševanja državne uprave je bila ukinitvev urada za enake možnosti. Javnosti bolj skrito pa je slabšanje ekonomskega položaja žensk, zlasti samohranilk.« (Delo, 2012, Draga, pomiri se)
- »Na žalost je leva koalicija s peskom posula tudi vsa svoja dosedanja prizadevanja za enakopravnost žensk. V slavnem, hitro umaknjenem spotu z Urško Čepin slednjo predstavi oblečeno v belo, z izjemnim dekoltejem in v ozadju prelestno slovensko gorovje in pašnike (vse skupaj spominja na spote za čokolado Milka, kjer so namesto krave posneli bujno mlekarico). V reklami, ki volivce nagovarja s tezo »Vsega je kriva kontracepcijska tabletk«, pa nas vlada opozarja, da se je v petdesetih letih rodilo 34.000 otrok, sedaj pa le 20.000. Če s prvim spotom vlada kaže prav infantilno fascinacijo do velikih dojk, pa z drugo reklamo z obžalovanjem množice otrok, ki niso bili spočeti zaradi kontracepcijske tablete, izraža takšen posmeh volivcem, ki si ga

javno ne bi upala izreči niti kakšna zelo konservativna stranka. /.../ Obe reklami sta videti kot odkrito roganje ženskam.« (Delo, 2011, Infantilizem in kontracepcijska tabletki)

- »Ali si nato upamo javno pokazati svoje delo ali javno nekaj povedati, je zelo odvisno od okolja, v katerem živimo. V ZDA otroka že od zgodnjih let kar naprej spodbujajo, da javno govori, običajno so njegove besede deležne pohval in spodbude učiteljev, v drugih okoljih pa je izražanje mnenj prej povezano s kritiko, posmehom in iskanjem napak. Takšno razpoloženje seveda kmalu pripelje do tega, da se posamezniki raje odločijo, da bodo varno tiho, da se ne bodo izpostavljali in bodo seveda hitro kritični do govora drugih. Še posebej kritične so mnoge družbe do javnega nastopanja žensk.« (Delo, 2011, Čarovnikova pomočnica)
- »Raziskovalci so se vprašali, kaj se dogaja z ljudmi, če so v nenehnem finančnem krču, ker si ne morejo privoščiti osnovnih dobrin ali ker so se preveč zadolžili in težko odplačujejo dolgove. V obeh primerih so raziskovalci opazili izrazito povečanje družinskega nasilja in še zlasti povečanje nasilja nad ženskami. Paradokсно v situacijah, ko je družina pod stresom zaradi denarja, ni razlike med stopnjo nasilja, ki jo doživljajo ženske v revnih in v premožnih družinah.« (Delo, 2010, Tableta za osamljenost)

3.3.5 Kritika delovanja medijev

Medije kritizira predvsem pri njihovem nekritičnem povzemanju ugotovitev raziskav in znanosti, težnji po napihovanju teže ugotovitev; pri širjenju podob lepote in kulturne industrije, ki vplivajo na človekovo samopodobo in dojemanje sebe ter drugih. Primerja in izpostavlja pomembne informacije in zavrača napačne, opozarja na nedoslednosti in skrite mehanizme, ki usmerjajo ustvarjanje, podajanje, sprejemanje in širjenje informacij. »Medtem ko je naša trenutna ideologija, kakor jo predstavljajo mediji, začela izkoriščati brezmejnost uživanja, se posameznik še vedno bori z lastnimi prepovedmi.« (Salecl, 2011, 16)

PRIMERI:

- »Naslednji paradoks odnosa slovenske javnosti, predvsem medijev, pa je, da medijske zvezde ne postanejo tožilci ali sodniki, ki bi se pogumno lotevali reševanja

organiziranega kriminala, ampak odvetniki, ki uspešno najdejo napake v sodnih postopkih in tako obtožene rešijo pred zapornimi kaznimi. /.../ S tem se kaj hitro sproža identifikacija pri opazovalcih, da je pravi uspeh povezan z iskanjem lukenj v pravnem sistemu, in posredno lajšanje delovanja mafijskih združb.« (Delo, 2012, Užitek v transgresiji)

- »Človek se do travmatičnega obnaša, kot da ga sploh ne zadeva. Ima lahko vse informacije o nevarnosti (kriza, ekološki problemi, nasilje), pa se bo delal, kot da se njemu pač ne more nič zgoditi. V ignoranci je tako na delu iluzoren občutek vsemočnosti.« (Delo, 2011, Razbito ogledalo)
- »Ko med gospodarsko krizo resni časopisi, ki naj bi podajali analizo krize in razmišljanja, v katero smer naj bi se družba oblikovala, namesto tega objavljajo članke o sreči in nevrokuhinjah, se ne moremo izogniti občutku, da je v zanikanju situacije, v kateri smo, tudi zanikanje ideje neke drugačne prihodnosti – drugačne organizacije kapitalizma, ki ga poznamo, ali pa razmišljanje o alternativah kapitalizmu.« (Delo, 2010, Zanikanje in nevrokuhinja)
- »V Guardianu sem namreč pred kratkim brala članek, kako časopisi poročajo o znanstvenih odkritjih. Ta je poučno razlagal, kako se proizvaja bombastični ton odkritij. Recimo, da je neka znanstvena revija objavila članek o novem zdravilu za raka. Mediji bodo novice povzeli tako, da najprej citirajo kakšnega znanstvenika, ki je pri raziskavi sodeloval, ta pa bo seveda poudaril, kako zelo revolucionarno je novo odkritje. V članku bo tudi ime prestižne univerzitetne ustanove, na kateri je raziskovanje potekalo, in mogoče še spletni naslov, kjer lahko najdemo več informacij. V članku je treba citirati tudi kakšnega znanstvenika iz druge institucije, ki je do raziskave skeptičen. Šele ko damo glas tudi kritikom predstavljene raziskave, zagotovimo avtentičnost poskusa in preprečimo, da bi bralci mislili, da gre za propagando. Na koncu pa lahko le zaključimo, da je odkritje vseeno revolucionarno in da je farmacevtska industrija že v polnem teku, da magično zdravilo naredi dostopno javnosti.« (Delo, 2010, Stenice)
- »Tako kot se od nekdaj povzročitelji nasilja radi sklicujejo na tezo, da so samo spoštovali zahteve nadrejenih, danes opazovalci nasilja in revščine radi poudarjajo, da le kažejo stvari takšne, kot so. Skupno obojim je, da sebe dojemajo kot žrtve nevidnih mehanizmov oblasti. Prave žrtve nasilja in revščine pa so jim samo za dekoracijo na reklamnih panojih ali v umetniških galerijah.« (Delo, 2010, Kdo je lastnik revščine)

- »Ko so nedavno v Veliki Britaniji sestavljali novo vlado, je bilo večina komentarjev usmerjenih v ugibanje, kaj si pravzaprav trg želi, kako bo reagiral na novo vlado in še posebej, ali bi lahko trg kaznoval politike, če bodo ti preveč neodločni. Oblika religije, ki se tu pojavlja, spominja na kapriciozna božanstva, ki se jih ljudje ne upajo užaliti, zato jih malikujejo in poskušajo razbrati znake, kdaj bi božanstva lahko bila jezna in kaznovalna. Antropologi so raziskali, da je moč vere v takšna božanstva v tem, da si ljudje oblikujejo serijo simbolov, ki jim potem pomagajo organizirati način, kako dojemajo svojo eksistenco.« (Delo, 2010, Religija ljubezni in trga)
- »Problem kulture nezaupanja je, da imajo ljudje na eni strani otroška pričakovanja, da lahko obstaja popolna garancija delovanja drugih, na drugi strani pa mediji vedno bolj spodbujajo nezaupanje. Spodbujanje tesnobe in paranoje je tako postalo rutinska stvar medijev.« (Delo, 2010, Zaupanje)

3.3.6 Kritika medijskega posredovanja in razumevanja znanstvenih ugotovitev

Saleclove opozarja, da preveč zaupamo določenim znanstvenim raziskavam, predvsem pa medijskemu posredovanju njihovih ugotovitev. Posledično v znanost polagamo prevelike upe, in sicer da nas bo čudežno (od)rešila smrti, starosti, bolezni, nasilja. A takšno zaupanje po mnenju Saleclove potrjuje potrošniško logiko neprestanega teženja k takojšnjemu užitku, večni lepoti in nedosegljivi popolnosti. Ključno vlogo pri tem igrajo množični mediji, ki nekritično povzemajo te ugotovitve, napihujejo teže rezultate, posplošujejo in prehitro ali napačno iz njih sklepajo, oglaševanje, ki znanstvene raziskave uporablja v marketinške namene, pa tudi znanstvena skupnost sama, kot v nadaljevanju ugotavlja Saleclove: "Moja naloga je, da analiziram sodobno ideologijo, postindustrijske oblike kapitalizma, da z distanco gledam na kriminologijo in pri tem uporabim različna znanja. Vse to je danes relativno težko, saj tudi raziskovalni proces in trg publikacij znanstvenike silita v hitre analize, zato je ključno ohraniti distanco in trenutek za razmislek.« (MMC RTVSLO, 2010)

Razlaga, da namen psihoanalize ni ustreči pacientovim zahtevam po spremembi, ampak mu pomagati razumeti, kaj se skriva za željo. Medtem pa je na pacientov klic na pomoč odgovorila lepotna kirurgija, »ki je postala tako rekoč vsemogočna znanost, saj obljublja takojšnjo in vseobsegajočo spremembo«. Hitre rešitve in pogosto lažno upanje pa ponujajo tudi genetika, nevroznanost in psihiatrija, ali pa si iz njih ustvarjamo napačno sliko in prevelika pričakovanja. V svoji knjigi *Izbira* daje primer raziskav, ki ponujajo izračun ravni

dopamina in serotonina, da bi tako lahko ugotavljali ujemanje med potencialnima partnerjema. »Toda s tem, ko raziskave iščejo »gotovost« z merjenjem dopamina in serotonina, ne gre za to, da bi opuščale logiko fantazme, temveč jo s preoblikovanjem v današnji jezik znanosti zgolj reinterpreterirajo. O sublimni lastnosti, ki jo zaznavamo v drugem, bomo vselej ustvarili zgodbo, saj racionalno nikoli ne bomo mogli dojeti narave tistega, kar nas privlači (oziroma kar nas odbija).« (Salecl, 2011, 79)

PRIMERI:

- »Gerd Gigerenzer, raziskovalec berlinskega Instituta Max Planck, v svoji knjigi *Reckoning with Risk* opozarja, da smo ljudje vedno bolj numerično nepismeni, zato ne znamo brati, kaj statistični podatki pomenijo. Statistična predvidevanja jemljemo kot nekakšne smerokaze prihodnjih nevarnosti, hkrati pa te podatke beremo tako, da velikokrat povečujejo naš strah in nam dajejo napačno predstavo o nevarnosti.« (Delo, 2011, *Nezanesljivi smerokazi*)
- »Ob poplavi newageevskih feng šuj nasvetov, ki ljudem svetujejo, naj si povečajo bogastvo tako, da v pravo smer v stanovanju postavijo posodico s kovanci in da vselej pokrivajo straniščno školjko, da jim denar ne bi prehitro odtekal, deluje uporaba nevroznanosti za povečanje sreče izjemno znanstveno podkovano. V ozadju pa je seveda ista ideologija, ki življenje dojema kot nekaj, kar se da do potankosti nadzorovati, vplivati na njegov potek in predvsem preprečevati njegove travmatične dimenzije.« (Delo, 2010, *Zanikanje in nevrokuhinja*)
- »Problem velike vere v genetiko, ki jo kaže primer iskanja vzrokov nasilja v genetski strukturi človeka, je v tem, da človeka ne jemlje več kot zmožnega svobodne volje, pa tudi v tem, da ga zaradi domnevne genetske razlike radikalno stigmatizira. Paradoks sklicevanja na gene, ki naj bi povzročali, da je človek nasilen, je, da se tisti, ki se sklicuje na to teorijo, izloča kot manjvreden posameznik. Nekritična vera v genetiko tako oblikuje nove načine izključevanja, hkrati pa daje tudi iluzijo napredka, da naj bi znanost omogočila genetske 'popravke'.« (Delo, 2010, *Popolnost in nove teorije nasilja*)
- »Z zaupanjem v znanost se dogaja še ena posebna zagata: iz prvotnega slepega zaupanja v znanost namreč kaj hitro pridemo do popolnega nezaupanja ali celo paranoje. Recimo, da ljudi vprašajo, ali verjamejo v neko trditev – na primer: da je brokoli škodljiv. Večina vprašanih bo izjavila, da ne verjame. Če isto vprašanje

podkrepimo s tezo, da je tako pokazala najnovejša znanstvena raziskava, pa bo večina spremenila mnenje. Toda takšno slepo verovanje se kaj kmalu lahko sprevrže v paranojo. Ljudje se lahko hitro obrnejo od znanosti in se začnejo spraševati, kateri interesi so se skrivali za prejšnjo trditvijo.« (Delo, 2010, Zaupanje)

- »Nič ni narobe z radovednostjo znanosti, ki poskuša raziskati še neraziskane sfere naših možganov, problem pa je, ko mediji in družba nasploh (denimo njen pravni sistem) v možganih iščejo rešitev za družbene probleme, ko se ogromne količine denarja zgrinjajo v raziskave, kako iz možganov predvideti obnašanje ljudi, in ko farmacevtska industrija že kuje dobičke ob proizvodnji zdravil, ki naj bi spreminjala naša doživljanja.« (Delo, 2009, Kaj je v nas kot mi sami?)

3.3.7 Obravnava večnih človeških tem

Saleclove pogosto obravnava večne človeške teme, kot so ljubezen, smrt, nasilje, šola, družina in druge. Medtem ko te teme množični mediji velikokrat pokrivajo senzacionalistično ali zgolj skozi statistiko in posamezne primere, Saleclove ponudi bolj celosten pogled nanje, in sicer iz humanističnega - filozofskega, sociološkega in psihoanalitičnega vidika. Najbolj pogosto se ukvarja z ljubeznijo, za katero pravi, da je v času kapitalistične ideologije še posebej pod pritiskom, saj smo tudi v svojem romantičnem življenju prisiljeni iskati idealno izbiro: »Ker nas je ideologija izbire naučila, da lahko nadziramo lastna čustva in vselej racionalno izbiramo, iz tega sledi, da bi morali znati svoje romantične odnose usmerjati tako, da bi dosegli največjo možno srečo.« (Salecl, 2011, 67) Zaradi ideologije poznega kapitalizma, ki propagira večno sedanost, se vedno težje soočamo tudi s staranjem in umiranjem ter si zaradi tega izmišljujemo vedno nove in nove načine, kako smrt odložiti ali se potolažiti z razumevanjem, da jo imamo pod nadzorom. (Salecl, 2011)

PRIMERI:

- »Paradokсно je bila za uspeh zakona pomembna določena doza zanikanja. Zakoni, v katerih sta oba partnerja verjela v enakopravnost spolov, so bolje funkcionirali, če so z besedami sicer govorili o enakopravnosti, dejansko pa niso izustili dejstva, da v njihovem vsakodnevnem življenju te enakopravnosti ni kaj prida opaziti. /.../ Najboljša pot, da se partnerja izogneta konfliktu med realnostjo in teorijo, je bilo

zanikanje realnosti in nadaljnje vztrajanje na svojem ideološkem prepričanju o nujnosti enakosti spolov.« (Delo, 2012, Svet v dveh nadstropjih)

- »Če je bila ljubezen še do nedavnega dojeta kot mistično srečanje, ko odpove razum in ko zaljubljeni pade v nekakšno začasno stanje norosti, je danes, ko prevladuje kapitalistična ideologija racionalne izbire, nastala zagata. Sodobna družba je sicer ohranila ideal izjemne ljubezni, radikalno pa je spremenila način, kako naj bi do nje prišli, s tem pa je posredno spremenila tudi odnos do tega, kaj naj bi ta ideal pomenil. /.../ Paradokсно se je v kapitalizmu vera v uspeh prenesla v dojetanje čustev in še posebej ljubezenskega življenja. Tudi tukaj obstaja prepričanje, da je velika ljubezen dostopna vsakomur, le dovolj si mora prizadevati za to, da jo najde, in ne sme se prehitro zadovoljiti s tem, kar ima. Ta vera ima vse značilnosti religioznega verovanja. Izraelska sociologinja Eva Illouz, ki raziskuje vpliv kapitalistične ideologije na procese čustvovanja, je celo postavila tezo, da je ljubezen danes dojeta kot zadnja oblika religije, v katero ljudje brezpogojno verjamejo. Toda v nasprotju z drugimi religijami slednja ne temelji na ideji predanosti in zavezanosti, ampak na ideji popolnega ljubezenskega srečanja, ki takoj ko nima več znakov čarobnosti, zahteva iskanje novega objekta, s katerim bi se to popolno srečanje lahko ponovilo.« (Delo, 2010, Religija ljubezni in trga)
- »Ko poslušamo, da obstaja v družbi velika kriza zaupanja, se je dobro vprašati, kam nezaupanje v zaupanje vodi. To, da imamo ljudje vedno manj zaupanja drug v drugega in še zlasti v avtoritete na oblasti, je namreč spodbudil velik razmah industrije, ki omogoča nadzorovanje. /.../ Krizo zaupanja, ki jo dojemamo kot bolezen sodobne družbe, zdravimo z zdravilom večjega nadzora in zahteve po vedno novih mehanizmih ocenjevanja. Paradoks pa je v tem, da smo fiktivno bolezen začeli zdraviti z zdravilom, ki ne bo prineslo nič dobrega. /.../ Na vprašanje, kako se torej soočiti z zagato zaupanja, je najbolje odgovoril angleški pisatelj Samuel Johnson, ki je zapisal, da je bolje kdaj biti prevaran kot pa nikoli zaupati.« (Delo, 2010, Zaupanje)
- »Že dolgo je znano, da lahko šele z referenco na smrt ocenjujemo življenje kot tako. Ideja tega, kaj je dobro življenje, je vezana na to, da je življenje minljivo. Zato so vse ideologije, ki se poskušajo približati idealu sreče ali življenjskega zadovoljstva, vezane na neko predstavo o izgubi življenja. Danes živimo v času, ko imamo veliko možnosti, da smrt nekako odlagamo. V razvitih družbah je življenjska doba zelo dolga in sodobna medicina nam ponuja vrsto novih načinov, da jo še podaljšujemo. Smrt

torej ni več nekaj, kar nas preprosto čaka v starosti. /.../ Danes je močno prisotna ideja, da je smrt lahko izbira.« (Delo, 2009, Eros in tanatos)

- »V zadnjih desetletjih so se zgodile velike spremembe v dojetju starševstva. Predvsem v razvitem svetu se je med ljudmi srednjega sloja razvilo prepričanje, da lahko starši s svojim premišljenim delovanjem radikalno vplivajo na otrokov razvoj in da je od tega odvisno, v katero smer bo šlo otrokovo življenje. /.../ Ne glede na to, kako zelo starši upajo, da bodo s svojim načrtnim delovanjem dosegli določen učinek, se morajo sprijazniti, da se otrok ne da programirati in da bodo dejanja staršev vselej interpretirali po svoje. Vsaka generacija naredi tudi novo interpretacijo tega, kakšno naj bi bilo dobro starševstvo, in bo v uporabi do svojih staršev poskušala vzgajati otroke na novo.« (Delo, 2009, Starši in krivda)

3.3.8 Literarni in retorični vložki

- a. metaforični naslovi, ki povzemajo in zaokrožijo tematiko prispevka;
  - Upori in skodelica kave
  - Svet v dveh nadstropjih
  - Tvitovska molotovka
  - Zamrznjeno materinstvo
  - Nezanesljivi smerokazi
  - Razbito ogledalo
  - Tableta za osamljenost
  - Sod smodnika
  - Tek na mestu

- b. nagovor bralcev, po navadi v zaključkih prispevkov;
  - »Protestniki, ki so gradili svoje snežake, pa ne smejo pozabiti na filozofa Ludwiga Wittgensteina, ki je opozoril, da je počivanje na lovorikah enako nevarno kot počivanje med hojo v snegu. Zadremaš in umreš v spanju. To bi bilo sila nevarno za protestniško gibanje. Tudi zato, ker je že dosedanja dvajsetletna hibernacija trajala predolgo.« (Delo, 2013, Zamrznjeni v času)
  - »Na novo nastajajoča gibanja se morajo bati predvsem tega, da ne bi sledila stari šali o ljudeh, ki so se znašli v peklu. Takole gre: peklenščki imajo s

predstavniki različnih narodov v peklu običajno veliko dela, ko poskušajo ljudje pobegniti iz vročega kotla. Peklenški namreč morajo potencialne prebežnike z vilami kar naprej potiskali nazaj v kotel in seveda se ob tem pošteno utrudijo. Dobre gre le tistim, ki delajo pri slovenskem kotlu. Slovenci namreč drug drugega sami potiskajo nazaj v kotel.« (Delo, 2013, Tvitovska molotovka)

- »Angleški teoretik in politični aktivist Stuart Hall je nekoč dejal, da v boju za družbene spremembe (še posebej za bolj pravično družbo) ni zagotovil, kako se bo boj iztekkel, kar pa ne pomeni, da se prenehamo bojevati. Čeprav ne vemo, kaj nam bo prihodnost prinesla, je treba narediti vse, kar je v naši moči, da ne bomo nadaljevali napak, kakršne je kapitalizem delal doslej.« (Delo, 2011, Če ne boš priden, boš politik)

c. uporaba ironije, absurdnosti in humorja – podobno kot pri Vezjaku, vendar manj pogosto:

- »Rešitev za dileme slovenskih organov pregona ob vprašanju, ali je kreativno zlaganje arhivskih dokumentov kaznivo dejanje ali ne, bi bila, če bi avtorji na novo zložene dokumente razglasili za umetniško delo. Glede na to, da so pred nekaj leti trije umetniki prevzeli ime Janez Janša, bi pravi Janša in njegova stranka zdaj lahko prevzela vlogo umetnika. Če bi v postmoderni maniri arhiv interpretirala kot nekaj, kjer se vselej srečujeta fikcija in realnost, bi se zlahka vključila v modne mednarodne umetniške vode. Projekt premešanih arhivskih papirjev bo morda avtorjem uspelo prijavit na 40. mednarodni bienale umetnosti velikih vodij, ki ga prihodnje leto prirejajo v Tripoliju.« (Delo, 2011, Arhiv kot umetniško delo)
- »Ob naraščajoči ekonomski krizi in nenehno daljšem seznamu psiholoških simptomov, ki jih izumljajo ameriški psihiatri, lahko pričakujemo, da bodo kmalu izumili tudi simptome potencialne revščine in potencialnega družinskega nasilja. Ob želji farmacevtske industrije, da za vsak novi simptom odkrije tabletko, ki naj bi ga pozdravila, pa lahko kmalu pričakujemo tako tabletko proti revščini kot tudi tabletko proti osamljenosti.« (Delo, 2010, Tableta za osamljenost)
- »No, vlada se z neokusno šalo o kontracepcijskih tabletah dela norca tudi iz moške populacije – tudi slednjim očitno ne privošči spolnosti, ki ni vezana na

reprodukcijo. Kaj potem moškimi preostane drugega, kot da si nabavijo plenice, dudo in od daleč občudujejo velika oprsja. Lahko pa seveda začnejo malce bolj kaditi, piti, se divje voziti po cestah – ker s tem, da se skrajša življenjska doba, bomo tudi napolnili pokojninsko blagajno.« (Delo, 2011, Infantilizem in kontracepcijska tabletki)

3.3.9 Spopadanje z aktualnimi vprašanji in dilemami sodobnega človeka

PRIMERI:

- »Pri dejstvu, da se tudi v razvitem svetu vse bolj povečuje neenakost, je ključno vprašanje, kako to, da ni več uporov in nemirov; kako to, da ljudje precej pasivno sprejemajo krčenja socialnih programov, ki jih potiskajo v še večjo revščino; kako to, da se ne izražajo večje kritike razmahu finančnega kapitala; kako to, da ne poskušajo ustaviti ekološko nevarnih gospodarskih projektov /.../«

ODGOVOR:

- »Združene države so vselej zelo močno temeljile na ideji, da vsakemu lahko uspe in da revež lahko postane bogat, če se le dovolj potrudi, ima dobro idejo ali pa se vsaj v pravem času znajde na pravem mestu. Ideologija brezmejnih možnosti po eni strani daje ljudem iluzijo upanja, da jim morda nekoč le uspe, po drugi strani pa jih pacificira s tem, da za svoj neuspeh hitro začnejo kriviti sebe in napačne življenjske izbire, ne vidijo pa, da jim okoliščine, v katerih živijo (revščina, slaba izobrazba, nekreativna, slabo plačana delovna mesta), že na začetku niso omogočile, da bi ekonomsko uspeli.« (Delo, 2012, Upori in skodelica kave)
- »Ker vselej poskušamo najti neko logiko v dogajanju, naključju pripisujemo manjšo vlogo, kot jo ima, hkrati pa velikokrat poskušamo moč naključja zmanjšati tako, da poskušamo kar najbolj preprečiti njegove posledice. /.../ Če naključje dvignemo na nivo gospodarja vsega našega odločanja, ni nič bolj noro, kot če slepo verjamemo v moč racionalne izbire, ki naj bi nam omogočala vnaprej predvideti možne posledice naših izbir in naj bi preprečila tveganja in napake.« (Delo, 2012, Zakockano življenje)
  - »Londonski nemiri pa so pokazali še eno podobnost med višjimi in nižjimi sloji - in to je skoraj religiozna ljubezen do luksuza. /.../ Dojemanje luksuza se je v

zadnjih desetletjih radikalno spremenilo. Nekoč je bil vezan na objekte, ki so dobre kakovosti, trajni, čim bolj izdelani, z množično proizvodnjo pa se je zgodilo to, da se vedno bolj prodajajo samo znamke, objekti, na katere se te znamke vežejo, pa so hitro zamenljivi in odvrgljivi. Pomemben premik se je zgodil, ko so se znamke po eni strani povezale z življenjskim slogom, po drugi strani pa se je luksuz nekako demokratiziral.« (Delo, 2011, Boleča strast do luksuza)

- »Britanski mediji so v zadnjih mesecih veliko pisali, da je osamljenost eden ključnih problemov sodobnih ljudi, ki radikalno slabša njihovo psihično in fizično zdravje. Razne medicinske raziskave so pokazale, da je pri osamljenih ljudeh veliko večja možnost za srčno-žilne bolezni, da pri njih okrevanje po operacijah traja dlje in da so nasploh bolj izpostavljeni psihološkim težavam in velikokrat iščejo uteho v raznih oblikah odvisnosti.« (Delo, 2010, Tableta za osamljenost)
- »Raziskovalci so se vprašali, zakaj so nekateri otroci bolj na udaru vrstnikov kot drugi. Izsledki raziskave so pokazali, da obstajajo trije odločujoči dejavniki: sposobnost brati neverbalne znake v komunikaciji z ljudmi; poznati družbeni pomen teh znakov; znati izbrati ustrezen način za zgladitev medosebnega konflikta. Poznavanje tega, kaj ti drugi sporočajo z govornico telesa, in interpretacija pomena neverbalnih znakov v stiku z ljudmi sta bila dojeta kot pomemben del sklepanja prijateljstev med otroki in sta še posebej pomemben kazalec tega, ali bo nekdo postal žrtev nasilja in potencialno tudi nasilen v odgovoru na poniževanje ali izzivanje.« (Delo, 2010, Sod smodnika)

4. RAZPRAVA

Analiza filozofov iz različnih zgodovinskih obdobj in teoretskih izhodišč me je pripeljala do ugotovitve, da pomembna družbena naloga filozofa ostaja v tem, da svojo teoretsko dejavnost aplicira na družbene probleme svojega časa in ugotovitve skuša približati širši javnosti. Marx je dobro vedel, da filozofska kritika ne more nastopati s pozicije »nedolžnega«, nevpletenega mišljenja, kar naj bi sicer bila značilnost filozofije. Nasprotno, filozofska javna kritika je vpletena, razvidno zavzeta za svobodo in ne goji znanstvene nevtralnosti. Ne dviguje se nad raven vsakdanjega diskurza zato, da bi utrdila pozicijo »tistega, za katerega se predpostavlja, da ve«. Skupaj z Immanuelom Wallersteinom bi lahko dejali, da je sodobnost obdobje, v katerem je moč subjektivnega dejavnika posebej velika, ker je vse manj trdnih opornih točk, zato ima tudi filozofska kritična govorica v javnosti velik pomen. Pri tem je najbolj pomembno ravno to, da ne goji pozicije »tistega, za katerega se predpostavlja, da ve«, ampak svojo izvorno sokratsko »naivno« pozicijo tistega, ki ima le eno prednost pred vsemi drugimi: ve, da nič ne ve, medtem ko vsi drugi mislijo, da vedo, pa ne vedo niti tega, da nič ne vedo.

Takšno samozavedanje lahko zasledimo pri vseh filozofih, ki sem jih obravnaval, potrdili pa so ga tudi filozofski in novinarski sogovorniki v intervjujih. Kantov vzklik *Sapere aude!* torej še kako aktualno odmeva tudi danes, ko je javna raba uma v sodobnih demokracijah, ki bi morale svojo suverenost in legitimnost črpati prav iz nje, zaradi različnih zunanjih in notranjih ovir na razmeroma nizki ravni. Prav pri odpravi tovrstnih ovir so bili filozofi zgodovinsko med najbolj aktivnimi, saj so vedno branili svobodo misli in javne besede, zavedajoč se njenega pomena pri družbenih spremembah. Oblikovali so temeljne definicije pojmov, kot so publiciteta, javnost, cenzura in druge, ter s tem poskrbeli za teoretsko podlago množičnih medijev, ki je še vedno v rabi. Ob tem so koncipirali tudi temeljne argumente za svobodo javnega izražanja in proti njenemu omejevanju.

Zmotno bi bilo misliti, da trenutno živimo v času večje svobode in avtonomije medijev. Prav vera v to, da živimo v svobodni družbi, bi se lahko izkazala za najmočnejšo iluzijo kapitalizma, in v domeni filozofov je bilo in je, da takšne iluzije razblinijo. Tako Močnik s pomočjo Marxa opozarja, da je zgolj politična emancipacija zelo dvoumna, saj vzpostavlja poseben prostor svobode in enakosti, ne odpravlja pa nesvobode in neenakosti na drugih področjih, pri čemer je moč v javnem prostoru še vedno določena s finančno in politično

močjo. Tako se v kapitalizmu na temeljni ravni odnosov med akterji v javnem prostoru in dostopu do javnega prostora še vedno odvija Marxovo pojmovanje buržoazne cenzure. Mediji so vedno bolj dojeti zgolj kot podjetja, medtem ko se njihova etična in izobraževalna vloga v družbi vsaj delno načrtno zmanjšuje. Spomnimo se, kaj je rekel Marx: »Prva svoboda tiska je, da ni podjetje.« Politika in kapitalski interesi pletejo vedno gostejšo mrežo sofizmov, če se izrazimo z Benthamom, sofistične tehnike pa so se v obliki služb za odnose z javnostjo in marketinških oddelkov danes izjemno uspešno preselile v samo središče delovanja podjetij in političnih strank. Za potrebe prodaje so pripravljene interpretirati rezultate znanstvenih raziskav, tudi znanstveno polje pa je vedno manj imuno na vplive komercializacije, kot nas opozarjata Bourdieu in Salecova. Zaradi ekonomskih pritiskov se zapira tudi medijski prostor, ki pod vplivom televizije vedno bolj teži k površinski in banalizaciji, kar so potrdile tako teorije kot sogovorniki v intervjujih. Tukaj je še pozicija vsakega posameznika znotraj polja intelektualne produkcije, tako novinarjev kot znanstvenikov, ki so vedno bolj razklani med svojim osnovnim poslanstvom služenja občemu dobremu in pritiski trga, ki jim vceplja in jih sili v logiko prodaje in dobička oziroma jim odreja ozko funkcijo tehnikov praktičnega znanja. Vse skupaj zaokroži še pomanjkanje samorefleksije v medijih, kar dodatno otežuje spremembe na bolje.

Na takšnem prepihu se je torej znašel sodobni množični tisk, če pogledamo samo skozi oči obravnavanih filozofov. S pomočjo njihovega javnega angažmaja si torej lahko izrišemo do neke mere podrobno sliko medijske krajine in problematike, ki jo določa. Tezo, da filozofi pomenijo teoretski temelj in refleksivni moment množičnega tiska, s tem lahko potrdimo, pri tem pa seveda ne smemo prezreti prispevka drugih, v tej nalogi ne obravnavanih filozofov in seveda ostalih vej humanizma in družboslovja. Samo od sebe se postavlja vprašanje, kje so ponujene rešitve s strani filozofov. Konkretna rešitve ob njihovi poziciji vedne nevednosti ne moremo pričakovati, kot temeljno rešitev pa lahko sprejmemo že njihov angažma sam, s katerim dajejo zgled, kako svoje znanje javno rabiti in uporabiti. Če povzamemo tudi intervjuvance, naloga filozofov ni v iskanju konkretnih rešitev, ampak v reflektiranju in razlaganju našega časa in prostora ter v odpiranju občečloveških zagat, na katere ni nedvoumnih odgovorov, kot je pojasnila Renata Salecl. In dobri pisci med njimi to znajo narediti tudi širše razumljivo za množično bralstvo, saj so njihovi prispevki opremljeni z jasno artikulacijo, argumentacijo, ironijo, humorjem, polemiko, primerjavami in drugimi literarnimi vložki.

A zgoraj opisano stanje očitno vpliva tudi na sodelovanje med tiskom in filozofi oziroma širše gledano intelektualci. Medtem ko se v medijih zaradi omenjenih trendov komercializacije, tabloidizacije, poenostavljanja vsebin in zmanjševanja proračunov najde manj prostora za filozofe, oziroma se ti tudi ob pojavljanju velikokrat ne morejo lotevati svojih tem, pa je v nalogi nakazano, da v akademski skupnosti vlada velika mera strahu, ignorance in apatičnosti v odnosu do javnega nastopanja. Obojestranska blokada tako onemogoča večjo prisotnost humanistike v medijih in s tem tudi bolj kultivirano in argumentirano javno debato, potrebno za zdrav razvoj družbe. Govori se celo o »odsotnosti pameti v medijih«, o »poneumljanju javnega prostora« in tako naprej, kar je ob naraščajočih zunanjih ovirah zelo zaskrbljujoče.

A tako uredniki kot filozofi se tega problema očitno zavedajo. Na to kaže tudi rahel premik na bolje, saj se je v aktualnem času večje družbene aktivnosti v Sloveniji, aktiviralo tudi več piscev in mislecev, ki se lotevajo sodobnih družbenih pojavov. Urednik Dejan Pušenjak je tukaj pokazal največ optimizma, saj je izrazil prepričanje, da smo po pojavljanju filozofije v javnem mišljenju na ravni osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je filozofska misel sodoločala družbene spremembe v smeri demokratizacije in osamosvojitve Slovenije. Nove perspektive za medijsko aktivnost filozofov odpira tudi svetovni splet, kar neposredno dokazuje tudi Boris Vežjak, ki je filozofsko in medijsko-kritično aktivnost preselil na svoj blog, še bolj pa gotovo Slavoj Žižek.

Skozi teoretski in empirični del naloge ter priložene intervjuje se mi je torej odprlo kar nekaj odgovorov in vzporednic s situacijo, v kateri so se znašli filozofi iz preteklih obdobij in današnji filozofi, tudi v slovenskem prostoru, prav toliko pa tudi vprašanj in dilem, ki bi jih bilo potrebno bolj temeljito raziskati in predebatirati. Zakaj se ob obojestranskem zavedanju problema stvari ne izboljšuje bolj hitro in temeljito? Zakaj med samimi filozofi in drugimi teoretiki vlada tolikšna apatičnost do nastopanja v medijih? V kolikšni meri bodo negativni trendi komercializacije medijskega prostora tega še bolj zaprli in kako se boriti proti temu? Kakšne mehanizme vzpostaviti za večjo mero samorefleksije in samokritičnosti v medijih? Kako bralce pridobiti za miselno bolj zahtevne prispevke in koliko jih to sploh še zanima?

Na tem mestu vsekakor pogrešam širšo razpravo med predstavniki medijev, filozofi in celotno akademsko sfero, v okviru katere bi odpirali ta vprašanja in dileme ter iskali konsenz o njih. Skozi intervjuje in analiziranje medijskih prispevkov se mi je namreč pokazala velika mera medsebojnega spoštovanja in razumevanja, na podlagi katerih bi gotovo našli skupne točke in vsaj osnovno soglasje o nujnosti poslanstva množičnega tiska in medijsko aktivnega

kritičnega intelektualca v njem. Ne nazadnje bi bilo zavezništvo in tesnejše sodelovanje med mediji in humanistiko veliko bolj naravno kot vedno bolj tesno približevanje logiki trga. S skupnimi močmi bi se trendi komercializacije in zapiranja medijskega prostora gotovo lahko zavrla ali celo obrnili. Tudi signali državljanov kažejo na to, da si želijo bolj družbeno angažirane medije in več poglobljenih vsebin ter kakovostnih in inovativnih avtorjev. Med drugim je to pokazala tudi raziskava Mediawatcha *Spremljanje in vrednotenje medijev*, v okviru katere so študenti, politiki in manjšine izrazili, da v tisku najbolj pogrešajo prav te attribute.

Za konec je potrebno pripomniti, da je zaradi omejenega obsega diplomske naloge bilo izpuščenih kar nekaj tako zgodovinskih, kot slovenskih primerov medijsko aktivnih filozofov. Kot je bilo že povedano, ni bil namen naloge podati celovitega pregleda in teorije angažiranega filozofa, ampak ilustrirati to poslanstvo skozi različna obdobja, nekatere ključne teoretske linije in praktične prelome, ki imajo še danes močan vpliv na pozicijo kritičnega intelektualca v množičnih medijih. Predvsem pa se razvijajo v navezavi na tradicijo kritike medijev samih in njihove vloge v družbi, ki se je najbolj plodno razvijala in se razvija prav pri obravnavanih avtorjih. Če pogledamo samo slovenski prostor, so bili in so v medijih aktivni tudi filozofi, ki izhajajo iz drugačnih teoretskih izhodišč in se lotevajo pomembnih družbenih tem z drugačnim poudarkom in na svoj način. Med zelo dejavnimi javnimi filozofi v Sloveniji sta tako denimo že dolga leta tudi Spomenka in Tine Hribar, pa tudi med mlajšimi se pojavlja kar nekaj novih imen. Njihova argumentacija je filozofska, prav tako se sklicujejo na temeljne razsvetljske izvore, na fenomenološke in na sodobno politično filozofijo z vso kritiko totalitarizma vred. A to odpira celotno novo polje raziskovanja filozofskih tem in piscev v množičnih medijih in razširja možnost diskusije z dodatnimi vprašanji, dilemami in morebitnimi vzporednicami.

5. VIRI

1. Adorno, Theodor W. in Max Horkheimer. 1944/2002. *Dialektika razsvetljenstva: filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia Humanitatis. (spremna beseda: Božidar Debenjak)
2. Benson, Rodney Dean in Erik Neveu. ur. 2005. *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge; Malden (MA): Polity.
3. Bentham, Jeremy. 1820. *On the Liberty of the Press and Public Discussion*. Dostopno prek: oll.libertyfund.org (15. oktober, 2012)
4. Boucher, David in Paul Kelly, ur. 2005. *Political thinkers: from Socrates to the Present*. Oxford: Oxford University Press
5. Bourdieu, Pierre. 2001. *Na televiziji*. Ljubljana: Krtina.
6. Diez, Georg. 2011. *Habermas, the Last European: A Philosopher's Mission to Save the EU*. Spiegel. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/europe/habermas-the-last-european-a-philosopher-s-mission-to-save-the-eu-a-799237.html> (30. december, 2012)
7. Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič. 2007. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Fairclough, Norman. 1995. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London; New York: Longman.
9. Habermas, Jürgen. 1962/1989. *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis. (spremna beseda: Andrej Škerlep)
10. --- 2010. *Keine Demokratie kann sich das leisten*. Süddeutsche. Dostopno prek: <http://www.sueddeutsche.de/kultur/juergen-habermas-keine-demokratie-kann-sich-das-leisten-1.892340> (29. december, 2012)
11. --- 2011. *Europa am Scheideweg*. Handelsblatt. Dostopno prek: <http://www.handelsblatt.com/politik/international/essay-europa-am-scheideweg/4298474.html> (28. december, 2012)
12. --- 2012. *Einspruch gegen die Fassadendemokratie*. Frankfurter Allgemeine (tudi v Guardian, Lemonde). Dostopno prek: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/europas-zukunft/kurswechsel-fuer-europa-einspruch-gegen-die-fassadendemokratie-11842820.html> (28. december, 2012)

13. Halimi, Serge. 2003. *Novi psi čuvaji*. Ljubljana: Maska, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije. (spremna beseda: Rastko Močnik)
14. Hardt, Hanno. 2000. *Communication is freedom: Karl Marx on press freedom and censorship*. *Javnost/The Public*, vol. 7, 4, 85-100.
15. --- 2006. The Frankfurt Scholl And Aesthetic Discourse: Critical Theory, Art, AND The Critique of (Mass) Communication. *Radical mass media criticism: a cultural genealogy*, ur. David Berry in John Theobald. Montreal; New York; London: Black Rose Books.
16. Jay, Martin. 1991. *Adorno*. Ljubljana: Knjižica revolucionarne teorije.
17. Kant, Immanuel. 1783/1987. *Odgovor na vprašanje: Kaj je razsvetljenje?*. *Filozofski Vestnik VIII*, 1/1987. Dosegljivo prek: <http://shrani.si/f/2J/zM/1fBx7RPg/kant-razsvetljenje.pdf> (22. april, 2013)
18. Kellner, Douglas. 1995. *Intellectuals and New Technologies*. *Media, Culture & Society*, vol. 17, no. 3: 427-448. Dostopno prek: <http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/intellectualsnewtechnologies.pdf> (31. januar, 2013)
19. --- 1997. *Intellectuals, the New Public Spheres, and Techno-Politics*. Dostopno prek: <http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/intellectualsnewpublicspheres.pdf> (4. februar, 2013)
20. --- 2002. *Philosophical Adventures*. V *Personal Reflections on Life in Philosophy*, ur. George Yancy. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Dostopno prek: <http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/philosophicadventures.pdf> (28. januar, 2013)
21. --- 2006a. Predgovor. *ČKZ - Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 223: 106-107.
22. --- 2006b. Medijska kultura in zmagoslavje spektakla. *ČKZ - Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 223: 133-149.
23. --- 2006c. *Critical Perspectives on Television from the Frankfurt School to Postmodernism*. V *A Companion to Television*, ur. Janet Wasko: 29-44. Malden: Blackwell. Dostopno prek: <http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/criticalperspectivestv.pdf> (29. januar, 2013)
24. Kreft, Lev. 2006. Medijski spektakel za izven in za podeželje. *ČKZ - Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 223: 112-125.

25. Marx, Karl. 1985. *Cenzura in svoboda tiska*. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, Univerzitetna konferenca ZSMS.
26. Mastnak, Miro. 1983. *O aktualnosti Marxove teorije*. Teorija in praksa, let. 20, št 2-3, Ljubljana: 380-382.
27. Močnik, Rastko. 1985. *V boju za svobodo javne besede – danes*. V Cenzura in svoboda tiska, Karl Marx: 7-22. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS, Univerzitetna konferenca ZSMS.
28. --- 2003. *Ali se novinarstvo lahko upre svojemu zatonu?*. V Novi psi čuvaji, Serge Halimi. Ljubljana: Maska, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
29. Multimedijški center RTV Slovenija (MMC). 2010. *Slovenska znanstvenica leta je Renata Salecl*. Dostopno prek: <http://www.rtvlo.si/znanost-in-tehnologija/slovenska-znanstvenica-leta-je-renata-salecl/241613> (20. marec, 2013)
30. Ogrizek, Maša. 2011. *Izguba vere v velikega Drugega*. Delo.
31. Perat, Katja. 2011. *Nič ni narobe s sistemom, nekaj je narobe s tabo*. Pogledi.
32. Peters, John Durham. 2003. *The Subtlety of Horkheimer and Adorno: Reading »The Culture Industry«*. V *Canonic texts in media research: are there any? Should there be? How about these?*, ur. Elihu Katz (et al.): 59-73. Cambridge: Polity Press; Malden: Blackwell.
33. Salecl, Renata. *Prispevki v Sobotni prilogi časopisa Delo 2008 – 2013*.
34. --- 2007. *O tesnobi*. Ljubljana: Sophia.
35. --- 2010. *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
36. --- 2011. *(Per)verzije ljubezni in sovraštva*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
37. Splichal, Slavko. ur. 1997. *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v XX. stoletju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
38. --- 2005. *Kultura javnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
39. --- 2007. *Komunikološka hrestomatija 3*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
40. Škerlep, Andrej. 1989. *Pojmovanje javnosti v kritični teoriji Jürgena Habermasa*. V *Strukturne spremembe javnosti, Jürgen Habermas: 301-319*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
41. --- 2000. *Od refevdalizacije k deliberativni demokraciji: tri faze v Habermasovem pojmovanju javnosti*. V *Vregov zbornik*, ur. Slavko Splichal: 73-82. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

42. Taylor, Charles. 2010. *Das leuchtende Beispiel, Zum 80. Geburtstag von Jürgen Habermas*. Süddeutsche. Dostopno prek: <http://www.sueddeutsche.de/kultur/zum-geburtstag-von-juergen-habermas-das-leuchtende-beispiel-1.459754> (29. december, 2012)
43. Turk, Ana. 2012. *Za dober zakon je pomembno, da ne greš jezen spat*. Lanska Ona 365. Onaplus.
44. Vezjak, Boris. 2001. *Uvodnik: Humanistika in kritična misel v mariborskih medijih*. Revija Dialogi 5-6/2001. Dostopno prek: zofijini.net/mediji_mbhumanistika
45. --- 2007. *Sproščena ideologija Slovencev: O političnih implikacijah filozofema »sproščenost*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
46. --- 2009. *Somrak medijske avtonomije. Boji za politično hegemonijo 2004-2008*. Ljubljana: Sophia.
47. --- 2010. *Paranoja, manipulacija, racionalnost. O psihopolitiki zarot, sovraštva in zaničevanja razuma*. Ljubljana: Liberalna akademija.
48. --- 2011. *Sokratov pojmovnik za mlade*. Maribor: Aristej.
49. Vidmar, Ksenija H. 2006. Douglas Kellner – virtualni intelektualec za tretje tisočletje. *ČKZ - Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 223: 101-105.
50. Vogrinc, Jože. 2001. *Intelektualec na TV*. V Na televiziji, Pierre Bourdieu: 75-92. Ljubljana: Krtina.
51. Winter, Rainer. 2006. Kritična teorija medijske kulture Douglasa Kellnerja. *ČKZ - Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 223: 108-111.

6. PRILOGE

Priloga 1: Intervju z dr. Borisom Vezjakom

Maribor, 23. april, 2013

Kako gledate na pojavljanje filozofije v tisku? Kaj prispeva k vsebini in formi časopisa?

»Sem med tistimi filozofi, ki zagovarjajo praktično uporabnost filozofije. Verjamem, da je v vsakodnevnem življenju maksimalno koristna, saj nam pomaga lažje in boljše živeti. Nanjo se povsem po krivičnem veže stereotip o neuporabnosti in praznem besedičenju. Najmanj dva vidika kličeta po neposredni medijski rabi filozofskega znanja. Prvi vidik sta logika in teorija argumentacije kot filozofski disciplini, s katerima presojujemo in vrednotimo trditve v medijih in sklepanje na podlagi teh trditvev. Pomagata nam živeti bolj demokratično življenje, saj lažje presojujemo o resničnosti in veljavnosti splošnih družbenih izjav v prvi vrsti politikov in drugih javnih osebnosti. Ne znam si predstavljati nefilozofa, če se tako izrazim, ki bi to znal početi bolje, na žalost pa nismo poklicani, da bi to znanje skozi medije državljanom tudi predstavili. Drugi vidik filozofije, ki je maksimalno neposredno koristen za normalne družbene procese in politično odgovorno ravnanje, pa sta moralna filozofija in etika. Ob etičnih debatah v medijih se po navadi pokliče pravnike, teologe, ekonomiste, morda celo sociologe, nikakor pa ne filozofov, čeprav je zgodovinsko etika nesporno filozofska disciplina. Skratka, omenjena vidika sta zgodovinsko in konceptualno popolnoma filozofski področji, ki sta za javno razpravo in odgovorno družbeno-politično odločanje nepogrešljivi, zato bi filozofi v družbi in medijih morali imeti bistveno večjo vlogo.«

Z analizo vaših prispevkov za medije in knjig sem zasledil povezavo med vašo razlago antične dialektike in načinom vašega pisanja za množične medije. Bi lahko potegnili vzporednico med neposredno dialoško dialektiko, kot jo najdemo na agori v antiki, in polemiko med različnimi avtorji in njihovimi izjavami v množičnem tisku, kot se je velikokrat poslužujete tudi sami?

»Moč argumentacije je nekaj, brez česar v demokraciji res ne gre. Omenjena dialektika je sokratska večšina pogovora in pri njem ne pomeni ničesar drugega kot način pogovarjanja na

argumentiran način. Ne potrebujemo Sokrata, da bi ugotovili, da je tovrstnega dialoga kot argumentirane izmenjave besed in stališč v našem okolju, tako v politiki kot tudi znanosti, premalo, lahko pa se od njega marsikaj naučimo. Sam že vrsto let pišem spletni blog, na katerem problematiziram različne teme - politične, družbene in filozofske - in ugotavljam, da tudi takrat, ko izrecno kritiziram novinarske pristope ob teh temah, tega dialoga ni. Čeprav je druga stran neposreden naslovnik mojih prispevkov, saj jih tudi prejema na elektronske naslove, in čeprav nedvomno bere moje zapise, ni pripravljena vstopiti v areno argumentacije. Običajno je njihova reakcija molk, ignoranca. Pristanka na argumentirano razpravo in priznavanja najboljših argumentov v slovenskem medijskem prostoru torej strahovito primanjkuje. V nekaterih svojih prispevkih govorim tudi o argumentacijski kompetenci, ki pomeni, da bi na ravni državljanov, volivcev morali razvijati njihovo zmožnost za trezno in logično podprto prepoznavanje, razumevanje in podajanje najboljših argumentov. Zdaj pa se nam dogaja, da ljudje na volitvah izbirajo ljudi in stranke, ki ponujajo najšibkejše argumente ali celo prazno, sofistično retoriko brez kakršnikoli argumentov, torej populizem in demagogijo, ki jim velikokrat prinašata celo zmago. Enega od načinov, kako bi to stanje lahko prešli, vidim prav v ozaveščanju o pomembnosti argumentacije, ki bi v ljudeh zbudilo zavest, da se je treba pri naših odločitvah in delovanju družbe nasploh še kako oklepati argumentacije in iskanja najboljših rešitev, ki iz nje izhajajo. Klavrna politična slika življenja, ki ga živimo, je prav odraz zavračanja te možnosti in pomanjkanja ozaveščanja. Vprašanje pa je, če so družba, politiki in državljani pripravljene priznati vrednost argumentacije. Običajno niso. In kar je še huje, tudi uredniki, novinarji in mediji niso pripravljene sprejeti njene veljave. To se kaže tudi tako, da filozofom ne dajejo prostora v medijih in da se ne odzovejo niti, ko so neposredno naslovljeni kot predmet kritike. Moja podrobna in konkretna kritika pisanja Večera ali Dela, delovanja RTV Slovenija ali Pop TV je praviloma le enosmerna komunikacija in nanjo ne dobim niti reakcije, kaj šele, da bi kdo bil pripravljen sprejeti igro argumentacije kot edino pravilno.«

Bi torej lahko rekli, da je sodobni filozof še vedno v sokratski poziciji, medtem ko je sofizem še kako uspešen?

»O tem ne more biti nobenega dvoma, saj je sofistika v obdobju neoliberalnega kapitalističnega sistema vsekakor zmagovita kombinacija. Sofizem se ujema z logiko prepričevanja, s ciljem čim večje prodaje izdelka s pomočjo piarovskih in marketinških metod, ki so v svoji osnovi sofistične. Sicer bom zvenel ošabno, ampak velikokrat se počutim kot Sokrat, kar verjetno velja tudi za druge filozofe. Poskušamo govoriti o tem, čemur je

vredno slediti v življenju in kako to argumentirati, ampak nas naslovljena stran ne sliši ali nas celo prezira. Mislim, da je tukaj ogromna odgovornost novinarjev, ki so večinoma visoko izobraženi, a ne želijo sprejeti imperativa argumentacije, bistveno večja kot odgovornost tako imenovanega majhnega človeka, ki ni toliko izobražen.«

Koliko na to vedenje novinarjev in urednikov vplivajo njihovi lastni samoobrambni mehanizmi pred refleksijo in samorefleksijo svoje pozicije in kolikšno vlogo pri tem igrajo zunanji dejavniki, na primer vedno težji ekonomski položaj medijev, večji pritiski branosti in gledanosti, manj izobraženega in razgledanega kadra?

»Težave, ki jih imajo filozofi sami s sabo, so seveda tudi velike, a to ni predmet te razprave. Pogovarjamo se o teži filozofije in filozofskega znanja v slovenskih medijih, in mislim, da nima praktično nobene. To omogoča tudi stereotipizacijo filozofa kot brezposelnega 'fičfiriča', ki govori nekaj v prazno in ne dela nič pametnega, k temu pa veliko prispevajo prav množični mediji, s tem da filozofe bolj ali manj ekskomunicirajo. Bom zelo empiričen: ali poznaš v slovenskih medijih kakšnega filozofa, ki figurira kot filozof? Ne skrivam, da filozofi nastopajo v slovenskih medijih, ampak problem je v tem, kako nastopajo in o čem govorijo oziroma pišejo. V njih nastopajo le izjemoma tako, da se citira, kar so rekli v nekem drugem mediju, ali pa nastopajo največkrat kot neke vrste politični komentatorji. Kar pa ni njihova naloga, če na njih gledamo kot na filozofe, saj s tem niso uporabili praktično nobenega filozofskega znanja, na primer iz etike ali logike. Prav pri teh vprašanjih pa se jih v medije ne vabi, kar pomeni, da so ekskomunicirani ravno na svojih osnovnih področjih. Vabi se jih v vlogi kritičnih intelektualcev in političnih komentatorjev, ne pa v vlogi filozofov, mene recimo pa se ne vabi več niti pri tem, čeprav veliko pišem o teh temah.«

Ampak če pogledamo samo knjigo Somrak medijske avtonomije, lahko vidimo, da je vsaj v obdobju med leti 2004 in 2008 slovenski tisk objavljala veliko vaših prispevkov. Zakaj se je po tem obdobju vaše pojavljanje v tisku toliko zmanjšalo?

»Velja poudariti, da je moj primer zelo specifičen, saj nisem samo filozof, ampak sem vedno skušal delovati tudi kot kritičen intelektualec in medijski analitik. Ker se mi je vedno zdelo, da je novinarski posel nekaj, s čimer lahko najdeš veliko analogij v filozofskem poslu, saj v osnovi oboji iščemo resnico in si zato postavljamo podobna ali enaka vprašanja. Ugotovil sem, da mediji v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami bistveno bolj konstruirajo družbeno-politično realnost in imajo prevelik vpliv nanjo. Ta vidik se mi je pokazal kot patološki in zato se mi je ukvarjanje z mediji zdelo še toliko bolj zanimivo in

pomembno. Zato sem tudi zelo podrobno spremljal politične vdore v medije v omenjenem obdobju, ki bi mu lahko rekli kar Janševo vojskovanje za podreitev medijev, o čemer ne more biti nobenega dvoma, saj o tem pričajo zgodbe prevzema Večera, Dela, Primorskih novic, RTV Slovenija in druge. Takrat so nekateri novinarji moj angažma prepoznali kot dragocen, ker so bili sami neposredno ogroženi in sta jim vsaka solidarnostna gesta ter zagovarjanje nedopustnosti političnega vmešavanja v medije prišla prav. Tudi po koncu Janševega mandata leta 2008 sem ohranil kritično ost do medijev in urednikov - ta ni bila nikoli vezana na to, kdo je na oblasti - a jim v hipu, ko niso bili več potlačeni od Janševega škornja, več ni bila všeč. Tako sem ugotovil, da so neiskreni v svojem zavzemanju za medijsko avtonomijo, kritiko na svoj račun pa so pripravljene sprejeti zelo selektivno, in sicer zgolj takrat, ko jim koristi. To velja tudi za moj odnos z Društvom novinarjev Slovenije, kjer sem zaradi svoje kritike delovanja društva postal persona non grata, kar se pozna tudi v ekskomunikaciji in cenzuri. To lahko povem zelo naravnost, saj mi tudi sami novinarji povedo, da se borijo za objave mojih prispevkov, a me morajo cenzurirati. Tudi urednica kulture na Večeru, kjer sem se nazadnje pojavil leta 2000, mi je jasno povedala, da mene na Večeru ne sme biti in da je tako prav. Tako tudi več kot 200 kritičnih zapisov o projektu EPK, kjer sem se sistematično angažiral, ni bilo prepoznanih kot nekaj tehtnega in v roku dveh let trajanja projekta nisem bil s strani Večera niti enkrat povabljen k pisanju ali komentarju.«

Torej po vašem mnenju tudi argument, da časopisi vas in drugih filozofskih piscev ne vabijo več toliko k pisanju zaradi zmanjševanja sredstev za honorarje, ne zdrži?

»To je popolnoma za lase privlečen argument. Če vidiš, da za nekatere posameznike je prostor, za druge pa ni, in pogledaš profil piscev, je jasno, da prostora v medijih ne dobijo tisti, ki so nezaželeni. In jaz kot vehementen kritik medijev, iz tega vidika tudi razumem, da sem nezaželen. Pri tem ne govorimo niti o kolumnistiki, temveč o najmanjših vabilih k enostavnim komentarjem.«

Omenili ste tri različne vloge, kako se pojavljate v medijih, kot filozof, medijski analitik in kritični intelektualec. Koliko je možno te vloge razločiti in kako se filozof z znanjem iz teorije argumentacije in etike znajde kot medijski analitik v medijih?

»Če mediji iz nekega razloga ne želijo posameznika prepoznati kot kritičnega intelektualca, potem ta to ne more biti. Nekdo je intelektualec samo, če deluje in učinkuje družbeno, če pa te mediji cenzurirajo, pa je onemogočen prav tvoj potencial za družbeno učinkovanje. Ne želim generalizirati, govorim predvsem o svojem primeru. Tukaj se postavlja veliko vprašanje o

odgovornosti medijev pri tem, da intelektualcev v neki družbi ni, oziroma kakšni so ti intelektualci. Situacijo lahko pojasnim s primerom, ko sem napisal peticijo za odstop župana Franca Kanglerja, kar nisem storil ne kot filozof in ne kot medijski analitik, ampak kot zaskrbljen in kritičen državljan oziroma javno angažiran intelektualec, ki se je zavedel, da je potrebno nekaj narediti. Vloge, kako nastopamo v javnosti, torej so razločljive, vendar ostaja vprašanje, koliko mediji intelektualce sploh prepoznavajo kot potrebne in koliko si jih želijo umestiti v svoje vsebine. Iz lastnih izkušenj lahko vsaj za mariborsko okolje zatrdim, da si ne želi intelektualcev in jih tudi zatira ter omejuje. Teh dokazov je več, ne gre samo zame. In zato se mi zdi neverjeten dosežek, da smo v mestu dejansko dobili župana Andreja Fištravca, ki izhaja iz humanističnega polja znanosti. Zato ne bo nič manj deležen moje kritike, a vseeno se mi zdi to velik dosežek.«

Koliko pri svojih prispevkih razmišljate o tem, da formo in problem približate nekemu, ki nima filozofskega oziroma humanističnega znanja? Pri analizi vaših prispevkov sem opazil, da veliko vlogo v njih igra ironija, ki bralcu pomaga razumeti nek problem tako, da izpostavi absurdnost in smešnost situacije.

»To je dilema, ki me spremlja že več let. Ko včasih berem svoje starejše tekste, ugotavljam, da sem pisal bolj kompleksno, uporabljal več tujk, bil sem bolj šolski in akademski. Spontano pa sem začel to opuščati in mislim da se podobno dogaja tudi drugim kolegom, saj živimo v družbi, v kateri se moraš žal prilagajati zahtevam množičnih medijev, ki stremijo k vedno bolj enostavnim sporočilom, če hočeš v njih nastopati. Nenehno, ko kaj napišem, poslušam očitke prijateljev, znancev in kolegov, da nisem razumljiv. Ob takšnem feedbacku si prisiljen prilagoditi svoje pisanje. A verjamem, da dobro poznam mejo in v vsebinskem smislu svojih sporočil in trditev ne poenostavljam preveč ali jih banaliziram, in da ne pišem etično sporno, to je žaljivo, preveč ad personam, profano. Lahko bi rekel, da ohranjam neko aristotelsko zdravo mero, saj sem tekste skozi leta napravil bolj berljive in bolj ironične, nikakor pa ne cinično perverzne. Po drugi strani pa ne počnem tega, ker bi bile v ozadju samo neke družbene zahteve, ampak tudi na predavanjih na fakulteti opažam, da jih moramo profesorji narediti bolj zanimiva, če hočemo obdržati študente, ki postajajo vedno bolj zehajoči in brezbrizni.«

Kakšne pa je odziv bralcev, akademskih kolegov in akterjev vaših tekstov?

»Kar se tiče odziva bralcev, mi neko povprečno občinstvo še vedno očita, da sem nerazumljiv in pretežaven, a dokler se mi to očita, tudi vem, da ne poenostavljam preveč. S strani tistih, o

katerih pišem, običajno ni nobenih reakcij. Tukaj velja zarota molka, še zlasti, ko pišem o medijih. Na protestna pisma mi ne odgovarjajo niti na RTV Slovenija, čeprav bi jih že po svojem pravilniku morali obravnavati in nanje odgovoriti. Glede filozofov na fakulteti pa imam občutek, da ne odobravajo tovrstnih aktivnosti. Nekateri celo izrazito verjamejo, eden je imel o tem tudi predavanje, da je naloga filozofa branje knjig in izumljanje velikih filozofskih sistemov, družbena realnost pa ga ne rabi posebej zanimati, oziroma njegova vloga naj ne bi bila vloga kritičnega intelektualca. S tem se nikoli nisem strinjal, kar dokazuje že moja družbena aktivnost skozi desetletja. Nikoli nisem dojel, ali ti moji kolegi mislijo iskreno ali so do mene in drugih sovražni zato, ker se zavedajo, da bi oni morali početi isto, a tega ne počnejo in imajo slabo vest. Še zlasti se mi zdi, da se ta razlaga potrjuje zadnje čase, ko ugotavljamo, da politika sesuva univerze in so s tem vse naše profesionalne filozofske dejavnosti pod vprašajem. Potrebno se je zavedati, da so ravnokar zaprli oddelek za filozofijo na koprski univerzi. Zdaj pa celo moji kolegi filozofi počasi le ugotavljajo, da drži tisti slavni rek iz leta 1968, ki pravi, da če se ne bomo mi ukvarjali s politiko, se bo ona z nami. Zdaj je ta točka preloma, ko tudi oni, tako upam, počasi ugotavljajo, da bo čisti filozofski profesionalizem, kot ga zagovarjajo, na preizkušnji, saj zanj ne bodo imeli več eksistenčnih zmožnosti. To se mi zdi popolna ironija glede na njihovo začetno stališče.«

Torej bi lahko povzeli, da sta obe sferi – medijska in akademska odgovorni za stanje in odnos med množičnimi mediji in filozofijo oziroma širše humanistiko?

»Tako je, to sta dve plati istega kovanca, ki jih večina ne vidi, ker ni nekega širšega, splošnega sistematičnega uvida v to, kar se dogaja. Ocene novinarjev so presplošne, zdaj ko bijemo velike bitke na univerzi, pa sem že prav zrevoltiran spričo apatičnosti in nezainteresiranosti, ki jo moji univerzitetni kolegi, nikakor ne samo filozofi, izkazujejo do potapljanja visokošolskega prostora. Takšne apatije, amoralizma in indiferece od visoko izobraženih, akademskih ljudi ne bi pričakoval. To, kar se nam dogaja, je prava sramota, še zlasti na mariborski univerzi, saj lahko izrecno zatrdim, da na naši univerzi ni več kot deset angažiranih intelektualcev. Vsi ostali so preprosto apatični fatalisti, ki čakajo, kaj se bo zgodilo z univerzo ali čemerkoli, ter niso pripravljeni storiti nič, razen poskrbeti za lastno rit – tu sem namerno vulgaren. Po drugi strani pa sem se s podobno temo, kot je tema te diplomske naloge, ukvarjal tudi sam za revijo Dialogi. S kolegi smo izvedli raziskavo pojavnosti humanistike v mariborskih medijih in dr. Andrej Fištravec je ugotovil, da je razmerje na kulturnih straneh med novinarskimi prispevki o literaturi in o filozofiji ter sociologiji 75:1.«

Kakšen pa se vam zdi odnos bralcev do filozofije in humanistike v medijih? So apatični in jim je vseeno, da filozofije in humanistike ni več v medijih ali se vam zdi, da vseeno pogrešajo več tovrstnih tekstov? Kot na primer nakazuje raziskava Mediawatcha, kjer je vidno, da populacije študentov, politikov in manjšin med najbolj zaželeno in pogrešane attribute pisanja uvrščajo poglobljenost prispevkov in inovativnost ter kakovost avtorjev.

»Ta problematika je evidentno akutna, saj se množični mediji, tudi resni časopisi v Sloveniji, ves čas obračajo v smeri profanizacije, in jemljejo za edino vodilo prodajo, kar prinaša pohod senzacionalizma in rumenih vsebin. Potem je jasno, da vsebine, ki zahtevajo razmislek, koncentracijo in argumentacijo, odpadejo. Senzacionalizem zahteva vladavino predsodkov, mnenja, neznanja, prevlado okusov in ne refleksije, se pravi, da utegneta humanistika in družboslovje še hitreje, rapidno izginjati iz medijev. To se nam že dogaja zaradi pritiskov lastnikov in v bistvu celotnega neoliberalnega sistema kapitalistične proizvodnje, ki to hipnost, instantnost, senzacionalizem zahteva za svoj obstoj. Filozofija v tej zgodbi seveda nima možnosti. Zdaj smo pri vprašanju, do katere točke bodo mediji ta merila prevzeli kot normalna.«

Koliko pa vidite alternativo v pisanju na blogu, kamor ste v veliki meri preselili svojo dejavnost?

»Za mene osebno in mislim, da tudi za filozofijo nasploh bloganje predstavlja veliko priložnost, čeprav sem sam v to do neke mere tudi prisiljen, saj je blog moja zadnja možnost za neovirano pisanje ali objavo sploh. Problem pa je v tem, da se na blogosfero pri nas popolnoma neupravičeno veže nek predsodek, da gre za obliko pisnega, spletnega izražanja egomanov, ki so samozadostni, se dolgočasijo in radi objavljajo fotografije in refleksije iz svojega privatnega življenja. Četudi imajo vsi veliki mediji in časopisi, kot sta Guardian ali New York Times, svoje blogerje in tudi novinarje, ki pišejo bloge. Blog je popolnoma uradna, etablirana oblika spletne komunikacije, ki so jo dodali veliki mediji kot dodatno začimbo k svojemu dnevnu poročanju. Pri nas pa ima samo Delo redne blogerje, na primer Barbaro Rajgelj, ostali pa ne, ampak dopuščajo, da bralci kdaj pa kdaj kaj napišejo in s tem izzivijo svojo narcisoidnost. Žal je prav ta narcisoidnost prevladala na slovenski blogerski sceni. Hkrati pa tiskani mediji in to na drugih, tretjih straneh, kjer se piše o notranji politiki, objavljajo 140 znakov dolge komentarje s Twitterja, avtorji pa so velikokrat podpisani kar s spletnimi vzdevki. V medije tako prihajajo vsebine, ki si ne bi zaslužile pozornosti in mesta,

za akademike in strokovnjake, ki bi znali več povedati o določeni temi, pa zmanjka prostora. Po drugi strani pa postaja nesporno jasno, da etablirani tiskani mediji hirajo zaradi finančnih in drugih kriz. Ljudje časopisov več ne kupujejo množično, saj večino informacij dobijo prek spleta, ker je tam zastoj. To zastojno novinarsko delo, ki ga opravljajo tudi žal redki resni blogerji, bo verjetno začelo vedno bolj nadomeščati resne tiskane medije, ki bodo vedno bolj izginjali. Novinarji, ki bodo ostali brez dela, pa po mojem ne bodo šli po poti bloganja, čeprav bi od njih pričakoval, da bi jim to narekoval njihov novinarski eros.«

Priloga 2: Intervju z dr. Renato Salecl

Ljubljana, 19. april, 2013

Zakaj ste se odločili za tako redni angažma in kontinuirano pisanje za časopis Delo?

»Najprej, moj angažma v medijih ni vezan samo na Delo, ampak sem že kot študentka naredila raziskavo o odnosu do mladine po letu 1945 in jo v obliki članka objavila v Mladini. Od nekdanj sem mnenja, da je nek teoretski vpogled kot v primeru omenjene raziskave zelo pomembno deliti tudi s širšo publiko. Obstajajo časopisi, kjer se to da. Na primer Mladina, Delo, tudi Dnevnik in njegova priloga Objektiv so slovenski časopisi, kjer se mi zdi vredno angažirati na tak način, da ideje v nekoliko preprostejši obliki podaš širši množici.«

Kako pa sami gledate na svoj angažma v množičnem tisku? Kako se znajdete v vlogi, ko morate svoje strokovno znanje prilagoditi splošnemu bralstvu?

»Prvič, moramo vedeti, da je težje pisati preprosto kot komplicirano. Pisati preprosto, izven žargona pomeni, da si neko stvar že premislil ali pa vsaj misliš javno na tak način, da povabiš druge, da ti sledijo, in to je v bistvu moj namen. Ob pisanju si zamišljam, da bo povprečno inteligen, navaden človek to razumel. V bistvu z bralci delim svoje zagate. Ne nastopam s pozicije avtoritete, ki jih nekaj podučijo, ampak nekoga z zagato, ki je kompleksna. Jaz jo predstavim bralcu, njemu pa prepustim, da se sam odloči, kakšen bi bil odgovor. Navadno nekega jasnega odgovora na zagato ni.«

Vidite javni angažma kot nujno poslanstvo intelektualca, ki bi moral z javnostjo deliti svoje zagate in ugotovitve?

»Absolutno. Noben znanstvenik ni izoliran in ne nazadnje smo v veliki meri tudi sponzorirani od davkoplačevalskih prispevkov, zato je naša dolžnost, da javno nastopamo. To ne pomeni,

da moramo nastopiti ob vsaki banalni temi, ampak, da se angažiramo ob ključnih temah, ki zadevajo našo prihodnost in sedanost, znanstvene in neznanstvene zagate.«

Se vam zdi pri javnem nastopu filozofa bolj pomemben Kantov pogled, ki promovira javno rabo uma in poziva k izobraževanju javnosti s strani učenjakov, ali Benthamovo razmišljanje, da je javni angažma namenjen nadzoru nad oblastjo, iskanju njenih napak in s tem aktiviranju širše javnosti?

»V idealnem svetu bi imeli kombinacijo obojega. Sama sicer nisem velik podpornik utilitarizma, pri Benthamu se namreč srečamo tudi z njegovim poskusom najti nek kompromis glede skupnega dobrega. Ne strinjam se s tem, da ljudje težimo k maksimaliziranju svojega užitka in minimaliziranju bolečine, ker sledim bolj psihoanalitični teoriji, ki postavi ravno obratno tezo, da ljudje pravzaprav velikokrat uživamo v svojem trpljenju, si zapiramo oči pri travmatičnih izkušnjah in podobno. Iz te pozicije nastopam v javnosti. Pokažem na nekaj, kar deluje iracionalno, kjer so na delu nezavedne fantazme. Tukaj tudi ne gre za razsvetljevanje ljudi, ampak bolj za to, da odpiramo travmatične točke in priznamo, da ni nujno nekega jasnega odgovora na njih. V soboto bom imela kolumno o problemu patenta na genetiko in čeprav sem osebno proti tovrstnemu patentiranju, vseeno skušam predstaviti pozicijo za in proti. To je pravzaprav filozofska debata. Je nekaj, kar obstaja v naravi in smo mi izluščili iz nje ter na novo poimenovali, lahko privatno patentirano ali je to še vedno preprosto del narave, ki je last vseh nas? Je nekdo, ki je izoliral gen, naredil neko novo intelektualno kreacijo, ker tega gena prej nismo poznali in se je moral odločiti, kje se gen začne in kje konča? V razmislek moramo vključiti tudi možne posledice, da bo nekdo lahko patentiral tudi jetra ali liste na drevesih. V svojem pisanju pokažem primer, ki lahko zadeva vsakogar, odprem teoretske zagate in pustim posamezniku, da si izbere svoj odgovor.«

Je to, da ne daje končnih mnenj in informacij o neki temi, ampak spodbuja debato in razmislek iz več zornih kotov in nasprotnih stališč, dodatna vrednost, ki jo filozofija prinaša v tisk?

»Če te filozofija kaj nauči, potem te nauči brati in misliti malo drugače. Ko se prvič prebijaš skozi nek težek tekst, na primer Kantovo Kritiko čistega uma, ne razumeš nič, zato ga moraš prebrati še drugič, tudi tretjič in brati ga moraš v kontekstu nekega časa. Naučiš se vztrajati v tesnobi ob tem, da nekaj ne razumeš. Danes je problem, da zelo pogosto nimamo več možnosti se soočiti niti z najmanjšimi tesnobami. Recimo, ko danes nekaj beremo, imamo preveč možnosti ulti s težkega predmeta na varno, pred računalnik, k telefonu in podobno.

Sploh ne zdržimo več sami s tekstom, pa naj je težaven ali preprost. Navadno uidemo, ko pridemo na točko, kjer nam je nekaj težko. In če te filozofija kaj nauči, je to, da moraš tam, kjer ti je težko in nekaj ne razumeš, vztrajati in ne iskati bližnjic v hitrih interpretacijah.«

Kako pa dojemate mejo med strokovnim delom in medijsko aktivnostjo? Koliko se lahko neka resna tema poenostavi, da ne postane preveč banalizirana?

»Ne pojavljam se toliko v medijih, da bi imela ta strah. Posameznik se mora odločiti, kaj je zanj prioriteta. In zame medijsko pojavljanje ni prioriteta, ampak postranska stvar.«

Imamo pa po drugi strani, kot opozori Bourdieu, tudi televizijske filozofe, pri katerih prevlada medijska funkcija nad znanstveno oziroma si tako gradijo tudi kariero.

»Da, to se dogaja predvsem v Franciji, kjer ta možnost, da se intelektualci precej pojavljajo v medijih, še obstaja. Opravljajo vlogo malo provokatorjev, malo neke vrste razsvetljevalcev. Za to moraš imeti dovolj osebnega narcizma, da ti je nenehno pojavljanje v medijih v veselje. V tem ne vidim nekega problema, saj ima vsak svojo funkcijo. Težko je reči, da se Bernard-Henri Levy, ki ga je imel Bourdieu v mislih, gre neko resno teoretsko dejavnost, ampak po mojem preprosto uživa v tem, da je nekje v prostoru med politiko in teorijo in predvsem da šarmira skozi medije.«

Bi lahko rekli, da v slovenskem tisku in množičnih medijih nastopa dovolj filozofov in drugih humanistov?

»Najbrž bi jih lahko bilo več in sama bi bila vesela, če bi jih tudi bilo. Nismo pa najslabši, saj je težje priti v medije na primer v ZDA, kjer je zelo malo prostora za filozofe in druge teoretike, veliko manj kot pri nas.«

Teza moje diplomske je, da poleg refleksije nasploh in teoretske podlage filozofi v medije vnašajo tudi kritiko in refleksijo delovanja medijev samih, ki ju v zapisih novinarjev zelo redko zasledimo. Vidite tudi v tem pomemben prispevek filozofskih avtorjev v tisku, ki lahko iz določene distance gledajo na delovanje medijev?

»Absolutno. Mislim celo, da bi moral vsak novinar imeti močno filozofsko izobrazbo in nenehno preizpraševati svoje lastno početje. Sploh ker vemo, da se nivo novinarstva radikalno niža, in sicer zaradi slabe splošne izobraženosti in pomanjkanja širšega zgodovinskega pogleda na stvari, zaradi mezdnega oziroma prekrnega dela, ki postaja stalnica intelektualnih poklicev, in zaradi pritiskov kapitala. Mediji se tako morajo ukvarjati bolj ali manj z

lokalnimi, banalnimi problemi, zelo malo časa pa posvečajo razsvetljenim, kompleksnejšim temam in vedno manj tudi mednarodni politiki. Bolj ali manj vsi mediji se ukvarjajo s svojo lastno domovino, lastnimi politiki, škandali in zvezdniki, to pa je to. Kadar se v Sloveniji nekaj takšnega dogaja, da je potrebno nekaj reči, vsekakor reagiram. Ni pa moje veselje slediti slovenskemu dogajanju, saj je veliko drugih kolumnistov, ki to počnejo zelo spodobno in imajo s tem večje veselje.«

V vaših prispevkih izstopa strokovna baza iz psihoanalize in psihologije, s pomočjo katere preiskujete iracionalne momente v družbi. Na kakšen način približate recimo Lacana, ki je zelo zahteven filozofski avtor, širšemu bralstvu?

»Če Lacana prevedeš na tak način, da daš primere in ne uporabiš njegove najbolj kompleksne terminologije, potem se ga absolutno da približati ljudem. Sploh neki običajni koncepti in problemi, kot sta želja in fantazma, niso tako težko razumljivi za povprečno izobraženega bralca, če ne uporabljaš preveč žargonskega jezika.«

V svojih knjigah pogosto tematizirate tudi izgubo moči družbenih avtoritet in zdi se mi, da skušate bralcu pomagati, da se znajde znotraj takšnega sveta. Napotujete ga na znanstvene avtoritete, kot so filozofi, sociologi, psihoanalitiki, kjer bi mogoče lahko našel odgovore na sodobne dileme in se s tem odvrnil od lažnih avtoritet, ki se pojavljajo v obliki coachev, knjig za samopomoč, newage teorij in podobno.

»To je res. V bistvu je moja želja, da ljudje malce izgubijo to tesnobo glede vprašanja, ali delajo prav. Da istočasno postanejo malo bolj kritični glede novodobnih gurujev in mogoče bolj zaupajo sami vase in v svoje izbire, oziroma jih ne jemljejo preveč resno, kot nekaj, kar je možno racionalno utemeljiti. Pravzaprav želim do ljudi biti dobrovoljno razpoložena in moja želja je, da kot pisec ne zbudam še dodatnih občutkov krivde. Zato se poskušam čim bolj izogniti arogantni drži teoretika, ki ti govori od zgoraj navzdol. Mislim, da bolj postavljam neka vprašanja, ki jih čuti vsak posameznik, a jih še ni formuliral.«

Priloga 3: Intervju z Dejanom Pušenjakom, urednikom priloge časopisa Večer V soboto

Maribor, 2. april, 2013

Kako vidite filozofe v tisku? Kaj kot avtorji prispevajo k časopisu?

»Pri filozofih najbolj cenim to, da nam s svojim razmišljanjem pomagajo razumeti čas, v katerem živimo. Zato od njih nikoli ne pričakujem, da bodo uspeli analizirati določene konkretnosti, na primer ciprsko krizo ali konflikt med Korejama, ampak me zanima, če znajo ponuditi nek globalen pogled na trenuten čas in prostor. To od njih pričakujem in v glavnem kot urednik to tudi dobivam, nad tem sem najbolj navdušen.«

Predstojnik katedre za filozofijo na ljubljanski filozofski fakulteti Valentin Kalan in Boris Vežjak sta me opozorila, da je tega v tisku premalo. Bi se s tem strinjali?

»O drugih ne bi mogel govoriti, sam pa stremim k temu, da bi filozofov na straneh imeli dovolj. Se pravi, da bi bralcem ponudili možnost razumeti sedanji čas in fenomene, ki se v njem pojavljajo. Mislim, da tega ni premalo, če pa katerega avtorja pogrešam, pa ga pokličem in prosim za prispevek. V naši prilogi jih skušamo zajeti čim več, saj filozofi združujejo obča znanja in iz posamičnosti gradijo globalno podobo sveta. S tistimi, ki ne pišejo neposredno za nas, opravljamo tudi intervjuje, na primer z Renato Salecl ali Mladenom Dolarjem. Objavljamo pa tudi avtorje, ki so na meji in za katere bi lahko rekel, da je njihov način razmišljanja filozofski, čeprav mogoče niso filozofi. Na primer psihiater Miran Pustoslemšek, Ervin Fritz, Erica Johnson Debeljak. V glavnem pa je za časopis bolj kot stroga filozofija primeren esejiističen slog pisanja z več elementi. Filozofe, ki pišejo za časopise, vedno spodbujam, da bi pisali s preprostim jezikom o zapletenih fenomenih, ker vidim v tem njihovo največjo moč in to najbolj cenim.«

Vežjak je omenil cenzuro in neposredno Večerovo neobjavljanje njegovih prispevkov. Kako gledate na to?

»Za Večerovo prilogo V soboto lahko verodostojno zagotovim, da ne prakticiramo cenzure. Sicer pa je bilo pomikanje meja svobode že od nekdaj temeljna naloga filozofov. Tako da se mi tudi pri najmanjšem poskusu cenzure zdi prav, da povzdignejo glas in to tudi povejo. Problem cenzure je, odkar človek piše, zato verjamem, da se komu zgodi kaj podobnega cenzuri ali nekaj, kar lahko interpretira kot cenzorski poseg. In če to lahko odpravimo, toliko boljše.«

Kakšen se vam zdi doprinos Borisa Vežjaka kot publicista v množičnih medijih? Kako gledate na njegove prispevke, javno angažiranost in kritičnost tako do politike kot do medijev?

»Vezjak opravlja izjemno koristno nalogo in je odličen avtor, ki je zelo pomemben za slovenski publicistični prostor. S svojim angažmajem je opravil s prakso, da so filozofi zmerom za daleč nazaj ocenjevali neke pojave, on pa je med prvimi vrezal v živo materijo in začel pisati totalno aktualno na visoki filozofski ravni.«

Teza moje diplomske je, da poleg refleksije nasploh filozofi v medije vnašajo tudi kritiko in refleksijo delovanja medijev samih, ki ju v zapisih novinarjev zelo redko zasledimo. Vidite tudi v tem pomemben prispevek filozofskih avtorjev v tisku, ki lahko iz določene distance gledajo na delovanje medijev?

»Od novinarjev, ki so vpeti v dnevno-politično delo ni možno pričakovati takšnih refleksij in avtorefleksij, za katere imajo filozofi več časa pa tudi več miselnih orodij za analitičen prispevek. Novinarji pišejo iz danes na jutri, so bolj vezani na dnevno dinamiko, zato so prav ti filozofski vrinki oziroma korekcije, ki jih novinarji izpuščajo, blazno dobrodošle in koristne. In ne poznam urednika, ki bi se jih na svojih straneh branil. Mogoče se branijo preveč hermetično napisanih, zapletenih ali ezoteričnih filozofskih tekstov. To lahko kak filozof razume tudi kot cenzuro, kar mogoče tudi je, ampak v bistvu je filozofov, ki pišejo po domače rečeno za telebane in obdelujejo zapletene probleme na preprost in vsem razumljiv način, vedno več. Tako da nisem črnogled glede pojavljanja filozofov v množičnih medijih. Če pogledam zadnjih deset, dvajset let, jih je vedno več, in nekje od leta 2000 naprej se mi zdi scena zelo primerljiva z osemdesetimi leti prejšnjega stoletja, ko je bil filozofski način razmišljanja zelo močan ali celo najmočnejši v zgodovini. Filozofi so v zadnjem desetletju na ravni takratnega obdobja, vsakodnevno sledijo družbenim pojavom in jih analizirajo zelo dobro. Tako da nimam nobenih pripomb in ne čutim pomanjkanja takšnih vsebin.«

Vaši kolegi so opozorili, da je največji problem v zmanjševanju proračunov za honorarje, zaradi česar je tudi manj zunanjih avtorjev in manj manevrskega prostora za prispevke uveljavljenih filozofov in drugih humanistov. Koliko vi čutite ta problem?

»Vsekakor, časopisni honorarji so dejansko mizerni, tako za novinarje kot filozofe. Denarja ni, ne v časopisnih podjetjih, ne v bankah, razen mogoče za orožarsko industrijo, in tukaj ne morem narediti prav veliko. Je pa dejstvo, da bi gotovo vabil k pisanju več filozofov, tudi mednarodno uspešnih mislecev, če bi lahko. Proračun za honorarje pa vpliva tudi na že obstoječe prispevke. Avtor, ki piše prispevek, za katerega bo plačan 300 evrov, piše z veliko več motivacije kot nekdo, ki bo za prispevek dobil 50 evrov. To je popolnoma razumljivo in tudi pravično. Intelektualne storitve so bile pri nas vedno podcenjene in to je vsaj delno tudi

zaželeno, saj nobena oblast ne spodbuja rada kritične misli. Kdaj in če se bo stanje izboljšalo, ne vem, lahko pa rečem, da sam honoriram maksimalno možno, žal pa je tudi ta zgornji limit zelo nizek.«

Koliko pa vam kot diplomantu filozofije to znanje pomaga pri uredniškem in novinarskem delu?

»Če izhajam iz svoje izkušnje, sem najbolj hvaležen svojim profesorjem na filozofiji, od Božidarja Debenjak, Vojana Rusa, Mladena Dolarja, Valentina Kalana do Cvetke Toth in Leva Krefta, da so me naučili misliti. Dali so mi orodja, s katerimi lahko analiziram sedanost, in me naučili ta orodja uporabljati. Še zdaj se velikokrat vračam k temu, kar so nam na predavanjih povedali. Pred kratkim me je prav profesorica Tothova na predavanju opozorila na zanimivo dejstvo, zakaj vseh družbenih stvari globalno gledano ni mogoče organizirati po principih prostega trga. Trgu namreč manjka le ena stvar, in sicer solidarnost. To je njena deset let stara teza, ki pa absolutno velja še danes oziroma celo vedno bolj. To ti da odlično izhodišče. Medtem ko polpismeni, 'no name' bankirji ne znajo razložiti, zakaj sistem ne deluje, filozofska misel v trenutku pojasni, zakaj njihov model ni ne uresničljiv, ne koristen in ne dober. Na tak način jaz uporabljam filozofijo.«

Priloga 4: Intervju z Alijem Žerdinom, urednikom Sobotne priloge časopisa Delo

Ljubljana, 28. marec, 2013

Kako vidite filozofe v tisku? Kaj kot avtorji prispevajo k časopisu?

»Prva naloga tiska je, da občinstvu prinaša novice, druga pa, da mu prinaša stališča. Stališča lahko razumemo kot pripomočke, ki nam pomagajo pri orientaciji v prostoru, v katerem smo. Filozofi nimajo monopola nad tem, saj nam lahko pri orientaciji pomagajo tudi zgodovinarji, sociologi, pravniki, teologi in ekonomisti. Filozofi in vsi našteti nam pomagajo odgovarjati na vprašanja, kje smo, kaj smo in kam gremo.«

Kaj razločuje filozofa od drugih, ki ste jih naštetili?

»Postaviti jasno mejo med filozofijo, sociologijo in zgodovino je težko. Lahko rečemo, da je neko stališče bolj filozofsko, drugo pa bolj sociološko, a jasne razmejitve ni. Pred kratkim

sem bral Tonyja Judta, ki pravi, da je zgodovina filozofija, opremljena s peripetijami. Če odmislimo dogodke, neko čisto konkretno, vulgarno realnost, nam recimo temu ostane filozofski kontekst nekega časa. Včasih je, da bi razumeli svoj čas in da bi se nam celotna slika izrisala bolj ostro, potrebno izvesti redukcije detajlov, kar je funkcija filozofije. Da bi bila filozofija razumljiva množici, pa jo je ponovno treba opremiti z nekimi zgodbami, dogodki, empirično preverljivimi okoliščinami, ki pa so izbrane po drugih kriterijih kot dogodki v novičarskem delu časopisa. Za novinarja, ki se ukvarja z novicami, bo glavna vest današnjega dne hišna preiskava na Telekomu. Ko bo filozof pisal o dnevu, bo razmislek verjetno opremil z nekimi popolnoma drugimi empiričnimi elementi, ki določajo bistvo tega dne ali današnjega časa in s tem ilustriral svojo teorijo.«

Je v slovenskem množičnem tisku dovolj tovrstnih prispevkov?

»Nimam statističnega recepta, kdaj jih je dovolj in kdaj ne ter kako točno bi moral biti v skladu s tem sestavljen časopis. Zato težko ocenim, če jih je dovolj. Če gre človek v kiosk in si želi pridobiti filozofski razmislek o današnjem času, bo najbrž kupil Sobotno prilogo, Pogleda, morda še kaj in si bo sestavil zadosti branja s filozofskimi pogledi na svet. Je pa res, da če pišeš v naciji, ki jo sestavlja dva milijona ljudi, od katerih jih filozofska vprašanja zanima recimo tisoč petsto, petsto pa jih je pripravljeno kupiti časopis, pridemo v situacijo, ko trg diktira, koliko bo publikacij s filozofskimi razmisleki. Če nam je všeč ali ne, je trg danes kriterij.«

Filozof dr. Boris Vezjak me je opozoril, da se je njegove prispevke prej veliko več objavljalo in bi lahko na tem področju govorili tudi o cenzuri.

»Alergičen sem, ko se s pojmom cenzura operira preveč lahkotno. Pri tem, kar pravi Vezjak, gre predvsem za mikroekonomske situacije, v kateri se je znašel tisk. Gospodarske družbe, ki proizvajajo tisk, vedno bolj omejujejo količino denarja, ki je namenjen avtorskim honorarjem. Hkrati omejujejo tudi že časopisni prostor. In v tej situaciji pride do tega, da se uredniki zelo različnim profilom avtorjev zahvaljujemo za sodelovanje, saj drugače ne moremo. Nikakor to niso samo filozofski avtorji, ampak gre tudi za recenzente kulturnih dogodkov, športne poročevalce, samostojne novinarje, ki poročajo iz odročnih krajev. Cel kup vsebin tako do časopisa več ne pride. Če pa želi del občinstva najti specifične vsebine, pride do njih prek blogov, socialnih omrežij, Googla ... Ni tako, da bi ta stališča ostala neobjavljena v nekih predalih, tako da o cenzuri ne moremo govoriti. Tudi Vezjakovi prispevki so objavljeni na

spletu, dosegajo nekaj sto bralcev in niso prepovedani. Res pa je, da kanal za razpečevanje, ki se mu reče časopis, zaradi mikroekonomskih okoliščin do določene mere postaja zaprt.«

Zanima me, če dejansko večino bralcev bolj zanimajo novice in zato časopisi zmanjšujejo sredstva na drugih področjih ali imajo časopisi v prihodnosti večji potencial z več poglobljenimi prispevki, med katere sodijo tudi filozofski?

»Na srednji rok bodo vse novice na zelo enostaven način in brezplačno dostopne prek interneta. Tisto, kar pa bo šlo v časopis, pa bo bolj reflektiran opis časa. Vsi tipi refleksij, ekonomska, sociološka, filozofska in druge bodo s tem gotovo tudi bolj prisotne v tisku, kot so danes.«

Dr. Renata Salecl že šest let redno piše za Sobotno prilogo. Zakaj vzdržujete sodelovanje z njo in kako jo vidite kot avtorico?

»Saleclova je ena bolj lucidnih filozofinj in sociologinj v slovenskem prostoru. Ima talent, da filozofske in sociološke probleme opremi z empirijo in jih razčleni na berljiv način. Kar je za pisanje v tisku pomembno, saj je dobro, da lahko filozofski razmislek prebere tudi moja teta, ki ni filozofinja. Zaradi svoje vpetosti v svet prinaša poglede, ki so pri nas manj znani. Redno bere svetovni tisk in druge stvari, ki jih tukaj ne poznamo, zato je še dodatno zanimiva.«

Kakšen je koncept zadnje strani Sobotne priloge Pomisleki, na kateri se poleg prispevkov Saleclove pojavljajo tudi drugi bolj filozofsko naravnani teksti?

»Vsaka rubrika v časopisu ima neko svoje življenje, saj se začne in se potem spreminja. A bo to zgodovinsko naravnani esej, politična analiza ali kaj drugega se sčasoma konceptualno obrusi, kar pa ne pomeni, da je fiksirano. Še pred mojim prihodom na Sobotno prilogo je bila sprejeta odločitev, da se mora obstoječi A3 format priloge končati z esejističnim razmislekom, ki ne bo tekst na prvo žogo, niti ne na drugo žogo, ampak bo razmišljujoč zapis o času, v katerem smo, in bo dal bralcu orientacijo v prostoru, ki nas obdaja, po drugi strani pa ga mogoče še dodatno zmedel. Rubrika Pomisleki je namenjena temu, da pripravi nekoliko bolj zahtevno občinstvo, da še samo nekoliko razmisli, zavzame stališče do zapisanega. Tekst bralca naj ne bi pustil hladnega, ampak mu dal material za debato ob kavi ali pivu.«

Kakšni pa so odzivi in odnos uredništva, vodstva časopisa in novinarskih kolegov na to stran, ki je velikokrat zelo kritična do politike, družbe, tudi medijev?

»Urednik Sobotne priloge mora zahtevati določeno mero avtonomije in ne sme dovoliti, da bi mu vsak kolega urednik, ki ima pet minut časa, solil pamet. Če bi mi odgovorni urednik solil pamet, kaj more in kaj ne sme biti noter, bi hitro prekinili sodelovanje. Seveda pa sem pripravljen poslušati kolegialne nasvete, pripravljen sem o določenih stvareh polemizirati, ne pa o vseh. O tem, da je na zadnji strani esej, ali je to preveč ali premalo hermetično, ni bilo nikoli debate. Tam do bo nadaljnjega esej, dokler si ne izmislimo česa, kar bi bilo mogoče bolj smiselno, če pride tudi do sprememb v okolju.«

Načrtujete razširitev filozofskega pogleda v prilogi, kakšnega novega filozofskega avtorja?

»Spet sva nazaj pri proračunu. Da pišeta Aleš Debeljak in Renata Salecl, predstavlja določeno proračunsko postavko. Ko mi tretje nadstropje zmlati proračun za deset, petnajst odstotkov, ker je manj prodanih oglasov ali nižja naklada, sem v težavah. Bil bi izjemno vesel, če bi lahko imel štirideset strani časopisa, dve zadnji strani in šestnajst filozofov oziroma bolje rečeno humanistov, ki bi pisali vsak teden in niso tukaj zaposleni. To je nek ideal, ko pa ta trči na proračun redakcije, si soočen s tem, da vzameš, kar imaš v časopisni hiši. Imamo Petra Kolška in Jožico Grgič, ki sta razmišljujoča človeka in novinarja in dobro pišeta, malo bomo še počakali, da se razvije še Jela Krečič, potem pa bo tudi ona imela kolumno. Drugo, ki klobasa, pa bomo dali malo na stran. Tako žongliraš v prostoru, ki je definiran s proračunom. Ta postavka je izjemno pomembna in strašljiva, a se ji, dokler je časopis gospodarska družba, ne da izogniti. Če bi bilo časopisu priznано, da ne opravlja le gospodarskega poslanstva, ampak ima tudi neko v najširšem pomenu besede kulturno poslanstvo, ker kultivira dialog in jezik, in bi bil zaradi tega oproščen določenih davkov ali pa bi bil celo subvencioniran, potem bi nekoliko lažje pilotirali stvari. Smo pa nasprotno v zelo zagatni situaciji.«

Teza moje diplomske je, da poleg refleksije nasploh filozofi v medije vnašajo tudi kritiko in refleksijo delovanja medijev samih, ki ju v zapisih novinarjev zelo redko zasledimo. Vidite tudi v tem pomemben prispevek filozofskih oziroma humanističnih avtorjev v tisku, ki lahko iz določene distance gledajo na delovanje medijev?

»Samorefleksije v tisku je premalo, ko pa do poskusov samorefleksije pride, pa je del novinarskega kolektiva zelo hitro nezadovoljen. Recimo, da se Marko Crnkovič ukvarja s samorefleksijo novinarskega dela. Ti njegovi poskusi so znotraj novinarske skupnosti sprejeti s precej glasnim neodobravanjem in postavlja se vprašanje, kako bi skupnost reagirala, če bi jih pisal nekdo drug ali če bi nekdo zunanji pisal refleksije novinarskega dogajanja. Po drugi

strani imamo politično, ekonomsko, kulturno in še kakšno realnost in medijska je torej ena od teh številnih realnosti, ki obstajajo. Refleksija medijske realnosti je prav tako samoumevna in nujna kot refleksija politične ali ekonomske realnosti, a je je mogoče v tisku še najmanj. Obstaja tradicija kritike televizijskih prispevkov ali dokumentarcev, kritike knjižne produkcije, zelo malo pa je kritike, tako pozitivne kot negativne, časopisnih prispevkov in produkcije. Roman Brilej je to pred dvema desetletjema odlično delal v Mladini, ampak se je zelo malo dotikal slovenskega prostora, saj je bolj reflektiral svetovni tisk.«

Kaj pa Boris Vezjak, ki poleg politične realnosti zelo aktivno reflektira tudi medijsko?

»Lahko rečem, da Vezjak opravlja družbeno koristno delo. Zakaj ga nimam v Sobotni? Ker imam zanič proračun. Do neke mere to delajo tudi drugi pisci naše priloge, Saleclova, Debeljak, Kolšek. Ampak še vedno je tega premalo.«

Priloga 5: Intervju z Grego Repovžem, odgovornim urednikom tednika Mladina

Ljubljana, 13. maj, 2013

Kako vidite filozofe v tisku? Kaj kot avtorji prispevajo k časopisu in zakaj z njimi sodelujete?

»Bistven problem slovenskega medija je tako ali tako odsotnost pameti. Na neki točki se je zdelo, da je potrebno medijski prostor poenostaviti, češ to je bolj 'infotainment', in tako je prišlo do degradacije medijev. Tudi jezik je postal bolj preprost in s tem vse ostalo. To je krivda urednikov in medijskih lastnikov. Na Mladini smo kakšnih pet, šest let nazaj šli v drugo smer in naredili jezik bolj zapleten ter pripeljali več težkih, za branje zahtevnejših piscev. Pri tem smo izhajali iz ocene, da vloga medijev ni v sledenju javnemu mnenju, ampak je pomembnejša in nespremenjena stoletna vloga tiska v širjenju in višanju nivoja. Zato je vloga teh ljudi v javnem prostoru ključna. Prav njihova odsotnost v politiki in medijih je tista, ki je v resnici povzročila nižjo kakovost življenja v državi.«

Torej lahko rečemo, da je filozofskih in drugih intelektualcev v medijih premalo in da izgubljajo na moči v javnem prostoru?

»Ja in ne. Vsekakor izgublajo na moči in tukaj gre za dolgoletno retardacijo javnega prostora, ker ga ne zasedajo ljudje, ki govorijo in pišejo pikantno ter pikantozno. In seveda iz takšnega prostora ljudje, ki niso zmožni črno-belega pogleda in ga zavračajo, izpadejo. V takšnem javnem diskurzu se jih okarakterizira kot komplikatorje, ki nič ne znajo jasno povedati, in na takšen nivo je zvedena celotna debata o tem. Namenoma navajam ta obskuren jezik, ampak to je jezik TV Slovenija in v tem trenutku tudi vseh glavnih dnevnikov v državi.«

Dr. Boris Vezjak me je opozoril na cenzuro in ekskuminacijo, saj se filozofov ne vabi v medije ob filozofskih temah, kot so etična vprašanja ali raven argumentacije, če pa se jih vabi, pa nastopajo v sekundarni vlogi, kot politični komentatorji itd.

»Ne gre za cenzuro, ampak mediji enostavno ne gledajo, če ima človek kaj pametnega za povedati. Gre za raven, za preprosto dejstvo, da že novinarji filozofov in drugih strokovnjakov velikokrat ne razumejo. Novinarstvo ni več del intelektualnega prostora, ampak je degradirano v nek pop prostor, v smislu dojemanja medijev kot vsebine, ki se prodaja, in ne vsebine, kot etične domene razširjanja misli. Novinarstvo se je začelo znotraj medijev definirati zgolj kot eno izmed vsebin, poleg oglasov, zabave, poučnih vsebin in to se dogaja po vsem svetu že vsaj dvajset let. Potem je tudi novinarstvo v tem smislu kar naenkrat postalo tržno blago, ker je važen predvsem njegov doseg in ne domet pameti, ki jo ponuja ali prevaja. Treba je vedeti, da so v svojem bistvu novinarji mišljeni kot prevajalci, razlagalci misli, saj je misli filozofov, sociologov in drugih strokovnjakov potrebno posredovati na tak način, da ne ostanejo zaprte v krog mislecev. In to je v resnici medijska vloga skozi stoletja. V tem smislu smo danes pač znotraj nekega šlampastega obdobja, ampak mislim, da bo to minilo, saj so ljudje pretrdi, da bi to predolgo dopuščali, in tudi zgodovinsko gledano je to podvrženo neki dinamiki družbenih vzponov in padcev.«

Intelektualec, ki piše v množičnem tisku, mora do neke mere tudi prilagoditi svoj strokovni jezik bralcu. Koliko? Kakšna merila imate glede tega pri Mladini?

»Na vseh področjih, filozofiji, ekonomiji, pravu itd., obstaja en temeljen kriterij in to je, da morajo biti pisci dobri. Dober filozof še ni avtomatično dober pisec, kar pomeni, da ga pri nas kot avtorja ne bo, če ne dosega tega kriterija, ampak bomo njegove misli razlagali sami. Torej jih ne vabimo kot filozofe, ekonomiste in pravnike, ampak kot dobre pisce.«

Iz sfere filozofije je Mladina največ sodelovala z Borisom Vezjakom. Kako gledate nanj in na njegove vloge filozofa, medijskega analitika in kritika?

»Nanj sploh ne gledam kot na filozofa, ampak je zame normalno angažiran človek. In to je bistvo. Pri nas je prav ta angažma vseh teoretikov zelo umaknjen in to je njihov velik poraz. Boris Vezjak je v tem smislu nekaj najbolj normalnega, saj tako deluje nek aktiven človek z znanjem. To je šele dokaz celovite znanstvenosti. V smislu teorije lahko cenim na primer Rada Riho, ne morem pa ceniti njegove aktivnosti. Za nasprotni primer lahko damo Slavoja Žižka. Tako kot od vodovodarja pričakujem, da pozna zadnje modele pregibnih kolen za vodo in o tem razlaga svojim strankam, tako je družba stranka oziroma odjemalec filozofov in v tem smislu tistemu, ki te funkcije ne opravlja, težko rečemo filozof, saj je to, da je javno prisoten, del njegove temeljne naloge.«

Kako pa gledate na Vezjakovo medijsko analizo? Teza moje diplomske je tudi, da filozofi zapolnjujejo manko samorefleksije množičnega tiska.

»Ne, Boris Vezjak to počne, tako kot to počnejo Vlado Miheljak, Jože Vogrinc ali še kdo. Tem ljudem ni skupno, da so filozofi, ampak da so normalno aktivni ljudje, ki se niso hermetizirali v svoje službe in od tam domnevno opazujejo družbo. V resnici si s tem, da niso aktivni, odvzemajo pravico do naslova. Božo Repe na primer ni izjemen zgodovinar, ampak je izjemen zato, ker je aktiven. Bistven problem je torej v tem, kje so ostali filozofi, zgodovinarji in sociologi, da ti ljudje zgledajo tako izjemni analitiki in lahko na osamljenem primeru Vezjaka sklepaš, kako je to funkcija in početje filozofov. Zato tudi oporekam tezi, da je to domena filozofije. Ne, to je domena normalnega družboslovca in intelektualca.«

Je pa nasprotno tezo, da tega ni premalo, podal urednik Večerove priloge V soboto Dejan Pušenjak, ki je med drugim povedal, da bi lahko po aktivnosti teh piscev trenutno obdobje primerjali z osemdesetimi leti prejšnjega stoletja.

»Dejstvo je, da je prišlo do reaktivacije, ampak prepozne. Pravim celo, da je krivda intelektualcev pri tolikšnem nazadovanju družbe v tem, da so zadnjih 15 let molčali. To, da se jih zdaj več aktivira, je le poprava napak. Ne bi pa rekel, da jih je dovolj. Problem je v tem, da so prisotni v posebnih prilogah. Čeprav jih je dovolj v prilogi V soboto, ne pomeni, da jih je dovolj v Večeru, ki po drugi strani skrbi za pritok banalnosti v družbo in za relativizacijo tega, kar je res in kar ne.«

Torej bi lahko zaključili, da je problem na obeh straneh, pri strokovnjakih, ki se izvzemajo iz javnega prostora, in pri medijih ...

» ... ki so pridno banalni. Kot državljan lahko kažem na ljudi, kot človek iz novinarskih vrst pa se moram ukvarjati predvsem s kritiko medijev samih, ki so v tem smislu veliko bolj krivi, da ni pametne misli. Eden največjih problemov v medijskem prostoru danes je, da so vsi članki opremljeni z levo in desno skrajnostjo. Banaliziranje, da obstaja leva in desna pamet, je pri nas pripeljana tako daleč, da bi se tudi jaz, če bi bil filozof, znašel v zagati. Če bi bil na Boris Vezjak in bi me povabili, da nastopim v članku ob Mateju Makaroviču, bi zavrnil, ker bi avtomatsko padel v prostor, kjer Vezjak nima kaj delati, saj to ni njegova raven.«

Priloga 6: Intervju z Matijo Stepišnikom, predsednikom Društva novinarjev Slovenije in urednikom pri časopisu Večer

Ljubljana, 17. april, 2013

Kako vidite filozofe v tisku? Kaj kot avtorji prispevajo k časopisu?

»V prvi vrsti so izjemno pomembna mnenjska dopolnitev tiska. Prinašajo dodatno dimenzijo k 'mainstream' oziroma dominantnim medijem v družbi. Pišejo skozi drugačno prizmo stanja v družbi, ki jim jo omogoča izvzetost iz vsakdanjega medijskega sveta, to je medijske produkcije in rutine. Kar pomeni, da lahko iz časovne distance in svoje filozofske pozicije vstopajo v medijski prostor in tako drugače vidijo družbenopolitično, pa tudi gospodarsko, kulturno in športno dogajanje v državi. Zato so nenadomestljiv in nujen del javne razprave v medijih. Mediji bi morali biti tisti, ki omogočijo vsaki družbi komunikacijski tok, v smislu da se družba prek medijev pogovarja sama s sabo in o sebi. Da razpravlja o temeljnih družbenih vprašanjih, problemih in temah. Vlogo medijev vidim v lociranju tega prostora in vanj kot izjemno pomembni opazovalci, razlagalci in soudeleženci javnega življenja vstopajo tudi filozofi.«

Predstojnik katedre za filozofijo na ljubljanski filozofski fakulteti dr. Valentin Kalan in dr. Boris Vezjak sta me opozorila, da je filozofije v tisku premalo. Bi se s tem strinjali?

»V tem trenutku imamo opravka z izrazito kratkoročno usmerjenimi in stroškovno naravnanimi upravami, ki režejo stroške v medijih, čeprav bo dolgoročno preživetje tiska po mojem zagotavljala samo kakovost. Zunanji pogledi, ki jih prinašajo filozofi, pa tudi sociologi, psihologi in drugi strokovnjaki, so tisti, ki v medijski prostor vnašajo analitičnost, poglobljenost in dodaten korak v središče neke teme. Mislim, da se uredništva zavedajo, da so

mnenjske strani, ki sprožajo javno debato, nujen sestavni del dolgoročne strategije vsakega medijskega podjetja, ki mora preživeti na trgu. Časopis Delo najbolj tradicionalno in najdlje goji mnenjsko stran, Večer in Dnevnik pa sta v zadnjih letih dodatno odprla ali ustanovila svoje mnenjske strani in dala temu več poudarka. Ne nazadnje tudi sobotne priloge teh časopisov prinašajo več tovrstnih mnenj, pogledov in analiz. Tega se zaveda tudi revialni tisk. Je pa res, da so po drugi strani uprave v hlastanju za hipnimi dobički dramatično zarezale v proračune, ki medijem manjšajo manevrski prostor pri dostopu do kakovostnih avtorjev, vrhunskih slovenskih intelektualcev. Svojega intelektualnega dela pa gotovo ne morejo ponujati zastonj, saj so tudi sami v vedno težji situaciji. Ozaveščenost o nujnosti vstopanja filozofov v medijski diskurz torej je, a so tukaj tudi našteje ovire, ki to vedno bolj otežujejo.«

Teza moje diplomske je, da poleg teorije filozofi v medije vnašajo tudi kritiko in refleksijo delovanja medijev samih, ki ju v zapisih novinarjev zelo redko zasledimo. Vidite tudi v tem pomemben prispevek filozofskih avtorjev v množičnem tisku?

»Se strinjam. Filozofi kot izrazito natančni opazovalci in analitiki so velikokrat tudi potreben korektor in na nek način zunanji mehanizem, ki opozarja tudi na anomalije v sami medijski industriji, katerih novinarji in uredniki mogoče niti ne opazijo. Zagotovo pa so filozofi zaradi svojega položaja in temeljnega vedenja tudi korektor in temelj refleksije vseh družbenih procesov, ki jih novinarji ali manj natančni opazovalci družbene krajine ne zaznajo. Ključna naloga filozofa je po mojem prepoznavanje globine in daljnosežnih posledic geneze družbenih procesov, ki jih lahko osmisli iz teoretičnega vidika, pri čemer pa se mi zdi zelo pomembno, da v medijski prostor vendarle intervenira tudi z ravni diskurza, ki je razumljiva širokim množicam. Obstaja nevarnost, da ostane razumljiv samo ozkim krogom svojih kolegov, zato je toliko bolj pomembno, da svoje ugotovitve razumljivo, a ne banalno približa čim širšemu krogu ljudi. Na ta način je njegova družbena vloga lahko tudi veliko udarnejša.«

Kako bi lahko oziroma kako to trenutno zgleda v praksi?

»Glede na trenutne produkcijske odnose in razmere v slovenskih medijih, ki v pretežni meri žal postajajo, kot bi rekel Guardianov novinar Nick Davis, 'fast news' industrija oziroma industrija reciklažnega novinarstva, je novinarjem velikokrat onemogočeno istočasno obdelati zgodbo s temeljnimi novinarskimi principi in jo korektno, konkretno in kakovostno postaviti v kontekst. Zato je pomembno, da novico v naslednji točki, za katero novinarjem velikokrat zmanjka časa, manevrskega prostora, kdaj pa tudi znanja, razlagalec postavi v širši kontekst, jo tudi razstavi do temeljev in jo s tem osmisli in ji nastavi etično ogledalo. Zato vidim vlogo

filozofov v tem, da se odzovejo in naredijo naslednji korak s tem, da vzamejo kakovostno novinarsko zgodbo, ji dodajo svojo dimenzijo in jo postavijo v nek nov prostor in diskurz. Na ta način deloma prispevajo h kakovosti podanih informacij in interpretacij, na drugi strani pa po svoje tudi novinarjem omogočijo odpiranje naslednjih korakov v tej zgodbi. Zato se mi zdi zelo pomembno, da bi bili filozofi del tega neprekinjenega toka javne razprave. Da bi se hitro, natančno in iz svojega aspekta odzivali na neko aktualno dogajanje in se ukvarjali s procesi ter fenomeni, ki jih mediji odprejo. So pa filozofi marsikdaj tudi tisti, ki prvi odprejo neke teme in vprašanja, šele potem pa jih opazijo mediji. A njihovo temeljno vlogo vidim v tem, da iz novinarske zgodbe potegnejo izhodišča javne razprave, postavijo ključne točke, začrtajo temeljna vprašanja o tej temi in tako izpostavijo aspekte neke zgodbe, ki doslej niso bili odprti. Tipičen primer je lahko objava davčnih dolžnikov. Zgodba je prvi dan pognala vrsto interpretacij, komentarjev, do neke mere tudi moralno paniko. V takšnem primeru lahko velikokrat samo nekdo, ki ni del tega histeričnega medijskega sveta, odpira etična vprašanja o objavi seznama in tistih, ki so se na njem znašli. S tem lahko filozofi pripomorejo, da slovenski medijski prostor ne gre v smer neke murdochizacije, pop novičarstva, ampak vračajo in korigirajo ta histerični, tudi tabloidni medijski diskurz nazaj v kanal resne, poglobljene in argumentirane razprave. In s tem preusmerijo pozornost od bolj populističnih vprašanj, ki si jih ob določeni temi zastavljamo, na temeljna družbena in etična vprašanja.«

Vežjak je omenil cenzuro in neposredno tudi, da Večer ne objavlja več njegovih prispevkov. Kako gledate na to?

»Boris Vežjak je izjemno dragocen analitik in premišljevalec medijskega prostora. Velikokrat zna biti slaba vest slovenskih medijev, tisti, ki nastavi ogledalo, s tem pa je tudi prinašalec neprijetnih dejstev o medijskem prostoru. V marsičem se z njim tudi ne strinjam, kar se tiče obdelave in kakovosti slovenskega medijskega prostora, ampak so njegovi prispevki o medijih zaradi zgoraj naštetega izjemno dragoceni in pomembni. Objavljanje teh prispevkov bi za medije lahko bilo del zavesti o nujnosti samoregulacije, samorefleksije ali pa vsaj refleksije, ker mediji kot takšni zelo težko korigirajo in regulirajo samo sami sebe. Potrebujejo zunanje korektorje in regulatorje, ker so mediji v osnovi v službi javnosti in zato imamo v medijskem častnem razsodišču tudi predstavnike javnosti. Mislim, da je to funkcijo opravljal tudi Vežjak in v isti skupini sva pripravljala tudi zadnjo verzijo novinarskega kodeksa. Zato bi bilo neobjavljanje tovrstnih tekstov napačno in za medije po svoje slabo. V posamezne odločitve uredništev se težko spuščam, ker bi bilo potrebno debatirati o posameznih, konkretnih primerih, sicer pa sam nimam informacij, da bi bili Vežjakovi teksti cenzurirani.

Mora pa se tudi filozof zavedati, da velikokrat obstajajo objektivne okoliščine, zaradi katerih je prišlo do napak, anomalij in pomanjkljivosti v medijskem prostoru in so kot takšne pogojene s slabo medijsko situacijo v državi. Imamo namreč operativno in strateško popolnoma neusposobljene uprave. Morda teh momentov kot zunanji udeleženec medijskega sveta Vežjak včasih ne vidi oziroma jih kdaj tudi ne more poznati. Se mi pa zdi prav, da bi filozofi in drugi kritični intelektualci v javnosti še bolj pogosto odpirali tudi razprave o medijih. To bi bilo zdravilno za same medije in glede na to, da so dobri mediji stvar javnega interesa, bi moralo biti za vsakega kritično razmišljujočega intelektualca, ki želi dobrobit družbi, pomembno, da imamo kakovostne medije. In če lahko prispevajo k dvigu medijske kulture, ravni poročanja in osmišljanju slovenskih medijev, bi to tudi moral storiti. Vežjak ima prav, da bi morali biti tudi mediji tisti, ki bi odpirali prostor javne razprave, medtem ko ga zdaj velikokrat zapirajo. Uredniške politike mnogih slovenskih medijev so prevečkrat usmerjene tako, da o sebi ne poročamo, kar je po eni stran posledica strahu, da bi tudi sami postali predmet medijskega poročanja, po drugi strani pa smo sposobni kritično reflektirati situacijo v drugi panogah, sami pa imamo še vedno zaviralni, obrambni mehanizem, ko zaradi kratke demokratične tradicije in tudi pomanjkljive ravni profesionalnosti in nerazčiščene ločnice med novinarji in ne novinarji nismo sposobni odpirati razprave o samih sebi. V tem smislu so uredniške politike, da o samih sebi in drugih medijih ne pišemo, da si pilatovsko umivamo roke in drug drugemu ščitimo hrbte, dolgoročno zelo slaba. Dejansko imamo primer nekaterih izrazito komercialno naravnanih medijev, kot sta POP TV in Finance, ki poročajo o medijih kot zgolj poslovnih subjektih, zelo redko pa o medijih kot o nekem izjemno pomembnem temelju demokracije in družbe. Potrebno bi bilo razpravljati tudi o odgovornosti novinarstva in javne besede, o tem ali mediji v času krize odpiramo prava vprašanja, ali smo gonilo napredka in če lahko pomagamo družbo potegniti iz blata ali ne.«

Kje pa vidite pasti in slabosti nastopanja intelektualcev v množičnih medijih?

»Tukaj bi opozoril na dve strani, ki sta vidni tudi v slovenskem prostoru. Prvič, da se intelektualce, sicer strokovnjake za določeno področje, postavlja kot vsevede, ki lahko kar naenkrat komentirajo notranjo politiko, zunanjo politiko, šport, kulturo itd. To je lahko slabo tako za njih kot za medij, ki to dopušča ali celo spodbuja, saj nekdo, ki lahko piše o vsem, slej kot prej izpade kot nekdo, ki ne more pisati o ničemer, oziroma postopoma izgubi kredibilnost tudi na svojem lastnem področju, saj postane vseved, pametovalec, ki pove vse in nič. Drug problem vidim v intelektualcih, ki postanejo medijska stalnica, saj jih za mnenje redno sprašujejo vsi mediji, pojavljajo se več let ali celo desetletij, medtem ko številni mladi in

javno neveljavljeni misleci, ki imajo v novi družbeni situaciji mogoče bolj tehtne in prelomne razmisleke, zaradi tega ne dobijo medijskega prostora in pozornosti. Mislim, da so se slovenski mediji začeli tega tudi zavedati in da počasi v medijski prostor vstopajo tudi novi obrazi in z njimi nove ideje. Vsaj za Večer lahko rečem, da zadnja leta težimo k temu, da iščemo čim večji razpon razmislekov in avtorjev ter nam je uspelo k sodelovanju povabiti kar nekaj doslej javno neveljavljenih avtorjev, ki so v naš medijski prostor vnesli več svežine in časovno bolj aktualnega premisleka.«